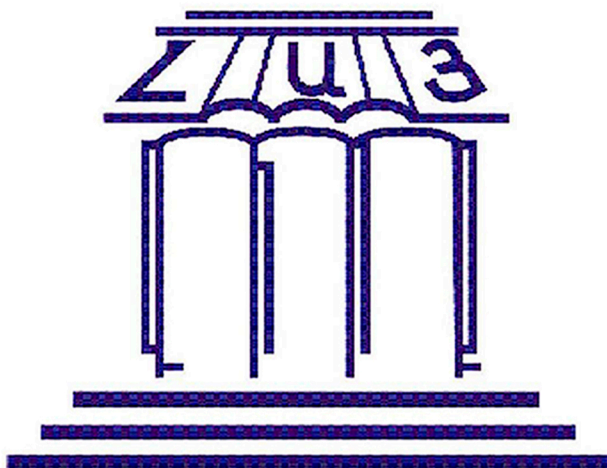

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

7291

2-րդ մասը

Կ. Պոլիս

1924

91(075)

մ-29

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ՆՈՐ

193

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԿԱԶՄԵՑ

Վ. ՈՒԼՆԵՑԻ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1924

Տպագր. մ. ՏԷՐ-ՍՈՂՈՒՆ

91(075)

Ո-29

91(075)

Ու-29

Handwritten signature

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ՆՈՐ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԿԱԶՄԵՑ

Վ. ՈՒԼՆԵՑԻ

Ուսումնական հարմուղի 1924ին պատրաստած կրթական
հար ծրագրին համաձայն

Կ. ՊՈԼԻԴՍ

Տպագր. ԽՐԵՐԱԶԻԼ ՏԷԲ-ՍՍ.ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

1924

27/0

Ա. Մ Ա Ս

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԴՈՑ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ
Մ Ա Ս Ի Ն

Ա. Դ Ա Ս

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՆ ՄԵՐ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԻՏՈՅՔՆԵՐԸ

ՄՆՈՒՆԿ, ՀԱԳՈՒՍՏ ԵՒ ԲՆԱԿԱՐԱՆ

Երբ կը խօսինք անհրաժեշտ պիտոյքներու մասին, անմիջապէս կը յիշենք մեր ուսելիքը, որովհետեւ առանց սնունդի մարդիկ չեն կրնար ապրիլ:

Ապրելու համար պէտք ունինք նաեւ հագուստի: Մերկ չենք կրնար պտտիլ, որովհետեւ ամառը տաքէն և ձմեռը ցուրտէն պիտի հիւսնազանաւորու պիտի մեռնինք:

Մեր սնունդը և հագուստը ունենալէ վերջ, անմիջապէս կը մտածենք բնակարանի մը մասին, ուր գիշերները քնանանք և ինքզինքնիս պաշտպանենք թէ՛ փառակար կենդանիներէ և թէ՛ անձրեւներէ, ձիւնէ և փութէ:

Շատ մը նիւթերու պէտք ունինք, մեզի անհրաժեշտ եղող այս գլխաւոր պիտոյքները լրացնելու համար:

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՍՏԱՆԱՆԿ ՄԵՐ ՄՆՈՒՆԿԸ

Բայց գիտէ՞ք թէ մարդիկ շատ դիւրութեամբ ձեռք չեն ձգեր այս նիւթերը: Օրինակի համար ամենք հացը, որ մեզի համար խիստ անհրաժեշտ սնունդ մըն է:

Քանի՞ քանի՞ մարդիկ կ'աշխատին, որպէս զի մենք հաց ունենանք: Նախ երկրագործը կը հերկէ իր արտը և կը ցանէ ցորենը, աշուն կը հնձէ զայն, կը կաննէ, ցորենը կը մաքրէ յարդէն, և կը բերէ քաղաք, ծախելու համար:

Բայց մենք ցորենը ուղղակի չենք կրնար ուտել: Զաղացական կ'աղայ և ալիս կը չինէ: Փռապանը կ'առնէ ալիսը, խմոր կը շաղէ և անկէ հաց կը պատրաստէ:

Знаб-Ч. 7.

2004

16231-58

քաղել: Ինչ որ իրենց չուրջը պատրաստ գտնէին՝ այն կ'ուտէին և գտածներն հազիւ թէ կը բաւէր իրենց:

Կարգացած է. ք գու. ք Ռոպէնսոնի պատմութիւնը: Անոնց կեանքը չատ կը նմանէր այս տղուն ամառի կղզիին մէջ անցուցած կեանքին:

ԻՆՉՊԷՍ ՍԵՍՍԻ ՍՈՒՍՏՈՒՐԸ

Մարդոց մէջ առեւտուրը սկսաւ այն ատեն, երբ անոնք կամաց կամաց աւելի խելացի եղան և սորվեցան ցորեն ցանել կամ կենդանիներ բնտանեցնել: Ինչո՞ւ պիտի հարցնէք գու. ք հիմա, բայց պատճառը գու. ք ալ կրնաք գտնել՝ եթէ քիչ մը մտածէք: Գորեն ցանել կը նշանակէ վաղուան մասին մտածել: Վաղուան մասին չմտածող մարդը անմիջապէս կ'ուտէ և կը սպասէ իր ձեռք ձգածը: Եթէ չուտեր ու կը ցանէ ցորենը, կը նշանակէ թէ մարդը իր այս օրուան ապրուստը ձեռք ձգելէ զատ, քիչ մըն ալ կրնայ աւելցնել վաղուան համար: Այս աւելորդ մասն է որ մարդը կրնայ տալ մէկու մը՝ որ ցորեն չունի, բայց ունի լաւ գործիք մը: Ան իր ցորենը կը փոխանակէ գործիքին հետ: Հիմա երկրագործ մարդը պէտք չունէր գործիք չիւնելու, որովհետեւ կրնար զայն ստանալ իր աւելորդ ցորենին փոխարէն:

Այսպէս մարդիկ կամաց կամաց սկսան աւելի քիչ գործով զբաղիլ և իրենց չինածը փոխանակել ուրիշներու չինածին հետ: Մէկը սկսաւ միայն կօշիկ չինել, ուրիշ մը՝ ձիու պայտ և երրորդը՝ որսի գործիք մը և իրենց չինածը սկսան փոխանակել իրարու հետ:

Սկիզբները անչուշտ այս փոխանակութիւնը կ'ըլլար պատահամբ, բայց մարդիկ շուտով սորվեցան որ փոխանակութիւնը աւելի զիւրաւ պիտի կատարուի, եթէ անոնք հաւաքութիւն տեղ մը և հոն կատարեն իրենց առեւտուրը: Այսպէսով մէջտեղ եկաւ չուկան: Շուկան օգնեց որ մարդ աւելի զիւրին գտնէ իրեն պէտք ունեցած առարկաները:

Մարդոց կեանքը հիմա աւելի զիւրին էր, բայց բոլորովին անկախ չէր: Մարդիկ ապրելու համար պէտք ունէին ուրիշներու: Երկրագործը պէտք ունէր դարբինին, անկէ իր գործիքը գնելու: Առանց դարբինի երկրագործն ալ չէր կրնար իր երկրագործութիւնը բնել:

Անկէ ի վեր մարդիկ օրքան զարգացան և առաջ դացին, այնքան սկսան աւելի քիչ գործեր բնել և մեր կեանքը սկսաւ կախուած ըլլալ չատ մը մարդոց աշխատանքէն: Մտածեցէ՛ք անգամ մը թէ որքա՞ն մարդիկ աշխատած են այն ճաշին վրայ, որ ամէն օր պատրաստ կուգայ ձեր առջև:

ԻՆՉՈՒ ԻՆՐԱԿԱՆՉԻՐ ԵՐԿԻՐ ԻՐ ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՈՐԾԸ ՈՒՆԻ

Հիմա մարդիկ իրենց քաղաքին մէջ նոյնիսկ չեն կրնար գտնել իրենց պէտք ունեցած առարկաները և ստիպուած են ուրիշ քաղաքէ

կամ երկրէ բերել տալ, որովհետեւ քաղաքները կամ երկիրներն ալ սկսած են իրենց յատուկ գործերը ունենալ: Անտառի մօտ գտնուող քաղաք մը չատ յարմար է որ զբաղի առաջնաշինութեամբ, իսկ երկիր մը որ երկաթի հանք ունի, աւելի լաւ կրնայ պատրաստել երկաթեղէն ապրանքներ և զրկել զանոնք ուրիշ երկիր, ծախելու և փոխարէն այդ երկրէն առնելու՝ ինչ որ ինքը չունի:

Այսօր ամբողջ մարդիկ և աշխարհ կապուած են իրարու և ո՛ր է երկիր կամ մարդ հանգիստ ապրելու համար պէտք ունի ուրիշ մարդու մը կամ երկրի մը:

Մենք մեր աշխարհագրութեան դասի ընթացքին կամաց կամաց աւելի լաւ պիտի սորվինք այս ճշմարտութիւնը:

ՀԱՐՑԱՐԱՆ. — 1. Հողագործը ի՞նչպէս կը հալքայքի իր հագուստը. 2. Ինչո՞ւ իճի հագուստ չի շինէր. — 3. Ո՞վ կը շինէ Եսթիմացիին հագուստը. — 4. Ի՞նչպէս կը հալքայքին մարդիկ իրենց ապրուստը բաց գուստը. — 5. Ե՞րբ սկսաւ առեւտուրը. — 6. Ի՞նչ է շուկան. 6. Ե՞րբ աւելի ազատ են մարդիկ, հիմա՞ քե հին ժամանակները. — 7. Ինչո՞ւ իրաւու կապուած են երկիրները:

ԴԱՍԵՐ ԴՊՐՈՑԷՆ ԴՈՒՐՍ. — Նկարագրէ թէ ի՞նչպէս պիտի ապրէիր, եթէ ամառը դաշտի մը մէջ առանձին մնայիր, պիտի սիրէիր՞ այդ կեանքը:

Գ. ԴԱՍ

ՃԱՄԲԱՆԵՐՈՒՆ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՃԱՄԲԱՆԵՐԸ ԿԱՐԵՒՈՐ ԵՆ ՓՈԽԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

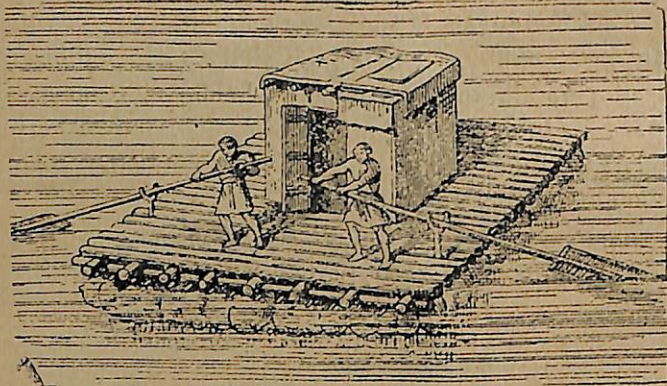
Քանի որ ամէն մարդ կամ ամէն քաղաք հիմա կը զբաղի իրեն յատուկ գործով մը և մեզմէ իւրաքանչիւրը ապրելու համար պէտք ունի ուրիշի մը աշխատանքին, ուրեմն խիստ անհրաժեշտ կը դառնան լաւ ճամբաները, որպէս զի իրարմէ հեռու գտնուող մարդիկ կարենան օգտուիլ իրարու աշխատանքէն:

Որովհետեւ եթէ իտարբերոր կամ կարինք լաւ ցորեն արտադրեն, ի՞նչ նշանակութիւն կրնայ ունենալ Պոլսեցիի մը համար, քանի որ իտարբերոր չատ հեռու է Պոլիսէն և լաւ ճամբաներ չկան, որպէս զի իտարբերոր ցորենը փոխադրենք Պոլիս:

ՆՈՎԱՅԻՆ ՀԱՄԱՐԱՆԵՐ

Անցեալ տարի ձեր աշխարհագրութեան դասին մէջ սորվեցանք թէ ջուրերը, աշտինքն գետերը, լիճերը, ծովերն ու օվկիանոսները ո՞րքան օգտակար կ'ըլլան մարդոց ճամբորդութեան: Զիշտ այս պատճառով ալ այն երկիրները, որոնք ծովեզերք, լիճ կամ նաւարկելի գետեր ունին, շատ բախտաւոր են: Որովհետեւ անոնք իրենց սպորանքները դիւրին և աժան կը փոխադրեն քաղաքէ քաղաք:

Մարդիկ երբ գետ վայրենի էին, և նոյն իսկ չունէին իրենց բեռները կրող բնական կենդանիներ, աշխատած են օգուտ քաղել ջուրին հոսանքէն: Իրարու կը միացնէին քանի մը կտոր փայտ, կը դնէին զայն

l u s

հետ կը կատարէին եփրառ գետին վրայէն՝ փոքրիկ լաստերով:

Այն ատենը նաւարկութիւնը զարգացած չէր և ջուրի վրայ ճամբորդութիւնն ալ շատ վտանգաւոր էր, որովհետեւ սաստիկ փոթորիկ մը և ալեկոծ ծովը կրնային տապալել փոքրիկ նաւակը:

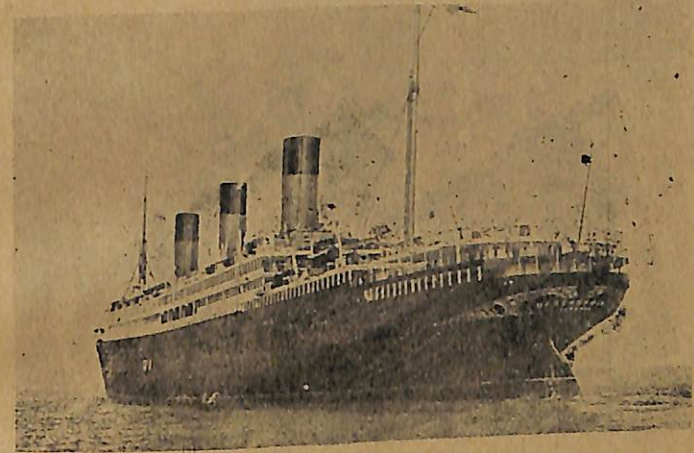
Այսօր պանուած են չոցիով շարժող մեքենաներ և նաւերը կը քայեն այդ մեքենաներուն ուժովը. այս պատճառով ալ կը կոչուին շոգեհաւ: Շոգեհաւերը մեծ կ'ըլլան, շատ անգամ չինոց յարկ տունէ մը աւելի բարձր և իր բարձրութեան չորս անգամէն աւելի երկայնութիւն կ'ունենան: Շոգեհաւերուն մէջ կան մասնաւոր սենեակներ, ուր ճամբորդները օրերով կը բնակին, և բեռներու համար կան բնդարձակ ամբարներ: Լաւ չինուած նաւերը իրենց մէջ ունին լոգարան, գրադարան, և ինչ որ պէտք ունին մարդիկ հանգիստ ճամբորդելու համար: Շոգեհաւը ծովուն վրայ թաղ մըն է կարծես:

Այս մեծ շոգեհաւերը կրնան գիմադրել ամենի ալիքներուն և բռն փոթորիկներուն, կը ձեղքեն օվկիանոսները և հեռաւոր ցամաքները կը լապեն իրարու:

գետին վրայ և աւելի կը ճամբորդէին ուրիշ տեղ մը: Այս նաւակը լաս կը կոչուէր: Մենք պատմութենէն գիտենք որ շատ հին ժամանակները, մեր նախնայրերն ալ իրենց առևտուրը Ասորեստանցիներուն

ՅԱՄԱՔԻՆ ՀԱՄԱՐԱՆԵՐ

Յամաքին վրայ, Ափրիկէի վայրենիները կ'երթեւեկեն կենդանիներուն քալած նեղ արահեսներէն: Բայց աւելի զարգացած մարդիկ պէտք ունեցած են աւելի լաւ ճամբաներու և ձեռքով չինած են իրենց ճամ-

Աւլանիեան Ովկիանոսին վրայ նաւարկող մեծ նաւ մը

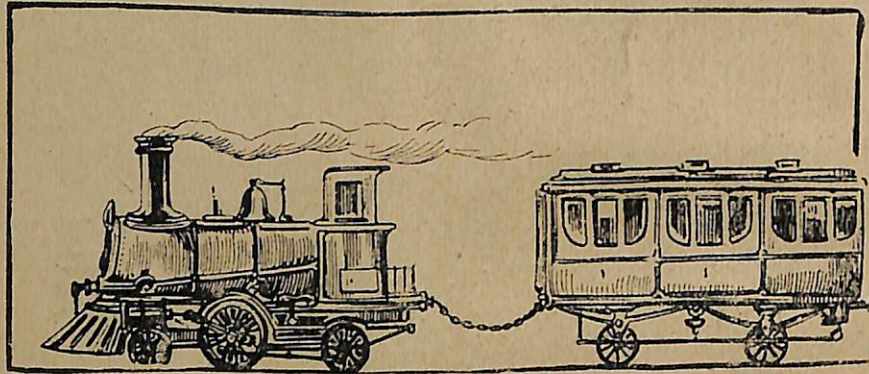
բաները: Ասոնք նախ կը յարգարեն գետինը, և որպէսզի ճամբորդը չնեղուի ցեխէն, խիճ կը բեցնեն ճամբուն վրայ: Այս տեսակ ճամբաները կը կոչուին խնուղի: Խնուղիներուն վրայէն կը քայեն կարա-

Նաւուն մէջ նաւաւորան մը

ւաններ և ձիու կառքեր: Սակայն այս ճամբաները բոլորովին ապահով չեն: Որովհետեւ չուտով կը քայքայուին անոնք և կառքերը կ'իյնան խորունկ ցեխերու մէջ:

Մեր երկրին քանի մը մասերուն և եւրոպայի ու Ամերիկայի նման զարգացած երկիրներու մէջ ցամաքի ճամբորդութիւնները կը կատար-

Երկաթուղի եւ շոգեկառ

ուին շոգեկառքերով: Ճամբու մը երկու կողմերը, գետնին մէջ կ'երկարեն մէկ մասնաշաղի բայնքով երկաթէ ձողեր, որոնք կը կոչուին երկաթուղի: Ասոնց վրայ կը գետեղեն սենեակի ձեւով կառքի մը անիւները: Բայց այս կառքը չափ փոքր է, թանեք տանելու համար, ուստի չափ մը կառքեր երկաթուղիին վրայ կը չարեն քով քովի, չղթալով կը միացնեն դանոնք, և կը կոչեն կառաւար: Կառաւարին սկիզբը կը դրուի շոգեկարծ մեքենան, երբ մեքենան կը շարժի ու կը քալէ, իրեն հետ կը տանի նաեւ կառաւարը: Շատ անգամ կը տեսնուի որ 40—50 կառքերէ բաղկացած կառաւարը կը սուրայ դաշտին մէջէն, կարծես թէ կը սողայ օձի պէս:

Կառաւարը քիչ վերջ կը մօտենայ լեռան մը և յանկարծ կ'անհետանայ: շոգեկառքը կը քալէ հիմա լեռան տակէն, ուր մարդիկ մզոններով փորած ու փապուղիներ չինած են, որովհետեւ ամէն շոգեկառք լեռնէն վեր չի կրնար բարձրանալ: Երբեմն շոգեկառքերը ամբողջ օրեր կը քալեն մօթ փապուղիներու մէջէն, իսկ ջուրերու վրայ կը չինուին կամուրջներ: Անոնց վրայէն սարահով կ'անցնի շոգեկառքը:

Մասնաւոր շոգեկառքեր չինուած են, լեռը բարձրանալու համար: Անոնք կը փոխադրեն մարդիկ, որոնք կը փախաքին սրտիկ բարձր ետներու վրայ:

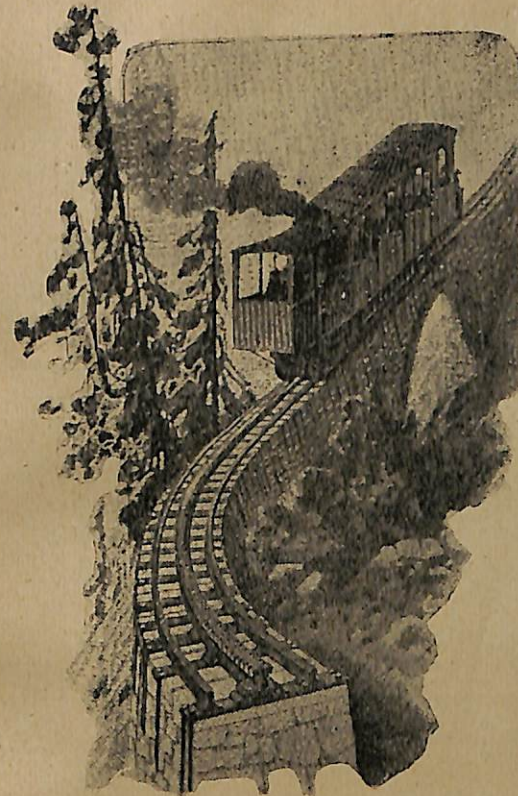
Անոնք որ ճամբորդած են շոգեկառքով, թերեւս մտածեն թէ շոգեկառքերը կը փոխադրեն միայն ճամբորդներ, բայց անոնք չափ աւելի օգտակար կ'ըլլան մեզի՝ ապրանք փոխադրելով:

Շոգեկառքերը չափ աւրազ կը կատարեն փոխադրութիւնները, կառքերէն ու նաւերէն չափ աւելի. մինչեւ հազար անգամ աւելի արագ կը փոխադրեն մեր ապրանքները:

Այն շոգեկառքերը, որոնք քիչ տեղեր կը հանդիպին և աւելի արագ կը քալեն՝ կը կոչուին ձեպրնթաց:

ՕՒՍՏԻՆ ԶԱՄԱՆԵՐ

Մարդիկ ցամաքէն և ջուրէն զատ սկսած են օգին մէջէն ալ կատարել ճամբորդութիւններ: Օղին մէջէն ճամբորդութիւնը աւելի արագ կը կատարուի, և այսօր, մէկ երկու զարգացած երկիրներու մէջ նաեւ մակաները սկսած են փոխադրել օդանաւերով:

Ալպեան լեռներ բարձրացող երկաթուղի

ՀԱՐՑԱՐԱՆ. — 1. Ինչո՞ւ կարելու են համբաներ. — 2. Որո՞նք են ծովային համբաներ. — 3. Ինչո՞ւ օգտակար են առնեմ. — 4. Որո՞նք են ցամաքի համբաներ. — 5. Ի՞նչպէս շինուած է երկաթուղին. — 6. Ի՞նչպէս շինուած է փապուղին. — 7. Ի՞նչ է նեպրնթացը. — 8. Ի՞նչ է օդանաւը:

ԴԱՍԵՐ ԴՊՐՈՅԷՆ ԴՈՒՐՈՒՄ. — Չեր թաղին մէջ ի՞նչ տեսակ ճամբաներ կան: Շինէ՞ անոնց յատակագիծը:

Դ. Դ Ա Ս

ՄԱՐԴՈՅ ԵՕԹԸ ԶԲԱՂՈՒՄՆԵՐԸ

ՀԻՆԳ ԳԼԽԱԽՈՐ ԶԲԱՂՈՒՄՆԵՐ

Մենք տեսանք որ մարդիկ գլխաւորապէս պէտք ունին սնունդ հազուադէպ եւ բնակարանի։ Մարդոց մեծ մասը կ'աշխատի պատրաստ տեղում այս երեք պիտոյքները։ Եթէ կարգի գնել ուզենք այս աշխատանքը, պիտի բաժնենք զայն հինգ մասերու, որոնք են. Ա. Երկրագործութիւն, Բ. Ասպնաշինութիւն, Գ. Չկնորսութիւն, Դ. Հանքագործութիւն, Ե. Հարստարուեստ։

Երկրագործութիւնը բնորոշ պիտի հասկնանք պարտէզներու եւ արտերու մէջ տնկել, ցանել եւ քաղել, ինչպէս նաեւ պահել մեծ ու փոքր կենդանիներ։ Երկրագործութիւնը մարդոց ամէնէն կարեւոր զբաղումն էր մինչ և։ Այս աշխատանքով կը հայտնաբերենք մեր սննդեղէններուն մեծ մասը։

Ատաղծաշինութիւնով ծառերէն կը պատրաստենք մեր տաներուն համար անհրաժեշտ ատաղձը։ Դուք ամէն օր կը տեսնէք որ մեր տաները պէտք ունին տախտակի եւ գերաններու։ Քարաշէն տաներուն ներսի մասն ալ կը շինենք տախտակներով։ Փայտով կը կը շինենք նաեւ կահկարասիներ ու նոյնիսկ մեր գործածած թուղթը։ Ուրեմն, կրնաք երեւակայել թէ որքա՞ն կարեւոր է ատաղծաշինութիւնը։

Չկնորսութիւնն ալ երկրագործութեան չափ կարեւոր է։ Չորին յատակէն կը հանենք մեր սնունդին մէկ մասը։ Ընդարձակ ծովեզերք ունեցող երկիրներու մէջ ասիկա կարեւոր գործ մըն է։ Շատ մը ձրկանորսներ, երբեմն, ծովէն ա՛յնքան ձուկ կը հանեն որ իրենց երկրին ժողովուրդին բաւելէն զատ, աղած վիճակի մէջ, կը վրկեն օտար երկիր, ծախելու համար։

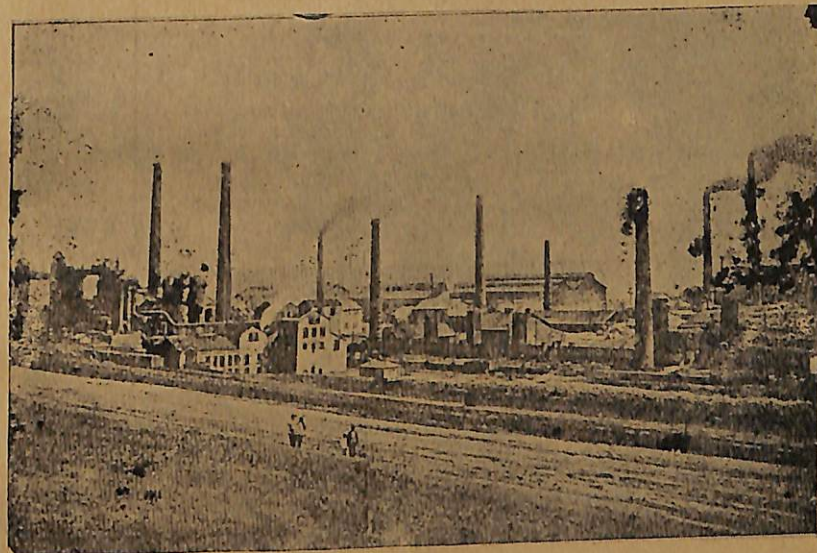
Հանքագործութիւնով մարդիկ գետինը կը փորեն եւ դուրս կը հանեն երկրի տակը պահուած հանքերը։ Այս հանքերուն գլխաւորներն են ոսկին, արծաթը, երկաթը, պղինձը եւ հանքածուխը։ Քարահանութիւնն ալ հանքագործութեան մէկ մասը նկատուած է։ Եւրոպայի մէջ մեծ ու ժ կը արուի հանքագործութեան, մանաւանդ հանքածուխի եւ երկաթի հանքերուն։ Հարիւր հազարու օր մարդիկ կ'աշխատին ամիսահանքերու մէջ, որովհետեւ բոլոր մեքենաները կը զառնան հանքածու-

խով։ Նոյն իսկ նաւերն ու երկաթուղիները քաղցնելու համար հանքածուխ պէտք է։

Այս չորս զբաղումներով մենք կ'արտադրենք հում նիւթ։ Բայց անոնք ուղղակի չեն գործածուիր։ Յորենը ուղղակի չեն կրնար ուտել, առանց անկէ հաց շինելու։ Բամպակը չեն կրնար հագնիլ, առանց անկէ կերպաս գործելու։ Երկաթն ալ չեն կրնար գործածել, առանց անկէ գործիքներ շինելու։

Ճարտարարուեստով, մարդիկ բոլոր հում նիւթերը կը վերածեն գործածելի առարկաներու։

Չարգացած երկիրներու մէջ ճարտարարուեստին ալ մեծ կարեւո-

Գործարան մը

րութիւն կը արուի։ Քով քովի մեծ գործարաններ կը շինուին։ Երբեմն կը հանդիպինք գործարաններու թաղի մը, այնքան բնորոշ կ'ըլլան անոնք։ Անոնց մէջ հազարաւոր մարդիկ, հազած իրենց գործաւորի հազուադէպ, առատ օտէն մինչեւ իրիկուն կ'աշխատին անընդհատ. առանց պատրաստած առարկաները կը գործածուին թէ՛ իրենց երկրին եւ թէ՛ օտար երկիրներու մէջ։

ԵՐԵՈՒ ԵՐԵՐՈՐԳԱԿԱՆ ԶԲԱՂՈՒՄՆԵՐ

Այս հինգ զբաղումները կը կոչուին գլխաւոր զբաղումներ։ Ասոնցմէ զատ, կան նաեւ ուրիշ երկու հատ ալ. մէկը փոխադրութիւնը եւ միւսը

առեւտուր: Այս երկուքը միասին կը կոչուին վաճառականութիւն: Երբ վաճառականութիւնը կը կատարուի երկրին ներսը, կը կոչուի ներ-
քին վաճառականութիւն, իսկ երբ երկրէն դուրս կը կատարուի, կը
կոչուի արտաքին վաճառականութիւն: Ճարտարարուեստով պատրաս-
տուած բոլոր ապրանքները օգտակար չեն կրնար ըլլալ, եթէ մնան
իրենց տեղին մէջ: Այնքա՛ն է՝ զանոնք ուրիշ քաղաք եւ կամ երկիր
փոխադրել, որպէս զի այդտեղի ժողովուրդներուն ծախսին: Վա-
ճառականները կը կատարեն այս օգտակար գործը:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ. — 1. Մարդիկ քանի՞ տեսակ զբաղուիմ ունին. — 2. Ի՞նչ
է եւ կրագործութիւնը. — 3. Ի՞նչ է ասպնդաւորութիւնը. — 4. Ի՞նչ է
ձկնորսութիւնը. — 5. Ի՞նչ է հանգագործութիւնը. — 6. Ի՞նչ է ճար-
տարարուեստը. — 7. Ի՞նչ է վաճառականութիւնը եւ քանի՞ տեսակ է:

ԳԱՍԵՐ ԳՊՐՈՅԷՆ, ԳՈՐԻՍ. — Գտնի՛ր թէ ի՞նչ ճարտարարուեստ կայ ձեր քաղաքին
մէջ եւ ի՞նչ հում նիւթեր կ'ապրտագործէ:

Ե. Գ Ա Ս

ՔԱՂԱՔՆԵՐ ԵՒ ԳԻՒՂԵՐ

ՔԱՂԱՔՆ ԵՒ ԳԻՒՂԻ ԲՆԱԿԱՐԳՆԵՐԸ

Մարդիկ իրենց զբաղումին համաձայն կը բնակին քաղաքներու եւ
գիւղերու մէջ: Երկրագործը կը մշակէ հողը, իսկ ընդարձակ հողեր կը
գտնուին գիւղերու բոլորտիքը:

Անոնք որ հանքերու եւ ճարտարարուեստի բանւորներ են, կամ
վաճառականներ, կ'ապրին քաղաքներու մէջ:

Հանքագործները պէտք է բնակին հանքին մօտիկը, որպէսզի գիւ-
րութեամբ երթան գործի: Իսկ միմիայն այդ գործաւորները, իրենց
ընտանիքներով, արդէն կրնան չինել մեծ քաղաք մը:

Ճարտարարուեստն ալ պէտք ունի բազմաթիւ մարդոց: Գոր-
ծարան մը երբեմն հազարաւոր մարդիկ կ'աշխատեն, ու եթէ կան
իրարու քով չինուած քանի մը գործարաններ, այն տուն միայն ա-
նոնց բանուորները կրնան գործարանին բոլորտիքը չինել ընդարձակ
եւ բազմամարդ քաղաք մը:

Վաճառականներն ալ կը բնակին քաղաքներու մէջ, որովհետեւ
գործարաններուն շինած ապրանքը պիտի փոխադրեն ուրիշ քաղաք
մը, կամ երկիր մը:

Քաղաքները արդէն չինուած կ'ըլլան գետերու կամ նաւահան-
գիտներու վրայ, կամ քանի մը ճամբաներու կեդրոնը, որպէսզի ապ-
րանքներու փոխադրութիւնը դուրս կատարուի:

ԲՆԱԿԱՐԳԱՆՆԵՐՈՒ ՏԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Քաղաքին եւ գիւղին կեանքերը իրարու չեն նմանիր: Գիւղին մէջ
կը գտնէք միայնակ կամ քիչ անգամ ալ երկյարկ տուներ: Քիչ մը
հեռուն չինուած է գոմը, որ տունէն աւելի ընդարձակ է: Հոն են
գիւղացիին կենդանիները: Մէկ կողմը կայ շտամարանը: Գիւղացին
հոն կ'ամբարէ իր բերքը:

Կր տեսնէք որ գիւղացին, միմիայն իր չէնքերուն համար պէտք
ունի բաւական ընդարձակ հողի: Ասոր համար գիւղերու մէջ քիչ մար-
դիկ կը բնակին, հազիւ հարիւր կամ երկու հարիւր ընտանիք, որպէս
զի գիւղին շուրջ գտնուող հողերը բաւեն իրենց մշակութեան:

Քաղաքներու մէջ բնդհակառակը կը բնակին բազմաթիւ մարդիկ:
Երբեմն միլիոններու կը հասնի քաղաքին բնակիչներուն թիւը:

Այսքան շատ բնակիչներուն կարելի չէ ընդարձակ հող տալ, որով-
հետեւ այդ պարագային քաղաքի մը երկու ծայրերը իրարմէ շատ հեռու
պիտի ըլլային, այնքան հեռու որ, օրեր պէտք պիտի ըլլար քաղա-
քին բոլորտիքը պտոյտ մը ընելու համար:

Ասոր համար քաղաքին մէջ տուները խիտ չինուած են եւ գիւղին
մէջ մէկ ընտանիքի մը գրաստան հողին վրայ, քաղաքին մէջ թերեւս
հազարաւոր մարդիկ բնակին: Քաղաքներու մէջ տուները ո՛չ թէ
միայնակ կամ երկյարկ են, այլ չորս, հինգ եւ թերեւս մինչեւ քառասուն
յարկ: Իւրաքանչիւր յարկի վրայ կը բնակին մէկ կամ երկու ընտա-
նիք: Այս տուները կը կոչուին աբարդման:

ՋՈՐԸ, ՏԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆ

Գիւղացին իր ջուրը կը բերէ գիւղին մօտակայ աղբիւրէն կամ տու-
ռակէն: Իբր լոյս կը գործածէ ձէթի ճրագ մը, կամ քարիւղի լամբ
մը: Տանը մէջ կայ օճախ մը, յոր փայտ կը վառեն եւ գիւղացին ըն-
տանիքը ձմրան գիշերները կը հաւաքուի օճախին շուրջ՝ տաքնալու:

Մեծ քաղաքի մը ջուրը կարելի չէ հաշիւաթիւ հորերէ կամ աղ-
բիւրներէ: Ուստի, հեռաւոր տեղերէ գետին ջուրը խողովակներու մի-
ջոցով քաղաք կը բերեն եւ աւելի փոքրիկ խողովակներով կը բաժնեն
տուները:

Քաղաքին մէջ իւրաքանչիւր տուն պէտք չունի այլեւս դուրսէն

Առխարի ամենն մեծ շէնքերէն մին

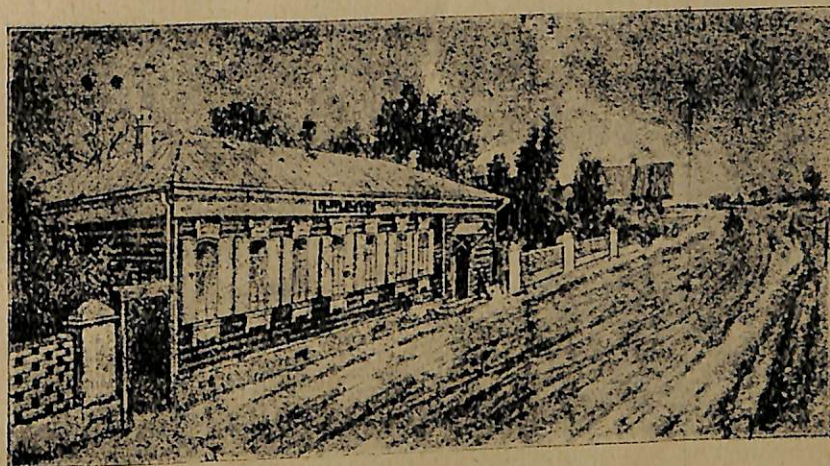
ջուր բերելու, ջուրը իր տան մէջն է, կը բաւէ միայն բանալ ծորակը և ջուրը աղբիւրի նման կը հոսի:

Քաղաքներու մէջ, չէնքերու տաքութեան համար կը գործածեն ջերմարաշխներ (գալօրիֆէր): Շէնքին գեանայարկը կը գնեն մեծ վառարան մը, անոր վրայ կայ ջուրի կաթնայ մը, վառարանին մէջ հանքածուխը կը վառի և կ'եռացնէ ջուրը: Եռացած ջուրի շոգին երկաթէ խողովակներով կը պտտի ամբողջ չէնքը և կը տաքցնէ սենեակները: Ուրեմն, մէկ մեծ վառարանով կը տաքան մինչեւ տասը, քսան ընտանիքներ:

Քաղաքին մէջ, քարիւղի լամբ և կամ ճրագ վառելի ալ թէ՛ սուղ է և թէ՛ վտանգաւոր, որովհետեւ քարիւղն ու ձէթը կրնան արկածով բռնկիլ և հրդեհ առաջ բերել: Ուստի, քաղաքէն դուրս, մասնաւոր չէնքերու մէջ, երկտրականութիւն կը հանեն և թելերու միջոցով կը բաժնեն տուները ու կը լուսաւորեն սենեակները: Փողոցներն ալ կը լուսաւորուին երկտրական լամբերով:

ԴՊՐՈՑՆԵՐ

Դպրոցներն ալ շատ պարզ են գիւղին մէջ: Հազիւ հարիւր աշակերտներ կը համրուին հոն, մէկ կամ երկու ուսուցիչներով:

Քաղաքին մեջ դպրոց մը

Աշակերտները նստած են գետինը՝ կապերտներու վրայ: Դասարան չկայ և բոլոր կարգերը միեւնոյն սրահին մէջ կ'աւանդեն իրենց դասերը:

Դեռ ամառ չեկած, դպրոցները կը գոցուին, որովհետեւ աշակերտ-

ներք պիտի երթան և օգնեն իրենց ծնողաց զաշտի աշխատանքներուն :

Այս ի՞նչպէս դպրոց է , պիտի բռնէ թերեւս : Բայց տեսէ՛ք որ մեր մեծ մարդոցմէ չառերը գիւղական դպրոցի մէջ միայն կարգացած են^(*) :

Ի՞նչքան մեծ ու բնդարձակ են քաղաքին դպրոցները : Հազարաւոր ուսանողներ կը հաւաքուին շատ մը դասարաններու մէջ : Իրաքանչիւր դասարան տնի իր ուսուցիչը , և ասանք ամէնը մէկ կ'աշխատին անօրէնի մը հսկողութեան տակ :

ՀԱՄԱՐԱՆԵՐԸ

Գիւղին մէջ , մարդիկ աչցելու թեան կամ գործի համար ստիպուած չեն շատ հեռուները երթալ , որովհետեւ գիւղերը փոքր են , և քանի մը վայրկեանէն կարելի է ամբողջ գիւղը պտտիլ , ասոր համար գիւղացին ստիպով կ'ընէ իր երթեւեկը :

Որքան մօտիկութիւն կայ գիւղական բնտանիքներու միջեւ : Բոլոր գիւղացիները կը ճանչնան զիրար և կ'աչցել են իրարու :

Քաղաքը բնդարձակ է : Ուստի ստիպով երթեւեկը շատ զմուար կ'ըլլայ : Գործի մարդիկ շատ ժամանակ կը կորսնցնեն , մինչև որ հասնին իրենց գործատեղին : Այս պատճառով քաղաքին գանազան թաղերը ելեքտրական հանրադասութեամբ իրարու կապուած են :

ԳԻՒԳԱՆԵՐՈՒ ԵՒ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒ ՀԱՆՈՅԵՆԵՐԸ

Գիւղին կեանքը ձանձրալի կը թուի շատերու , բայց ո՛վ որ կը սիրէ ծառն ու ծաղիկ և կանաչ խոտ , ո՛վ որ կը սիրէ մաքուր օդ և խաղաղ կեանք , կը վազէ գիւղ , գոնէ տարուան մէջ մէկ երկու ամիս , վայելիլու համար բնութեան բարեքները :

Քաղաքներն ալ ունին իրենց հրապոյրները : Ունին հանրային պարտէզներ , ուր ժողովուրդը կ'երթայ և կը պտտի ծառերուն և ծաղիկներուն մէջ : Ունին թատրոններ , շատ մը շարժանկարներ (սինեմա) և հաճոյքի ուրիշ վայրեր :

ՀԱՐՅԱՐԱՆ. — 1. Ինչու մարդիկ կը բնակին գիւղերու եւ քաղաքներու մէջ. — 2. Ըսէ՛ք անոնց բնակարաններու տարբերութիւնը. — 3. Բացառէ՛ք անոնց ջերմութիւնը , լոյսը եւ ջուրը. — 4. Բաղդատէ՛ք անոնց դպրոցները եւ համբանները. — 5. Ի՞նչպէս կը ստանաւ ձեր ջուրը , լոյսը եւ ջերմութիւնը :

ԳՈՍԵՐ ԴԳՐՈՅԷՆ ԴՈՒՐՈ. — Իրեցէ՛ք թէ գիւղը աւելի կը սիրէք թէ քաղաքը , եւ ինչո՞ւ :

2. ԴԱՍ

ԻՆՉ Է ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՇԱՆԵՐՏՆԵՐՈՒ ՀԱՆԳՍԻՍԻ ՕՐԸ

Դպրոցական աղաք իրենց հանգստի օրերը կ'անցնեն իրենց ուղիով : Մէկը թերեւս պիտի ուզէ իր դասերը սորվիլ : Ուրիշ մը պտոյտի պիտի երթայ քաղաքին մօտակայ բլուրը : Միւս բնկերները իրաւունք ունին առարկելու որ , ինչու , իրենց բնկերներէն մին զաշտ զնաց և ուրիշ մը տունը նստալ :

Բնականաբար սէ , որովհետեւ այդ օրը հանգստի օր էր և աշակերտներէն իւրաքանչիւրը իրաւունք ունէր իր փափագած ձևով գործածելու իր հանգստի ժամանակը :

ԱՇԱՆԵՐՏՆԵՐՈՒ ՊՏՈՑՏԻ ՕՐԸ

Բայց դպրոցական աղաք սովորութիւն ունին , տարին մէկ կամ երկու անգամ , ամբողջ կարգի բնկերներով միտաին , պտոյտի երթալ : Քանի որ , ամբողջ կարգով պիտի երթան , բնականաբար կարգի աղոցքանի որ , ամբողջ կարգով պիտի երթան , թէ երբ , ո՛ր և ի՞նչպէս պիտի մէն իւրաքանչիւրը կը հետաքրքրուի թէ երբ , ո՛ր և ի՞նչպէս պիտի երթան : Եթէ իւրաքանչիւրը իր ուղիով ժամանակը , իր ուղիով տեղը երթալ , այն ատեն պիտի ցրուին և կարգը միտաին պիտի չկրնայ վայելիլ օրուան հաճոյքը :

Այսպէս չըլլալու համար , շատ անգամ , դասարանին աղաքը կը հաւաքուին տեղ մը , միտաին կը խորհրդակցին և կ'որոշեն պտոյտի տեղը ու ժամանակը : Թերեւս անոնք իրենց մէջէն մէկ կամ երկու բնկեր կ'որոշեն , որպէս զի անոնք կարգին կողմէն պէտք եղած պատրաստութիւնը տեսնեն :

ՈՐՈՇՔ ԵՒ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՀԱՐՅՈՒՐ

Դպրոցին պէս , դուրսն ալ կան խնդիրներ , որոնք անհատի մը իրաւունքն են և անոնց մէկը չի կրնար միջամտիլ : Անհատները կը իրաւունքն են և անոնց մէկը չի կրնար միջամտիլ : Որինակի համար , կարգադրեն այդ խնդիրները իրենց ուղիով : Որինակի համար , աղաքական մը իր աղաքակը կը կառավարէ իր ուղիով պէս : Եղբւրքը ցանկեր կը շինէ , կը հերկէ , կը ցանէ , կը քաղէ և կը ծախէ ցոքեր : Նոյնպէս ջաղացքան մը իր ջաղացքը կը շինէ իր ուղիով : Եթէ , մեծ կամ փոքր , բարձր կամ ցած : Աս իր գործն է և ան իր գործը պէս , մեծ կամ փոքր , բարձր կամ ցած :

^(*) Ուսուցիչը կրնայ շատ կեանքէն առնուած օրինակներով լուսաբանել աշակերտը :

կը կարգադրէ ուղածին պէս :

Բայց նոյնը չենք կրնար ըսել քաղաքի մը ճամբուն համար . անիկա մէկուն չի պատկանիր : Ամէն մարդ կ'անցնի այդ ճամբայէն և ամէն մարդ կը հետաքրքրուի անով : Ամէն քաղաքացի կը փափաքի որ իր անցած ճամբան մաքուր և սալարկուած ըլլայ :

Ուրեմն , խնդիրներ կան , որոնք անհատներու կը պատկանին եւ անոնցմով կը հետաքրքրուին միմիայն այդ անհատները , իսկ խնդիրներ ալ կան , որոնք ամբողջ քաղաքի մը բնակիչներուն կը պատկանին , եւ անոնց կարգադրութիւնը կախուած է այդ բնակիչներուն ամբողջին կամքէն :

ԲՆՁՊՈՒՍ ԿԸ ԿԱՐԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՀԱՐՑՆԵՐԸ

Եթէ քաղաքի մը մէջ զպրոց մը շինուի , պէտք է որ բոլոր քաղաքացիք իրենց կարծիքը յայտնեն թէ ի՞նչպէս , ո՞ւր և քանի՞ յարկով պիտի շինուի : Որովհետեւ զպրոցը կը պատկանի ամբողջ քաղաքին և քաղաքին բոլոր բնակիչները կը հետաքրքրուին անով :

Այդ բանին համար պէտք կ'ըլլայ որ քաղաքին բոլոր բնակիչները տեղ մը հաւաքուին , խօսին և որոշեն զպրոցին յատուկ հարցերը , ճիշտ , ինչպէս որ զատարանի մը աշակերտները կ'ընեն , որոշելու իրենց պոստի պարագաները : Գատարանի մը տղաքը կրնան հաւաքուիլ , որովհետեւ քիչուր են . բայց մեծ քաղաքներու մէջ կարելի չէ հաւաքել ամբողջ բնակիչները մէկտեղ և եթէ հաւաքուին իսկ , չեն կրնար իրարու ձայն լսել : Ուստի , սովորութիւն եղած է որ քաղաքին բնակիչները , այդ խնդիրները կարգադրելու համար , իրենց կողմէ քանի մը մարդիկ որոշեն : Ասոնք քաղաքին բնակիչներուն փոխանորդներն են , կ'ընտրուին ժողովուրդին կողմէ և կ'երթան , որոշուած ժամանակի մը մէջ , քաղաքին ժողովուրդին յատուկ խնդիրները կարգադրելու համար :

ԳՐԱԿԱՐԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Բայց ի՞նչ կը նշանակէ բնտրել :

Ենթադրենք որ ձեր պոստի խնդիրները կարգադրելու համար , ձեր մէջէն մէկ երկու բնիկ պիտի նշանակէք . ի՞նչ կ'ընէք :

Նախ՝ այդ գործին յարմար քանի մը բնիկ կը գտնէք : Այս գտնուածներուն մէջէն , երկուքը պիտի նշանակէք : Չեզմէ՝ իւրաքանչիւրը թուղթի մը կտորին վրայ կը գրէ իր յարմար տեսած բնիկերով անունը և կը ձգէ սեղանին վրայ : Վերջէն , երկու տղաք մէկիկ մէկիկ կը բանան այդ թուղթերը և անունը ամէնէն շատ գրուած բնիկերը , իրանք կ'ունենայ , ձեր անունով պոստի կարգադրութիւնը ընելու :

Հիմա ձեր բրածը բուհարկութիւնէր : Թուղթին կտորը , որուն

վրայ գրեցիք ձեր բնիկերէն մէկուն անունը , կը կոչուի բուհ : Իսկ այդ բուհներով ընտրուեցան ձեր բնիկերէն մէկը կամ երկուքը :

ԹԱՂԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԲՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Դուրսը , քաղաքին մէջ ալ , մարդիկ ճիշդ նոյն կերպով կ'ընեն ընտրութիւնը :

Դուք շատ անգամ լսած էք որ թաղականներ կ'ընտրուին :

Ի՞նչ ըսել է թաղականի ընտրութիւն : Ասոնք եօթը կամ ինը թաղեցիներ են , որ հոգ կը տանին իրենց թաղին եկեղեցիին և զըպրոցին ու քանի որ եկեղեցին կը պատկանի նոյն թաղին բոլոր հայերուն , ուստի թաղին բնակիչները կը հաւաքուին , որպէս զի ընտրեն իրենց թաղականները :

Արդէն ութ օր առաջ , եկեղեցիին մէջ ծանուցում կ'ըլլայ և եկեղեցիին պատին վրայ կը կախուին թաղին մէջ այդ գործին յարմար քանրմէկ մարդոց անունները :

Այդ շաբթուան մէջ եկեղեցիին ժամկոչը ամէն տուն քուէի թուղթիկը կը ցրուէ և որոշուած օրը , ամէն թաղեցի եկեղեցիին բակը կախուած քանակմէկ անուններէն եօթին անունը կը գրէ ու կը տանի մասնաւոր տուփի մը մէջ կը ձգէ : Իրիկունը տուփը կը բացուի և ո՞վ որ ամէնէն շատ քուէն չափած է , կ'ըլլայ այդ թաղին թաղականը :

Ըսէ՛ք թէ ո՞վ կը ճանչնաք ձեր թաղին թաղականներէն :

ՀԱՐՑԱՐԱՆ.— 1. Ի՞նչ ըսել է անհատական խնդիր եւ ի՞նչ ըսել է հանրային խնդիր : 2. Ի՞նչպէս կը կարգադրենք հանրային խնդիրները : 3. Ի՞նչ է ընտրութիւնը .— 4. Ի՞նչ է բուհը .— 5. Ի՞նչպէս կ'ընտրենք թաղականները .— 6. Ուրի՞ս ի՞նչ ընտրութիւններ գիտէք :

Թուրքիոյ մայրաքաղաքը՝ Ենկիւրի

Է. Կ Ա Ս

ԻՆՉ Է ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆՆԸ

ՏԵՂԱԿԱՆ ԵՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՅՈՒՆ

Թաղի մը կամ քաղաքի մը տնեցած խնդիրները կը կոչուին տեղական հարցեր։ Բայց կան խնդիրներ, որ կը հետաքրքրեն ամբողջ երկրի մը ժողովուրդը։ Օրինակի համար, երկրին մէջ ճամբաներ պիտի

շինուին, մէկ թաղի մը կամ քաղաքի մը գործը չէ ամբողջ երկրին մէջ ճամբաներ շինել։ Պէտք է որ երկրին ժողովուրդը միանայ և շինէ ճամբաները։

Էս կամ, կրնայ պատահիլ որ ուրիշ երկիրներ թշնամութիւն ընեն մեր երկրին և կոխի երեսն մեզի դէմ։ Այն ժամանակ, պէտք է որ ամբողջ երկիրը միանայ թշնամին գիմադրելու, երկրին չորս կողմերէն զինուոր և զրամ պէտք է հաւաքել։ Այս ալ խնդիր մըն է, որ կը հետաքրքրէ ամբողջ երկրին ժողովուրդը։

Թուրքիոյ առաջին նախագահը
ԿԱԶԻ ՄՈՒՍՏԱՖԱ ՔԷՄԱԼ ՓԱՇԱ

Աստիք և աստեղ նման ուրիշ

չատ մը խնդիրներ կը կոչուին ընդհանուր հարցեր։

ԻՆՉՊԷՍ ԵՒ ԿԱՐԳԱԳՐՈՒՄ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՅՈՒՆ

Ընդհանուր հարցերու կարգադրութեան համար պէտք է որ ամբողջ երկրին ժողովուրդը խորհրդակցի։

Բայց, եթէ մեծ քաղաքի մը ժողովուրդը կարելի չէ տեղ մը հաւաքել, հազա որքա՞ն զփութար է իրարու քով բերել ամբողջ երկրի մը ժողովուրդը։

Այս դժուարութեան ալ յաղթած են մարդիկ։

Փոխանակ ամէնը մէկտեղ հաւաքելու, իւրաքանչիւր քաղաքի

կամ գաւառի ժողովուրդ իր ընտկիչներուն թուին համեմատ, կ'ընտրէ քանի մը մարդ։ Երկրին բոլոր կողմերէն ընտրուած մարդիկ կը հաւաքուին քաղաք մը և հոն ժողով մը կը կազմեն։

Մեր երկրին մէջ այս ժողովը կը կոչուի Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողով և կը գումարուի Էնկիլթի մէջ։ Այս պատճառով ալ Էնկիլթին կը կոչուի Թուրքիոյ մայրաքաղաք։

ԻՆՉ Է ՕՐԷՆՍԻՆԻ ՄԱՐՄԻՆ ԵՒ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ժողովուրդին այս փոխանորդները իրենք չեն կարգադրեր երկրին գործերը, այլ միմիայն օրէնքներ կը գնեն, ատոր համար ասոնք օրէնադիր մարմին ալ կը կոչուին։

Քանի որ ասոնք միայն օրէնք կը գնեն, ուստի ուրիշ մարմին մըն ալ պէտք է, որ գործադրէ այդ օրէնքը։ Օրինակի համար Ազգ. Մեծ

Այն շէնքը, ուր կը գումարուի Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողովը

Ժողովը օրէնքով մը գոյութիւնը արդիւնք, պաշտօնեաներ պէտք են, որպէս զի գոյութիւն ընողը ձերբակալեն ու պատժեն։ Ուրեմն օրէնադիր մարմինին քով, պէտք է նաեւ օրէնք գործադրող մարմին մը, որ կը կոչուի նաեւ կառավարութեան գլուխը կը գտնուի նախագահ։

Թուրքիոյ մէջ կառավարութեան գլուխը կը գտնուի նախագահ մը, որ կ'ընտրուի Ազգ. Մեծ Ժողովին կողմէ։

Ո՞վ է Թուրքիոյ Ա. նախագահը։
Նախագահն ալ իր կողմէն, կ'ընտրէ ուրիշ չատ մը պաշտօնեաներ,

որոնք կը կառավարեն ամբողջ երկիրը։

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆՈՒՆ

Այն երկիրները, ուր կառավարութեան գլուխը կը գտնուի նախագահ մը, կը կոչուի Հանրապետութիւն։

Եւ որովհետեւ, Թուրքիոյ մէջ ժողովուրդը ամբողջովին ինք կը դնէ իր օրէնքները, իր ներկայացուցիչներուն միջոցով, անոր համար ալ Թուրքիոյ կառավարութիւնը կը կոչուի՝ Ժողովրդապետութիւն:

Ամէն երկիր ժողովրդապետութեամբ չի կառավարուիր: Կան երկիրներ, ուր ժողովուրդը այսօր անհաշիւ չի վայելիր և շատ ձայն չունի իր երկրի օրէնքներուն մէջ: Կառավարութեան գլուխը կը գրտնուի թագաւոր մը, որուն պաշտօնը ժառանգական է և ամէն իրաւունք ունի իր երկրին վրայ: Ինք իր ուղած օրէնքը կը դնէ, ուղած տուրքը կը գանձէ և ուղած մարդը կրնայ մահուան դատապարտել: Այս տեսակ կառավարութիւն մը կը կոչուի՝ բռնապետութիւն կամ բացարձակ միապետութիւն:

Կան նաեւ երկիրներ, ուր թէպէտ կայ միապետը, բայց ժողովուրդը շատ մը իրաւունքներ ձեռք ձգած է, այնպէս որ իր օրէնքները ինք կը դնէ և միապետը չի կրնար ժողովուրդի կամքին հակառակիլ, այսինքն թագաւորին իշխանութեան սահման մը դրուած է: Այս տեսակ կառավարութիւնները կը կոչուին՝ Սահմանադրական միապետութիւն:

ՄԵՐ ԵՐԵՐԻՆ ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Թուրքիան, մինչև 1908 թուականը, բացարձակ միապետութիւն էր: Միապետները, որ Սուլթան կը կոչուէին, իրենց ուղած ձեռով կը կառավարէին երկիրը: Անոնց մէջ բարի Սուլթաններ եղած են, որ Թուրքիան կառավարած են լաւ կերպով, բարի հօր մը պէս, իսկ ոմանք ալ եղած են չար և նեղած են երկրին ժողովուրդը, ծանր տուրքեր դրած են և շատ մը կրթուած երիտասարդներ, առանց դատարանի, դատապարտած են այլևայլ պատիժներու:

Վերջին միապետ Սուլթանը՝ Ապիւլ Համիտ Բ. այս տեսակ մէկն էր: Ասոր համար Թուրք ժողովուրդը, չկրնալով դիմանալ այս չարիքներուն, 1908ին ապստամբեցաւ Սուլթանին դէմ, գահէն վար առաւ զայն և բացարձակ միապետութեան փոխարէն, հիմնեց Սահմանադրական Միապետութիւն մը: Բայց վերջին Սուլթաններն ալ երկիրը չկառավարեցին ժողովուրդին կամքին համաձայն և շատ անգամ միացան Թուրքիոյ թշնամիներուն հետ, ուստի 1924ին, Թուրք ժողովուրդը ամբողջովին ջնջեց Սուլթանութիւնը և հաստատեց Հանրապետութիւն:

ՀԱՐՑԱՐԱՆ.— 1. Ի՞նչ է տեղական հարցը.— 2. Ի՞նչպէս կը կարգադրուին ընդհանուր հարցերը.— 3. Ի՞նչ է օրենսդիր մարմինը.— 4. Ի՞նչ կը կոչուի Թուրքիոյ օրենսդիր մարմինը.— 5. Ի՞նչ է մայրաքաղաքը.— 6. Ո՞րն է Թուրքիոյ մայրաքաղաքը.— 7.— Ի՞նչ է Հանրապետութիւնը, Միապետութիւնը եւ Սահմանադրական Միապետութիւնը:

Բ. Մ Ա Ս

ՄԵՐ ԲՆԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ (*)

Ը. Գ Ա Ս

Օ Դ Ը 1

ՕԳԸ ԶԵՆՔ ՏԵՄԵՐ, ԲԱՅՑ ԵՎ ԶԳՍՆՔ

Օգը, կամ, շատ անգամ ինչպէս կ'ըսեն, մթնոլորտը, կը շրջապատէ երկիրը և կը տարածուի մեր գլխուն վերեւ, գէպի վեր, մղոններով: Կը տեսնենք թռչունի մը թռիչքը և կամ օդապարիկի մը վեր բարձրանալը: Կը տեսնենք ձուկ մը, որ կը լողայ ջուրին մէջ:

Օգը այսպէս չենք կրնար տեսնել մեր աչքերովը, բայց գիտենք որ օդը կայ, որովհետեւ կը զգանք զայն, երբ գետի ուր, ամրան տաք օր մը զայ գովացնել մեր գէմքն ու ձեռքերը և կամ երբ ձմեռը սաստիկ փոթորիկ մը փրթի, կը տեսնենք որ տուններ կը փչին և ծառեր կը տապալին:

ՕԳԸ ԿԱՐԵՆՈՐ Է ԱՊՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Օգը շատ կարեւոր է բոլոր բոյսերուն, կենդանիներուն և մարդոց համար: Նոյն իսկ հողէն, անձրեւէն և արեւէն աւելի կարեւոր: Առանց համար ո՛չ բոյսերը, ո՛չ կենդանիները և ո՛չ ալ մարդիկ, քանի մը վայրանալէն աւելի կրնար ապրիլ: Մենք ալ չենք կրնար ապրիլ առանց օդ չնչելու: Զուրին յատուկը կը խեղդուինք, որովհետեւ հոն բաւական օդ չկայ:

ՕԳԻՆ ՇԱՐՃՈՒՄՆԵՐԸ

Օգը միշտ հանդարտ չէ. երբեմն կը շարժի և կը փոխէ իր տեղը: Օգին այս շարժումը կ'անուանենք գետիւտ, հով, փոթորիկ, ևլն.

Ինչո՞ւ կը շարժի օգը:

Որպէս զի կրնանք հասկնալ օգին շարժման պատճառը, ձեզի հետ

կատարենք հետեւալ փորձը:

 Սենեակի մը մէջ լամպ մը վառենք և քիչ մը հեռուն, ծխացող սիկար մը բռնենք: Ի՞նչ կը տեսնենք: Ծուխը կը շարժի գէպի լամպը և անկէ կը սկսի վեր բարձրանալ:

(*) Յամաքը՝ եւ ջուրի մասին խօսած ենք դասագրքիս Ա. տարին մէջ:

Մենեակին օդն ալ, ճիշդ ծախին պէս, կը մօտենայ լամբին եւ կամ վառարանի մը, ու վեր կը բարձրանայ: Մենք ասիկա չենք տեսներ, որովհետեւ օդը ծախին պէս գոյն չունի:

Անապատի մէջ փոքրիկ մը

Այս է պատճառը որ ձմեռները, կրակ գրուած սենեակի մը ձեզունք աւելի տաք է, քան տախտակամածը:

ՕՊԸ ԻՆՉՈՒՆ ՎԵՐ ԿԸ ԲԱՐՉՐԱՆԱՅ

Օդին վեր բարձրանալուն պատճառը սա է. երբ օդը տաքնայ, կը թեթեւայ եւ պաղ ու ծանր օդը կը խուժէ տաք օդին կողմը ու զայն վեր կը մղէ՝ անոր տեղը անցնելու համար:

Երկիրը չըջապատող մթնոլորտին շարժումները շատ կը նմանին սենեակին տաք օդի շարժումներուն:

Երբ տեղ մը օդը կը տաքնայ ու կը թեթեւայ, այն ատեն պաղ եւ աւելի ծանր օդը հոն կը խուժէ եւ վեր կը քչէ տաք օդը: Օրինակի համար, ամրան տաք օր մը, ժողովուրդը զովանալու համար ծովեզերք կ'երթայ, որովհետեւ զով գետնի մը կը փչէ հոն: Ուսկից կուգայ այս գեղիւնը:

Արեւը ցամաքը աւելի շուտ կը տաքցնէ քան ջուրը: Երբ ցամաքը տաքնայ, անմիջապէս ցամաքն ալ կը տաքցնէ զինքը չըջապատող օդը: Այն ատեն ծովուն պաղ օդը կը խուժէ ցամաք եւ վեր կը մղէ այնտեղի օդը: Այս խուժումը գեղիւն կամ հով կ'անուանենք:

Սնցեալ տարի ստրկեցանք որ երկրագունդին վրայ տեղեր կան, ուր օդը չափազանց տաք է. այդ տեղերը Այրեցեալ գօտի կոչեցինք: Ընդհակառակը սառուցեալ գօտիներուն մէջ օդը չափազանց պաղ էր:

Այրեցեալ գօտիին մէջ, օդը միշտ կը տաքնայ ու կը թեթեւայ. այն ատեն, սառուցեալ գօտիի պաղ ու ծանր օդը կը խուժէ դէպի Այրեցեալ գօտին եւ վեր կը մղէ այն տեղի տաք ու թեթեւ օդը: Այս խուժումը երբեմն ա'յնքան ուժով կ'ըլլայ որ, երբ մեր վրայէն անցնի, կը փչցնէ տուները եւ կը խորտակէ ծառերը: Օդին այս զօրաւոր շարժումը կը կոչուի փոքրիկ:

ՕՊԸՆ ՇԱՐՃԱՄԱՆ ՕՊԸՆՏՆԵՐԸ

Հովերն ալ իրենց օգուտները ունին: Անոնք կը քչեն առազատ-տանաւեր, կը զարձնեն հողմանիւններ եւ կը մաքրեն մեծ քաղաքներու օդը, որ շատ անպաճ աղտոտած կ'ըլլայ ծախով եւ փոշիով:

Բայց օդին շարժումները ասիկէ շատ աւելի կարեւոր գործ մը կը տեսնեն: Ասոնք են որ կը բերեն անձրեւները:

Անպաճ մը մտածեցէ՛ք թէ, որքա՛ն ջուր պէտք է հողը ջրելու, գետերուն ջուր տալու եւ լիճերը լեցնելու համար:

Եթէ գործածէինք աշխարհի բոլոր նաւերը, բոլոր երկաթուղիները եւ փոխադրութեան միջոցները, այս ջուրերուն ամէնէն փոքրիկ մասն իսկ չէինք կրնար ուղիւնանալէն փոխադրել ուրիշ տեղ: Բայց հովը շատ զխրութեամբ կը կատարէ այս հսկայ գործը:

Տեսնենք թէ ինչպէ՛ս:

ՋՈՒՐԸ ՇՈՒՄԻ ԿԸ ՎԵՐԱՆՈՒՄ

Ջուրը, ամէն օր, վեր կը բարձրանայ գետերու, լիճերու եւ ուղիւնանալու մակերեսէն: Ամէն երկվայրկեան հազարաւոր տակաւ ջուրեր կը բարձրանան ուղիւնանալէն եւ կը շրջին օդին մէջ: Արդէն ամէն ատեն, օդին մէջ լիճեր լեցնելու չափ ջուր կայ:

Սաճանից ջուրը կ'եռայ եւ կը շոգիանայ

Այսքան ջուրը ի՛նչպէ՛ս կը բարձրանայ օդին մէջ. մենք ինչո՞ւ չենք կրնար տեսնել զայն:

Սահանին մէջ քիչ մը ջուր լեցուցէք եւ հոսցուցէք: Քիչ վերջը

ամբողջ ջուրը կը սպառուի: Ո՞ւր գնաց սահանին ջուրը: Բարձրացաւ օդին մէջ, ու մենք չկրցինք տեսնել, որովհետեւ տաքութիւնը հեղուկ ջուրը վերածեց անգոյն կազային մարմնի մը: Այս կազը շոգի կը կոչուի և այնքան թեթեւ է որ կը տատանի օդին մէջ:

Ջուրը շոգիացնելու համար անպայման եռացնելու պէտք չկայ: Ուր որ ջուր կայ, անկէ միշտ շոգի կը բարձրանայ: Դուք ամէն օր ձեր աչքովը կը տեսնէք ասոր փորձը: Ձեր թրջուած հագուստները քիչ վերջը կը չորնան, ո՞ւր կ'երթայ ջուրը, շոգիի կը վերածուի:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ.— 1. Ինչո՞ւ չենք տեսներ օդը.— 2. Ինչե՞ն գիտես որ օդ կայ.— 3. Օդը ի՞նչ օգուտ ունի.— 4. Ինչե՞ն առաջ կուգայ օդին շարժումը.— 5. Ի՞նչ է գեփիւռը, հովը, քամին.— 6.— Օդին շարժումները ի՞նչ օգուտ ունին.— 7. Օդին շարժումները ի՞նչպէս կ'ազդեն անձրեւին վրայ:

Թ. Դ Ա Ս

Օ Դ Ը 2

ՇՈԳԻՆ ԻՆՉՊԷՍ ԱՆՉՐԵՒԻ Կ'ԵՂԼԱՅ

Օդին մէջ բարձրացող շոգին միշտ նոյն տեղը չի մնար: Եթէ օդը ծովէն դէպի ցամաք կ'երթայ, շոգին ալ օդին հետ կը ճամբորդէ. երբեք մնի մինչեւ հարիւրաւոր մզոններ հեռանալէ վերջ, կրկին ջուր կ'ըլլայ և անձրեւի ձեւով վար կը թափի:

Ամառուան շատ տաք օր մը, ձեռքով շօշափեցէք պաղ ջուրի գաւաթի մը և կամ պաղպաղակի պնակի մը դուրսի կողմը: Ձեր մատները պիտի թրջին, որովհետեւ ջուր կար գաւաթին դուրսի երեսին վրայ: Երբեմն կաթիլները աչքերով ալ կրնան տեսնուիլ:

Այդ ջուրը ներսէն դուրս չելաւ, որովհետեւ ո՛րէն է ծակ չկայ գաւաթին վրայ, ուրեմն դուրսէն եկաւ հոն: Օդին մէջ շոգի կար: Օդը, երբ հանդիպեցաւ պաղ գաւաթին, իր շոգին ջուրի վերածուեցաւ և կաթիլ կաթիլ հաւաքուեցաւ գաւաթին վրայ: Այդ կաթիլները կը նշմարուին նաեւ խոհանոցի պատուհանին ապակիին վրայ: Երբ սահաններուն ջուրը կ'եռայ, շոգի կը բարձրանայ: Այդ շոգին, երբ հանդիպի պաղ ապակիին, ջուրի կը վերածուի:

Կը տեսնէք ուրեմն որ շոգիով լեցուն օդ մը, երբ պաղի, այդ շոգիին մէկ մասը կրկին ջուր կ'ըլլայ: Տաքը, ջուրը շոգի կ'ընէ և պաղը, այդ շոգին կրկին իր հին վիճակին, այսինքն ջուրի կը վերածէ:

Օդին մէջ գտնուող շոգին, զանազան առիթներով, կրնայ պաղի հանդիպել և ջուրի վերածուիլ:

Նախ՝ մենք անցեալ տարի սորվեցանք որ լեռներու օդը դաշտերու օդէն աւելի պաղ կ'ըլլայ: Երբ հով մը կը հանդիպի լեռան, իր ճամբան չարունակելու համար վեր կը բարձրանայ, վերը օդը աւելի պաղ է, ուստի հոն շոգին կը խտնայ և կ'ըլլայ անձրեւ, և իրաւամբ լեռները երկրի մը ամէնէն շատ անձրեւոտ տեղերն են:

Ամառնային տաք օրեր, գետնին մօտ, օդը կը տաքնայ և վեր կը բարձրանայ. հոն կը հանդիպի պաղ օդի մը և շոգին կը վերածուի ջուրի: Այս է պատճառը որ ամառը, շատ տաք օդէ մը վերջ, ընդհանրապէս անձրեւ կ'ունենանք:

ՄՇՈՒՇ ԵՒ ԱՄՊ

Շոգին պաղի հանդիպելէ վերջ միշտ անձրեւ չըլլար: Անշուշտ բոլորդ ալ մշուշ տեսած էք ծովուն ու դաշտին վրայ կամ լեռան մը կատարը: Այս մշուշն ալ պաղած շոգի է, որ վերածուած է շատ փոքր և մեղի անտեսանելի ջուրի կաթիլներու:

Երբ այս մշուշը բարձր ըլլայ, ամպ կը կոչուի: Շատ անգամ վարէն մեր տեսած ամպը մշուշ պիտի տեսնենք, երբ լեռան գագաթը բարձրանանք: Անձրեւի կաթիլներն ալ մշուշէ առաջ եկած են, երբ շատ մը ջուրի մասնիկներ միանան իրարու, կը ծանրանան և այլեւ չկրնալով օդին մէջ կենալ՝ վար կ'իջնան:

ՋՐԻՆ ԵՒ ԿՈՐԿՈՒՏ

Մինչեւ հիմա տեսանք ջուրին երկու ձեւերը՝ շոգին և անձրեւը: Շոգին կը կոչուի կազային մարմին, իսկ անձրեւը՝ հեղուկ մարմին:

Երբ անձրեւը շատ աւելի պաղի, այն աւտեն հաստատուն մարմին մը կ'ըլլայ և կը կոչուի սառ: Ցուրտին այն աստիճանը, որ ջուրը սառի կը վերածէ, կը կոչուի սառնոցման կէտ: Ձիւնն ու կարկուտը սառուցման կէտին հասնող շոգիներ են:

ՅՈՂԱԿԱՆ ԵՎ ԵՂԱԿԱՆ

Յուրազգիներն ջուրի կաթիլներ կը հաւաքուին բոյսերու կամ գետնի վրայ ասոնք ցօյ կը կոչուին : Յօղն ալ օղին մէջ գտնուող ջրաշողին է : Արեւը մարը մտնելէ վերջ, բոյսերն ու գետինը աւելի արագ կը սառնին և ասոնք ալ կը սառնան զիրենք չըջապատող օդը, այն ատեն այդ օղին մէջ գտնուող շողին կը սառնի և ցօյ կ'ըլլայ :

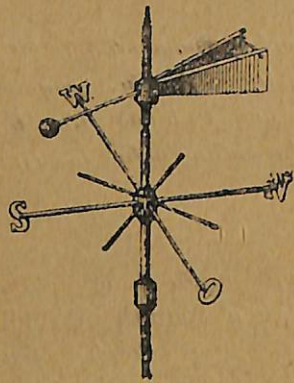
Այդ նոյն շողին երբ սառուցման կէտին հասնի, եղեամ կ'ըլլայ :
Ի՞նչ է ՕՂԱԿԱՆ ԵՎ ԵՂԱԿԱՆ ԵՂԱԿԱՆ ԵՂԱԿԱՆ :

Մեր կլիման շատ մեծ ազդեցութիւն ունի մեր կեանքին վրայ : Դուք ասիկա սորվեցաք անցեալ տարի, երբ կը կարգայիք երկրի դասերն ու մասին : Ուստի կարեւոր է որ խրաքանչիւր մարդ գիտնայ թէ՛ ինչ ի՞նչ տեսակ կլիմայի տակ կ'ապրի : Ասոր համար է որ ամէն տեղ մարդիկ ծախսեր կ'ընեն, օգային կայաններ կը շինեն և ամէն օր կը գրեն օղին վիճակը, ասիկա կը կոչուի օղային արձանագրութիւն :

Ի՞նչ կը գրեն այդ արձանագրութեան մէջ :

Ի՞ՆՉ Է ՀՈՂԱԿԱՆ ԵՎ ԵՂԱԿԱՆ

Նախ մեր կլիման կախում ունի մեր հովերէն : Եթէ անոնք հարաւի տաք սովորաբար են, ինչպէս արեւելեան անձրեւաբեր են, միւսները չոր են : Ուստի, օղային կայաններուն մէջ ամէն օր կը գրեն հովին ուղղութիւնը :

Հողմանիւ

Հովին ուղղութիւնը գտնելու համար կը գործածուի հողմանիւն անուանով գործիք մը, որ ցոյց կուտայ թէ հովը ո՞ր կողմէն կը փչէ : Հովին ուղղութենէն դատ կը պահեն նաեւ օղին բարեխառնութեան վիճակը, այսինքն թէ օդը ո՞րքան տաք է : Ասիկա հասկնալու համար կը գործածուի ջերմաչափ անուանով գործիք մը : Ինչպէս որ կը տեսնէք պատկերին մէջ, ջերմաչափը աստիճան չինուած երկար ու նեղ խողովակ մըն է, որուն վարի ծայրը ուսած է փոքրիկ գնդիկի մը չափ : Այս խողովակին մէջ սնդիկ լեցուած է : Երբ տաքութիւնը աւելնայ, այդ սնդիկը խողովակին մէջէն վեր կը բարձրանայ, իսկ երբ տաքութիւնը պակսի, սնդիկը վար կ'իջնէ : Խողովակին վրայ գծեր գծուած են, ասոնք կ'օգնեն որ չափենք թէ սնդիկը որքան բարձրացած կամ իջած է, այսինքն տաքութեան աստիճանը ո՞րքան է :

Օղային արձանագրութեան մէջ կը գրեն նաեւ օղին տեսակը, այ-

սինքն ամպո՞տ է, անձրեւայի՞ն թէ պայծառ :

Դուք ալ կրնաք պահել օղային արձանագրութիւններ՝ եթէ գործիքներ ունենաք : Հետեւեալը օղային արձանագրութեան նմուշ մըն է :

Ջերմաչափ

Թուական	Օրումի ժամը	Հողմի ուղղութիւն	Օղին տեսակը	Ջերմաչափի ասիւնը
Մարտ 10	8 կես օրէ առաջ	Հարաւ-արեւելք	Ամպոս	55°
»	6 կես օրէ ետք	Հանդարտ	Թեքեւանձեւ	40°
Մարտ 11	8 կես օրէ ետք	Արեւմտ-գորտ-հով	Պայծառ	30°

ՀԱՐՅԱՐԱՆ. — 1. Շոգին ի՞նչպէս ջուր կ'ըլլայ. — 2. Ի՞նչ փորձերով կրնա արագացանել. — 3. Շոգին ի՞նչպէս կրնայ պաղի հանդիպիլ. — 4. Ի՞նչ է ամպը եւ մեռուք. — 5. Ի՞նչ է անձրեւը, ձիւնն ու կարկուտը. — 6. Ի՞նչ է եղեամը եւ ցօղը. — 7. Ի՞նչպէս կը պահեն օղին արձանագրութիւնը :

Գ. Մ Ա Ս

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐԱԳՈՒՆԴԻ ՄԱՍԻՆ

Ժ. Դ Ա Ս

ԵՐԿՐԻՆ ՋԵՒՆ ՈՒ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ

ԵՐԿՐԻՆ ԿՆՈՐ Է

Մեր երկիրը, որուն վրայ կ'ապրինք, նախնային նման կ'ընդ գունդ մըն է։ Այս կլոր թուփունը մարդիկ հասկցած են, Մա- կէլլանի նման երկ- րին շուրջը պտտե- լով։

Ծովուն մակերեսը կ'ըն

թուփունը մենք ալ կրնանք նշմարել, եթէ կանգնինք ընդարձակ ծո- վու մը եզերքը և դիտենք հեռու- ները։ Հոն, ծովուն մակերեսը քիչ մը կ'որ պիտի նշմարենք։ Ընդ այս կլորութեան պատճառով ալ հեռուէն եկող նաւերուն նախ կայմերը կ'ե- րեւան և վերջէն միւս մասերը։

Մենք գիտենք, որ միայն գուն- դերը կ'ընդ շուք կը ձգեն։ Ասիկա կրնաք փորձել, եթէ գիշերը սեն- եակի մը մէջ, լամբին առջև զանա- զան ձեւով առարկաներ կախէք։ Անոնցմէ միայն գունդը գիմացի պատին վրայ կ'ընդ շուք մը պիտի ձգէ։ Մարդիկ յաջողած են երկրին շուքը տեսնել, թէ ի՞նչպէս, ատի- կա պիտի սորվիք, երբ քիչ մը ա- լելի մեծնաք։ Մարդիկ երկրին շու- քը կ'ընդ տեսած և հետեցուցած են որ երկիրը կ'ընդ է։

Մակէլլան

ԵՐԿՐԻՆ ՕՐԱԿԱՆ ԹԱՆԱԼՈՒՄԸ

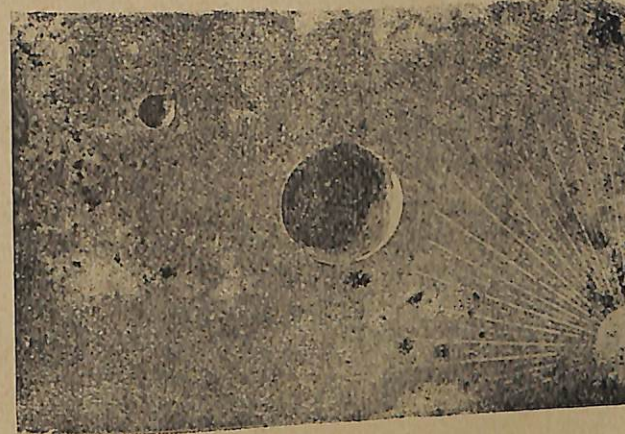
Այս կ'ընդ գունդը անշարժ չէ, այլ կը զառնայ միշտ իր առանցքին վրայ։ Երկրին այս շարժումը կը կոչենք քաւալում, որ ունի իր շառ մը կարեւոր արդիւնքները։

Նախ՝ շնորհիւ այդ թաւալումին, Արեւը կը ծագի և մարը կը մտնէ։ Մեզի աշուպէս կը թուի թէ Արեւն է որ կը շարժի և մարդիկ երկար տարիներ այդպէս համոզուած էին։ Բայց վերջը տեսան որ սխալած են։ Երկիրն է որ կը թաւալի ինքն իր վրայ և միայն մեզի կը թուի որ Արեւը կը շարժի։

Ասիկա շատ լաւ կը հասկցուի, երբ մենք ձի, չոգեկառք կամ հանրակառք նստինք։ Երբ ասոնք շատ արագ քալեն, մեզի աշու- պէս կը թուի որ մենք կեցած ենք և մեր շուրջը գտնուող առարկա- ները կը վազեն, մեզի հակառակ ուղղութեամբ։ Այսպէս ալ երկիրը ներքէն կը ծագի, այդ կը նշանակէ որ մենք հակառակ ուղղութեամբ, լեւքէն կը ծագի, այդ կը նշանակէ որ մենք հակառակ ուղղութեամբ, աշխինքն Արեւմուտքէն Արեւելք կը զառնանք։

ԳԻՇԵՐ ԵՒ ՅԵՐԵԼ

Այս թաւալումը մեզի կը բերէ քանի մը ժամուան լոյս և յետոյ քանի մը ժամ- ուան մութ։ Այս- պէս կ'ունենանք

ցերեկ և գիշեր։ Որովհետեւ երկի- րը 24 ժամէն կը թաւալի ինք իր վրայ, ուրեմն գիշերուան և ցե- րեկուան տեւո- ղութիւնը պիտի ըլլայ 24 ժամ, որ կը կոչուի մեկ օր։ Եթէ երկիրը

ԳԻՇԵՐ ԵՒ ԳԵՐԵԼ

չթաւալէր և կենար անշարժ, աշու առնա մենք ցերեկ և գիշեր չէինք տեսնար։ Երկրին կողմը եկած մասը միշտ ցերեկ պիտի ըլլար, իսկ հակառակ կողմը՝ միշտ գիշեր։

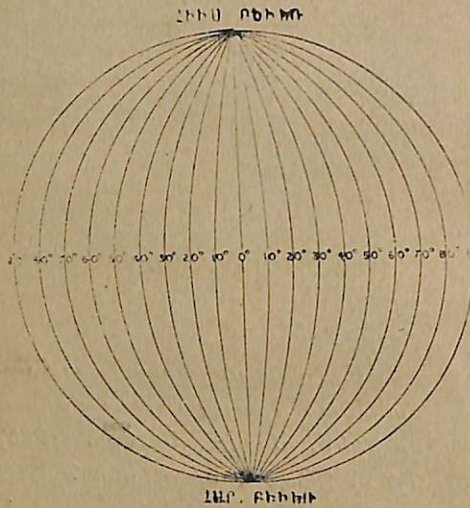
ԵՐԿՐԻՆ ՏԱՐԵՆԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Երկիրը իր թաւալումէն զատ, ուրիշ շարժում մըն ալ ունի, որ

մէջտեղէն երկու մասի կը բաժնէ։ Այս շրջանակը կը կոչուի Հասարակած։
Երկրագունդին այն մասը, որ այս շրջանակին հիւսիսային կողմն է, կը կոչուի Հիւս. կիսագունդ։ Իսկ հարավային կողմինը Հար. կիսագունդ։

Հիմա հասարակածը մեզի համար նշան մըն է, որուն օգնութեամբ կրնանք մեր փնտռած քաղաքին տեղը քիչ մը բացատրել։

Օրինակի համար, երբ կը փնտռեմ Կ. Պոլիսը, կը նայիմ գունդին

Միջօրեական եւ երկայնութեան աւսիճան

մեզի նշաններ պէտք են, որպէս զի անոնց նայելով, կարենանք բնել Կ. Պոլսոյ ճիշտ տեղը։

Իբր նշան, հասարակածէն հաւասար հեռաւորութեամբ ուրիշ գիծեր ալ կը քաշենք։ Ընդհանրապէս հիւս. եւ հար. կիսագունդերը Յօական մասերու կը բաժնենք եւ անոնց վրայ իրարմէ հաւասար հեռաւորութիւնով Յօական շրջանակներ կը գծենք։ Այս շրջանակները կը կոչուին գուգանեռական գծեր եւ անոնց մէջտեղի միջոցը՝ լայնութեան աւսիճան։

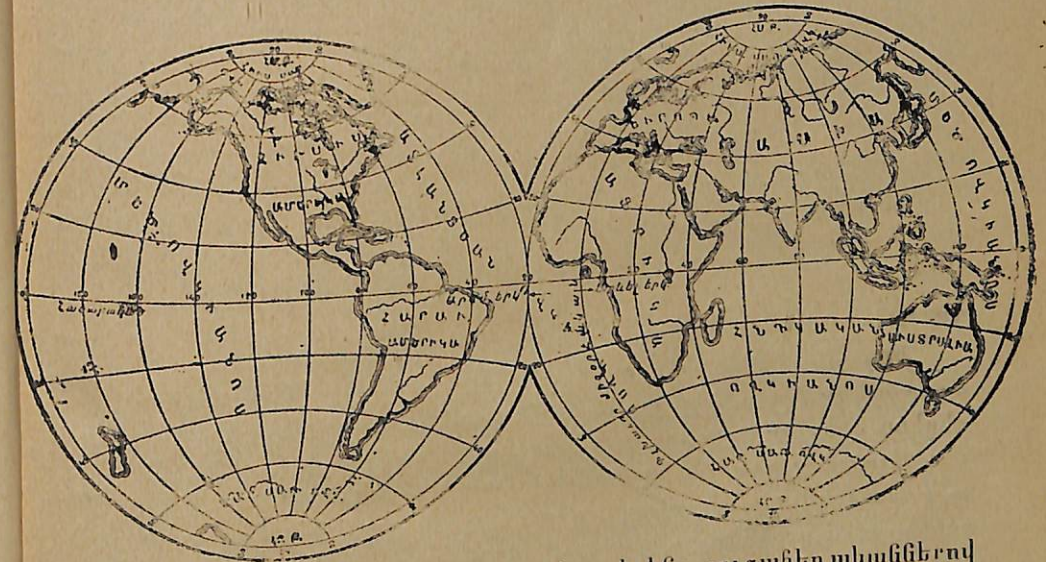
Փունդերու վրայ հեռաւորութիւնները այս աստիճաններով կը չափենք։ Հիմա, երբ մեզի հարցնեն Կ. Պոլսոյ տեղը, այլեւ չենք բեր թէ անիկա հիւս. կիսագունդին վրայ է, այլ կ'ըսենք թէ Կ. Պոլիս կը գտնուի հիւսիսային կիսագունդին 41-րդ աստիճանին վրայ։ Ասիկա կը նշանակէ որ Կ. Պոլիս հասարակածէն դէպի հիւսիս 41 աստիճան հեռու է։

Քարտէսին վրայ այս աստիճանները կը նշանակենք թուանշաններով եւ վրան (°) այս նշանը կը գնենք։

վրայ, տեսնելու համար թէ մեր ծանօթ գծէն, այսինքն հասարակածէն, Հիւսիս է թէ Հարավ։ Եթէ Հիւսիս է, կ'ըսենք թէ Կ. Պոլիս հասարակածին հիւսիսային կողմն է, եւ կամ Կ. Պոլիս հիւսիսային կիսագունդին վրայ է։

ԶՈՒՎԱԶՈՒՄԱՆՆԵՐ ԵՒ ԼՍԵՆՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐ

Բայց մենք այսքանով Պոլսոյ տեղը գիտցած չենք ըլլար, որովհետեւ հիւս. կիսագունդն ալ շատ ընդարձակ տեղ մըն է եւ չեմ կրնար բնել թէ այդ ընդարձակ տեղին ո՞ր կողմն է։ Ուստի, հիւս. կիսագունդին վրայ ալ

Արեւելեան եւ Արեւմտեան կիսագունդերը իրենց գուգանեռականներով եւ միջօրեականներով

(*) Զանազան քաղաքներու տեղը քարտէսին վրայ ցոյց տալ եւ աշակերտին գտնել տալ անոնց լայնութեան եւ երկայնութեան աստիճանները։

ՄԻՋՕՐԷԱԿԱՆ ԵՒ ԵՐԱՍԵՆՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ

Կ. Պոլսոյ լայնութեան աստիճանը սորվելով, գիտցած կ'ըլլանք անոր հասարակածէն դէպի Հիւսիս ունեցած հեռաւորութիւնը։ Պոլսոյ ճիշտ տեղը սորված ըլլալու համար, պէտք է գտնել նաեւ անոր դէպի Արեւմուտք եւ կամ դէպի Արեւելք ունեցած հեռաւորութիւնը։ Ասոր համար հասարակածը կը բաժնենք 360 մասերու եւ այդ բաժանումներուն վրայէն, բեւեռէ բեւեռ 360 րոպէ կը քաշենք, որոնք կը կոչուին երկայնութեան րոպէ կամ միջօրեականներ։

Մարդիկ համաձայնած են որ Լոնտոն քաղաքին մօտէն, Կրինիչի վրայէն, անցնող գիծը նկատեն զլիաւոր միջօրեական եւ անկէ սկսելով հաշուեն գծերը դէպի Արեւելք կամ դէպի Արեւմուտք։

Այս գիծերուն մէջտեղի տարածութիւնը կը կոչուի երկայնութեան աւսիճան։ Երկրագունդին վրայ լայնութեան ու երկայնութեան աստիճանները սորվելէ վերջ, այլեւ գիւրքին կ'ըլլայ ո՛ր է տեղի ճիշտ դիրքը որոշել։ Այս անգամ երբ մեզի հարցնեն Կ. Պոլսոյ տեղը, կ'ըսենք ո՞ր Կ. Պոլիս կը գտնուի հիւս. լայնութեան 41° եւ դէպի Արեւելք երկայնութեան 24° վրայ(°)։

ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ ԵՒ ԱՐԵՎՍՏԵԱՆ ԿԻՍԱԳՈՒՆՂԵՐ

Ո՛ր է միջօրէականով եթէ կարենանք երկրագունդը ճեղքել, այն ատեն կ'ունենանք երկու կիսագունդեր, որոնք կը կոչուին Արեւելեան եւ Արեւմտեան կիսագունդեր:

Անշուշտ մարդիկ չեն կրնար ճեղքել երկրագունդը, բայց որովհետեւ իր կլորութեան պատճառով կարելի չէ անոր երկու երեսները դնել մէկ քարտէսի վրայ, ուստի մարդիկ ենթադրած են զայն ճեղքուած եւ անոր երկու կողմերը քով քովի դրած են: Այդ երկու մասերուն վրայ կրնանք տեսնել երկրագունդին վրայ գտնուած բոլոր ջուրերն ու ցամաքները:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ: — 1. Երկրագունդին վրայ ինչո՞ւ մտաւոր գծեր կը գծենք. — Ի՞նչ է Հասարակածը. — 3. Ի՞նչ է հիւս. եւ հար. կիսագունդը. — 4. Որո՞նք են գուգահեռական գծերը եւ լայնութեան ասիճանները եւ Բանի՞ հաս են. — 5. Որո՞նք են միջօրէականները եւ Բանի՞ հաս են. — 6. Ի՞նչ է երկայնութեան ասիճանը. — 7. Ի՞նչ է զլխաւոր միջօրէականը. — 8. Որո՞նք են Արեւելեան եւ Արեւմտեան կիսագունդերը:

ԺԲ. Գ Ա Ս

ԳՕՏԻՆԵՐԸ ԵՒ ԿԵՆՏԱՆԵՐԸ ԱՂԵՅՈՒԹԻՒՆԸ ԲՈՅՍԵՐՈՒ ԵՒ ԿԵՆՒԱՆԵՐՈՒՆ ԳՐԱՅ

ԿԱՆԻՔ ԳՕՏԻՆԵՐ ԿԱՆ

Երկիրը իր կլիմային նայելով, հինգ գօտիներու բաժնուած է: Հասարակածին երկու կողմը աշխարհիս ամէնէն տաք տեղն է եւ այդտեղեք գօտի կը կոչուի:

Այդտեղեք գօտիին երկու կողմը տեղեր կան, ուր կլիման ոչ սառտիկ տաք է եւ ոչ ալ սառտիկ պաղ: Երկրին այդ մասերը կը կոչուին բարեխառն գօտիներ: Հիւսիսային կողմինը կը կոչուի Հիւսիսային բարեխառն գօտի եւ հարաւային կողմինը՝ Հարաւային բարեխառն գօտի:

Այս երեք գօտիներէն զատ, երկրին երկու բևեռներուն շուրջը բաւական ընդարձակ տեղեր կան, ուր օդը չամաղանց ցուրտ է, եւ կը կոչուին Սառուցեալ գօտիներ: Հիւսիսային բևեռին շուրջինը կը կոչուի Հիւսիսային Սառուցեալ գօտի, իսկ հարաւային բևեռին շուրջինը՝ Հարաւային Սառուցեալ գօտի:

ԲՈՅՍԵՐ ԵՒ ԿԵՆՒԱՆԵՐՈՒՆ ՍԱՌՈՒՑՆԱԼ ԳՕՏԻՆԵՐՈՒՆ ԳՐԱՅ

Այս գօտիները չափ մեծ ազդեցութիւն ունին բոյսերու, կենդանիներու եւ մարդոց կեանքին վրայ:

Սառուցեալ գօտիին վրայ չափ քիչ բոյս կրնայ ապրիլ, որովհետեւ հոն հողը սառած է եւ հոյն-

Հիւսիսային արջը

մասնին: Անոնց կեանքը չափ կարճատեւ կ'ըլլայ:

Կենդանիներ ալ չափ չկան հոն: Տեղ մը ուր բոյս չկայ, հոն ի՞նչ-

Հիւսիսային եղջերու

պէս կրնան կենդանիներ ապրիլ: Եթէ ուրիշ պատճառներ ալ չըլլան, անօթութենէ կը մեռնին: Քանի մը սպիտակամորթ կենդանիներ, ինչպէս հիւս. արջը եւ ուրիշ կենդանիներ, ինչպէս հիւս. եղջերուն կ'ապ-

րին, զժուարթութեամբ: Այս կենդանիներէն ոմանք թռչուն կ'ուտեն, ոմանք՝ ծովային կենդանի, իսկ եղջերուն ալ կ'ապրի ժայռերու վրայ բուսած տեսակ մը խոտով, որ կը կոչուի եղջերային մամուռ:

Մամուռ

րեւր պակաս չըլլար: Այսքան խոնաւութեան և տաքութեան մէջ բոյսերը արագ կ'աճին: Այրեցեալ գոտիի այգ չըջաննե-րուն մէջ բոյսերը առատ ու պէտպիտուն են. ծաղիկները բազմա-գոյն են և ա-մէն կողմ կ'ա-ճին հսկայ ծա-սեր:

Անտառնե-րը այնքա՛ն խիտ են որ, մարդիկ չեն կրնար քալել

Այրեցեալ գոտիի վրայ խիտ ծառեր

Սառուցեալ գոտիին մէջ ծովային կենդանիները առատ են, որովհետեւ ցուրտը կ'ազդէ միմիայն ծովուն մակերեսին վրայ, իսկ անկէ քիչ մը վար արդէն տաք է: Ուստի ծովուն մէջ կեն-դանիները առանց նեղուելու կրնան ապ-րիլ:

Սմառը ծովային թռչուններ տա-նեակ հազարներով կ'ապրին և իրենց բոյները կը շինեն ժայռերուն վրայ: Հրացանի ձայնէ մը, երբ անոնք վեր բարձրանան, երկինքը կրնան ծածկել և իրենց կանչերով կրնան խլացնել մեզ: Սառուցեալ գոտիի այս մասերը կը կոչ-ուին քուհսրա:

ԽՈՅՍԵՐ ԵՒ ԿՆՆԳՈՒՆԵՐ ԱՅՐԵՑՅԵԱԼ ԳՕՏԻՆ ՎՐԱՅ

Այրեցեալ գոտիին վրայ տեղեր կան, ուր տարւոյն մէջ ո՛րէ է ժամանակ անձ-

անոնց մէջէն: Կենդանիներուն մէջ մեր առաջին ուշադրութիւնը կը գրաւեն միջատները, որոնք առած են ծաղիկներուն գոյները: Ամէնէն սիրուն թիթեռնիկները հոն կը գտնուին: Թռչուններն ալ առատ են

Այրեցեալ գոտիի անտառ

և իրենց գեղեցկութեամբը կը մրցին թիթեռնիկներուն հետ: Հոն է սիրամարգը, գրախտահարը, բասեանը և ուրիշներ:

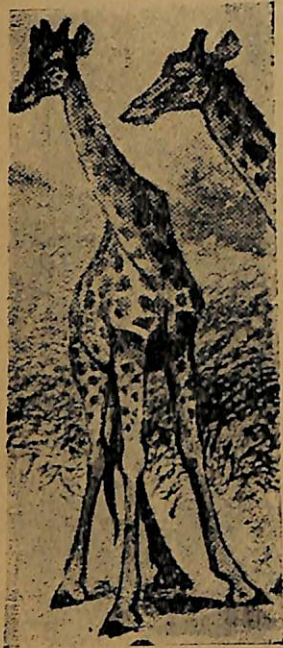
Խիտ անտառներուն մէջ կ'ապրին չորքոտանիներ, վիթխարի և վայրի կենդանիներ. փիղը, վագրը, յովազը, առիւծը, ընձուղար և ուրիշ բազմաթիւ գիշատիչ կենդանիներ, որոնց անունները միայն լսած էք դուք: Այս տաք անտառներուն մէջ կ'ապրին նաեւ մարդա-կերպ կապիկներ:

Շատ մը սողուններ կան հոս, որոնց մեծ մասը փնտաակար և թու-նաւոր են, ինչպէս օձեր, կոկորդիլոսներ, և լն:

Աօխարհագրութիւն

ԲԱՐԵԽԱՌՆ ԿՕՄԻՏԵՆԵՐ ԲԱՐԵԽԱՌՆ ԳՕՏԻՍ ՏԱԿ

Բարեխառն գոտիին տակ շատ մը տեղեր ծածկուած են անտառներով, բայց որովհետեւ անձրեւները ընդհանրապէս չափաւոր են, ուստի անտառներն ալ աշնան խիտ չեն: Ծառերը աւելի մեծ և բարձր են Այրեցեալ գոտիին մօտերը, բայց երբ հեռանաք այս շրջանէն և մօտենանք Սառուցեալ գոտիին, բոյսերը կը նուազին ու կը փոքրընան: Կրնաք բացատրել պատճառը:

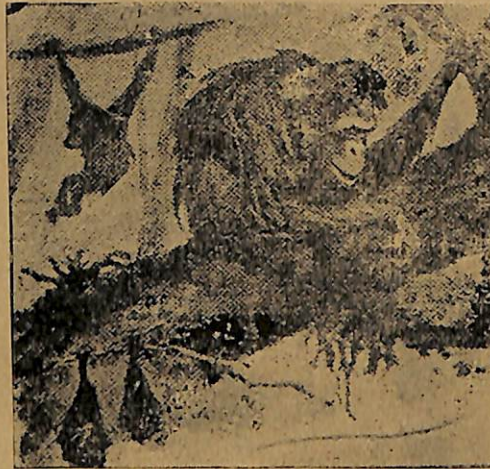

Ընձուղսր

Այս անտառներու մէջ կ'աճին եղեւինի, մայրիի նման փշտերեւ ծառեր, ասոնք կը կոչուին մօսաղալար, որովհետեւ միշտ կանաչ կը մնան, և կամ կաղնիի, կնձնիի և շագանակենիի նման սալաբաւոր ծառեր:

Բարեխառն գոտիի մէջ կան տեղեր, ուր անձրեւները շատ նուազ են. գրեթէ երաշտաթիւն կը տիրէ հոն. այդ շրջաններուն մէջ անտառներ չկան, մեծ ծառեր չեն աճիր, այլ միայն գարնան մէջ կը բուսնին խոտեր, որոնք

կը խամբին անձրեւի պակասութեան հետևանքով:

Մարդակերպ կապիկներ

ները կը կոչուին սափասաններ:

Բարեխառն գոտիի մէջ կենդանիներն ալ բազմաթիւ չեն: Վայրի կենդանիները շատ նուազ են. անտառներու մէջ հազիւ թէ գայլի և արջի նման կենդանիներ կ'ապրին. ասոնք ալ սպառնալու մօտ են: Իսկ տափաստաններու վրայ կ'արածին բազմաթիւ ընտանի կենդանիներ, ինչպէս կովը, գոմէշը, այծը, ոչխարը. ասոնք հազարաւորներով միասին կ'ապրին և կուտան մարդոց սնունդին մեծ մասը:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ.— 1. Ինչո՞ւ սառուցեալ գոտիին մէջ առատ բուսա-

կանուրիւն եւ կենդանի կայ:— 2. Ի՞նչ գիտես Այրեցեալ գոտիի բոյսերուն եւ անտառներու մասին.— 3. Ի՞նչ կենդանիներ կը բնակին այդ գոտիին մէջ:— 4. Ի՞նչ է բուսեացն եւ սափասանը.— 5. Ի՞նչ ծառեր կը բուսնին բարեխառն գոտիին տակ.— 6. Ի՞նչ կենդանիներ կ'ապրին բարեխառն գոտիին տակ:

Ժ Բ. Դ Ա Ս

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԵՂԱՔԸ ԳՕՏԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

ԽԱՓՇԻՆՆԵՐԸ ՏԳԷՏ ԵՆ

Այս գոտիները, ինչպէս բոյսերու և կենդանիներու, նոյնպէս մարդոց կեանքին վրայ մեծ ազդեցութիւն ունին:

Անցեալ տարի մեր աշխարհագրութեան դասին մէջ կարդացինք թէ՛ Սառուցեալ և թէ՛ Այրեցեալ գոտիին մէջ ապրող մարդոց կեանքէն քանի մը հետաքրքրական տեղեկութիւններ: Այրեցեալ գոտիին մէջ տեսանք Ափրիկէի խափշիկները: Ասոնք շատ զիւրիկ կեանք մը կ'ապրէին: Ապրուստ ձարելու համար աշխատելու պէտք չունէին, որովհետեւ թէ՛ բոյսը և թէ՛ կենդանին իրենց շուրջը առատ էր. կը բաւէր միայն հաւաքել և ուտել:

Օ՛ր, ի՛նչ լաւ կեանք, պիտի գոչէք թերեւս. բայց տեսէ՛ք որ այս մարդիկ իրենց այդ զիւրիկ կեանքին մէջ մնացած են շատ տղէտ, բոլորովին վայրենի վիճակի մէջ: Կարգալ գրել չեն գիտեր: Իրենց անտառներէն զուրս բան մը չեն տեսած և եթէ ճերմակ ու կրթուած մարդ մը տեսնեն, կամ կը փախչին վախնալով և կամ ապշութեամբ կը նային անոր հագած հագուստներուն, որովհետեւ ասոնք գրեթէ մերկ են: Անոնցմէ տմանք արդէն իրարու միմեկին ուտեն:

ԽԱՓՇԻՆՆԵՐՈՒ ՏԳԷՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՃԱՌԸ

Ա. Իրենց գիւղին կեանքն է

Ինչո՞ւ համար այսքան ետ մնացեր են այս մարդիկ, գիտէ՞ք: Որովհետեւ շատ զիւրիկ կը վատկին իրենց ապրուստը:

Մի՛ գարմանաք այս բառիս: Մէկը որ առանց աշխատանքի կրնայ իր ապրուստը ձարել, պէտք չունենար այլիս ապրուստ ձարելու համար նոր միջոցներ փնտռելու և երբ մէկը նոր բաներ չհնարէ

կամ չսորվի, կը մնայ իր հին վիճակին մէջ: Խափշիկները ասոր համար մնացեր են իրենց հին վիճակին մէջ և չեն զարգացեր:

Բ. Իրենց կլիման է

Ասոնց տղէտ մնալուն պատճառներէն մէկն ալ իրենց կլիման է: Այրեցեալ գօտիի տակ կլիման չափազանց տաք է. այսքան տաքութեան մէջ մարդիկ կը թուլնան և չեն կրնար աշխատիլ: Չէ՞ որ ամառները դուք ալ կը նեղուիք ծանր աշխատանքէ, և ասոր համար

Խափշիկները՝ իրենց սանր մէջ

գարոցները կը գոցուին: Խափշիկները շատ աւելի տաքութեան մէջ կ'ապրին և չեն կրնար ծանր աշխատանքի դիմանալ, և ո՞վ որ չաշխատիր, բնականաբար ետ կը մնայ, չի կրնար զարգանալ:

ՅԱՐԵՄԱՅԻՔ ԳԺՈՒՍՐՈՒԹՅԱՄԲ ԿՆԱՊՐԻՆ

Խափշիկներու կեանքին ճիշտ հակառակն է Եսքիմացիներուն ապրած կեանքը: Ասոնք կ'ապրին չափազանց ցուրտ կլիմայի տակ և իրենց չուրջը պատրաստ ո՛ր և է ուտելիք չեն կրնար գտնել: Իրենց ամբողջ կեանքը կոխ մըն է ձիւնին ու ցուրտին դէմ: Քիչ մը ուտելիք ձուրելու համար պէտք է ամբողջ օրը աշխատին և շատ անգամ ալ ձեռ-

քերնին պարապ ետ կը դառնան: Ասոնք ամէն վայրկեան անօթի մնալու վտանգին տակ են:

ԳԺՈՒՍՐ ԿԵԱՆՔՆ ՍԼ ՄԱՐԳԻՔ ՏԳԷՏ ԿԸ ՊԱՇԷ

Ասոնք ալ խափշիկներու չափ ետ մնացած ժողովուրդ մըն են. ո՛չ կանոնաւոր տուն ունին, ոչ դիր և ոչ ալ դիրք. ո՛չ կրնան ցանել և քաղել: Ասոնք ալ կատարեալ վայրենի մնացած են:

Ինչո՞ւ արդեօք:

Որովհետեւ ասոնք ալ շատ դժուարութեամբ ձեռք կը ձգեն իրենց ապրուստը: Բոյս չեն կրնար ցանել, որովհետեւ կը սառի. կենդանի ալ չեն կրնար պահել, որովհետեւ անոնք ատանց բոյսի չեն կրնար ապրիլ. ուտի, ստիպուած են որսով միայն ապրիլ և ամբողջ օրը վազվզել հոս հոն՝ քանի մը որս ձեռք ձգելու համար: Պարապ ժամանակ բնաւ չունին, հանգստի ատեն չկայ:

Արդ՝ մէկը որ իր ամբողջ ժամանակը կ'աշխատի միմիայն իր ստամոքսը լեցնելու, բնական է որ ժամանակ չի կրնար գտնել ուրիշ բաներու վրայ մտածելու: Այս տեսակ մէկը կրնայ մտածել, օրինակի համար, մեծ և փառաւոր չէնք չինելու մասին:

ՄԱՐԳԻՔ ԿԸ ԶԱՐԳԱՆԱՆ ԲԱՐԵԽԱՌՆ ԳՕՏԻ ՏԱՆ

Ուրեմն, ո՛չ Այրեցեալ գօտիին տակ, ուր մարդիկ այնքան դիւրին կ'ապրին, և ո՛չ ալ Սառուցեալ գօտիին տակ, ուր ապրիլը այնքան դժկ'ապրին, և ո՛չ ալ Մատուցեալ գօտիին տակ, ուր ապրիլը այնքան հարգիլ ուար է, մարդիկ չեն կրնար զարգանալ և յառաջդիմել: Մարդիկ ուար է, մարդիկ չեն կրնար զարգանալ և չառաջդիմել: Մարդիկ ամէնէն շատ զարգացած են և նոր նոր բաներ չինած են բարեխառն գօտիներու տակ: Որովհետեւ հոն ապրիլը ո՛չ խափշիկներու կեանքին նման ա՛յնքան դիւրին է և ո՛չ ալ Եսքիմացիներու կեանքին նման ա՛յնքան դժուար է: Կլիման բարեխառն է և աշխատիլը դժուար չէ: Բարեխառն գօտին երկրագործութեան ամէնէն յարմար տեղն է և այս գօտիին տակ մարդիկ ընդարձակ անտառներ կտրած և մշակելի հողի վերածած են: Եւ մարդ անգամ մը որ ցորեն ցանէ և կենդանիներ բնտանեցնէ, անօթութեան վտանգէն կ'ազատի, որովհետեւ դաշտին ցորենը և բնտանի կենդանիները միշտ իրեն համար պատրաստ մնունդներ են: Եւ երբ, մարդ անօթի մնալու վտանգէն ազատի, այն ատեն կը սկսի մտածել հանգիստ բնակարանի, սիրուն հագուստի մասին: Կը չինէ մեծ չէնքեր, գեղեցիկ նկարներ և ուրիշ շատ մը բաներ, որոնք հաճոյք կուտան իրեն և կամ կը դիւրացնեն իր կեանքը:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ.— 1. Ինչպէ՞ս կ'ապրին Խափշիկները.— 2. Ի՞նչպէս կ'ապրին Եսքիմացիք:— 3. Ինչո՞ւ զգէս մնացած են այս ժողովուրդները.— 4. Ո՞ր կլիմային տակ ապրող մարդիկ զարգացած են եւ ինչո՞ւ:

Դ. Մ Ա Ս

Հ Ի Ն Գ Ց Ա Մ Ա Ք Ն Ե Ր Ը

Ժ Դ. Դ Ա Ս

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒՐ — ՈՍԻՈՅ ՄԱՍԻՆ

ԴՈՍԵՐ ԳՈՐԾԷՍԻՆ ՎՐԱՅ. — Ո՞ր գօտիներուն մէջ է Եւր—
Ասիան եւ ո՞ր ուկրաիններով շրջապատուած է: Ո՞ր քերա—
կողիները կան Եւր—Ասիոյ Հարաւային կողմը, Արեւմտեան
կողմը, Արեւելեան կողմը: Ըսէ՛ք թէ այս ցամաքին լեռները
ի՞նչ ուղղութեամբ կ'երկարին: Այս ցամաքին մեջեղը, հիւ—
սիսէն հարաւ ո՞ր լեռը կ'երկարի:

Երկրագունդին երեք մասը ջուր և մէկ մասը ցամաք է: Ամբողջ
ցամաքը իրարու հետ միացած չէ, այլ ջուրով բաժնուած է չորս մա—
սերու: Աստուցմէ երեքը, այսինքն Եւր—Ասիան, Ափրիկէն և Ովկիա—
նիան կը գտնուին արեւելեան կիսագունդին, իսկ Ամերիկաները՝ արեւ—
մտեան կիսագունդին վրայ:

Նայէ՛ կիսագունդերու քարտէսին (էջ 37) և ըսէ՛ թէ աստուցմէ իւ—
րաբանչիւրը ո՞ր ովկիանոսներով շրջապատուած է:

Այս ցամաքներէն ամէնէն մեծը Եւր—Ասիան է: Հիւսիսէն կ'եր—
կարի մինչև Սառուցեալ, իսկ Հարաւէն մինչև Այրեցեալ գօտիները:
Արեւելքէն Արեւմուտք երկրագունդին զրեթէ կէսն է: Այս ցամաքը
ամէնէն անկանոն ծովեզերք ունեցող ցամաքն է, ունի շատ մը թե—
րակղզիներ, բայց ամէնէն մեծ թերակղզին արեւմտեան կողմն է և կը
կոչուի Եւրոպա, իսկ Եւրոպայի արեւելեան մասը՝ Ասիա:

Ընդհանրապէս սովորութիւն եղած է որ Եւր—Ասիոյ այս երկու
մասերը առանձին ցամաքներ նկատեն: Քանի որ զանոնք իրարմէ
բաժնող որոշ նշան մը չկայ, ուրեմն ի՞նչ պատճառ կայ այս բաժա—
նումին, պիտի հարցնէք:

Պատճառը սա է որ, Եւրոպացիք զեռ մինչև քանի մը հարիւր
տարի առաջ, մեծ մասով կը բնակէին Եւրոպայի հարաւային մա—
սին վրայ և իրենց ծանօթ էր միայն Եւրոպայի այս մասը: Իրենք
տեղեկութիւն չունէին որ իրենց բնակած ցամաքը, այդքան ընդար—
ձակ էր: Շատ վերջերը յայտնի եղաւ որ Եւրոպան միացած է Ասիոյ
հետ: Բայց այն ատեն արդէն Եւրոպան իր գիտութիւնովն ու վաճա—
ռականութիւնովը ա՛յնքան նշանաւոր դարձած էր որ մարդիկ չարու—
նակեցին զայն առանձին ցամաք նկատել եւ մենք ալ պիտի հետեւինք
այդ սովորութեան և Եւրոպան ու Ասիան պիտի նկատենք առանձին
ցամաքներ:

ՀԱՅՑԱՐԱՆ. — 1. Ո՞ր կիսագունդին վրայ կը գտնուի Եւր—Ասիան.
2. Բաղդասէ՛ իր մեծութիւնը միւս ցամաքներուն հետ. — 3. Ի՞նչ տե—
սակ եզերք ունի. — 4. Ի՞նչ օգուտ ունի այդ տեսակ եզերք մը. — 5.
Ինչո՞ւ այս ցամաքը մարդիկ երկու ցամաք նկատած են:

Ասիոյ բարձրագոյնագլխի փարէս

ՈՐՈՎ ՀԵՏԵՒ ԿԵԳՐՈՆԱԿԱՆ ՄԱՍԸ ԼԵՌՆԱՅԻՆ, ՅՈՒՐՏ ՈՒ ՉՈՐ Է:

Ասիոյ կեդրոնական մասն ալ կրկին իր բնական զիրքին պատճառով մնացած է անծանօթ: Եթէ քարտէսը ուշադրութեամբ դիտէք, պիտի տեսնէք որ շատ մը բարձր լեռնաշղթաներ կ'երկարին հոն: Հնդկաստանի թերակղզիին հիւսիսային կողմը կայ Հիմալայա լեռնաշղթան, որուն իջէլէսթ կատարը աշխարհի ամէնէն բարձր մասն է:

Այս լեռներուն մէջտեղը կան ընդարձակ դաշտապատիւներ, բայց անոնք ալ ցած չեն եւ կը կոչուին լեռնադաշտ: Թիպէթի լեռնադաշտը ո՛ր է լեռան չափ բարձր է:

Մենք սորվեցանք որ լեռներու կատարներու օդը ցուրտ կ'ըլլայ: Լեռնադաշտերն ալ, քանի որ բարձր են, լեռան չափ պաղ կ'ըլլան: Այս պատճառով, կեդրոնական Ասիան շատ ցուրտ երկիր մըն է:

Այս լեռներուն վրայ կը տեղայ առատ անձրեւ: Ասիկա յայտնի է անկէ որ, անոնք շատ մը գետերու ծնունդ կուտան: Արդէն յիշեցինք զէպի հիւսիս հոսող գետերը: Ասոնցմէ գառ, արեւելեան կողմէն իսպաղական Ովկիանոսը կը թափին Ամուր, Հոհանկո եւ Յանկցեֆեան գետերը, իսկ հարաւէն Հնդկաց Ովկիանոսը կը թափին Գանգես եւ Ինդոս գետերը:

Այս լեռներուն այսքան առատ անձրեւ ունենալը մեասակար է երկրին միւս մասերուն, որովհետեւ չոգիով լեռնաւորութեամբ հովերը, երբ իրենց չոգին ձգեն լեռներու կատարը, անոնց ետեւը գտնուող ցամաքը կը զրկուի անձրեւներէ ու կը մնայ չոր: Այսպէս ալ եղած է հոս: Այս բարձր լեռներու ետին կը տարածուի Կոպի անապատը:

Յոյց տուր քարտէսին վրայ այս անապատը:

Վերջապէս այսքան լեռնային, ցուրտ ու չոր երկիր մը ո՛ր է հրապոյր չունի եւ մարդիկ չեն ուզեր ծամբորդել հոն. այս պատճառով ալ Ասիոյ այս մասը մեզի մնացած է անծանօթ:

Արդէն Ասիոյ հիւսիսային արեւմտեան եւ կեդրոնական մասերուն մէջ բնակիչները շատ քիչ են, որովհետեւ այդ մասերը բարեբեր չեն եւ չեն կրնար մեծ բազմութիւն կշտացնել: Ասիոյ բնակիչներուն մեծ մասը կը բնակի հարաւային եւ արեւելեան մասերուն մէջ, ուր կան երեք գլխաւոր երկիրներ, Հնդկաստան, Չինաստան եւ Ճաբոն:

ՈՐՈՎ ՀԵՏԵՒ ՀԱՐ. ԿՈՂՄԸ ՏՍՐՈՐԻՆԱԿԱ ՄԱՐԿԻՆ ԵՎ ԲՆԱԿԻՆ

Այս երկիրներուն հետ հազորդակցութիւնը ջուրի ծամբով է եւ դիւրին. բայց Չինաստանի եւ Ճաբոնի մասին, մինչեւ վերջերս շատ քան չէինք գիտեր: Այս անգամ ալ պատճառը այդ երկիրներու մէջ բնակող ժողովուրդին տարօրինակ նկարագիրն էր: Ասոնք օտարներու հետ գործ ունենալ չէին փափաքեր եւ իրենց զոները գոցած

էին եւրոպացիներուն առջեւ: Ասոր համար իրենց երկիրը անծանօթ մնացած էր:

Այս վերջին յիսուն տարուան մէջ, այդ ժողովուրդները եւրոպացիներուն առջեւ իրենց զոները բացին. ասոր համար ալ հիմա Ասիոյ հարաւային մասին մէջ մարդիկ սկսած են քննութիւններ կատարել եւ ծանօթանալ այդ երկիրներուն:

ՀԱՐՑԱՐՍՆ.— 1. Ի՞նչ գիտես Ասիոյ մեծուքեան մասին.— 2. Ինչո՞ւ Ասիոյ արեւմտեան կողմէն համբորդելը դժուար է.— 3. Կեդրոնական Ասիոյ կլիման ի՞նչպէս է.— 4. Ինչո՞ւ մեզի անձամօք մնացած է Ասիոյ այս մասը.— 5. Ինչո՞ւ անձամօք մնացած են Ասիոյ հարաւային կողմի երկիրները:

ԺԶ. Դ Ա Ս

Մ Ե Ր Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք Ը

ԴԱՍԵՐ ՔԱՐՏԷՍԻՆ ՎՐԱՅ.— Ի՞նչ ջորերով շրջապատուած է Թուրքիան: Ի՞նչ երկիրներ կան հարաւային եւ արեւելեան կողմերը: Քարտէսին վրայ գտիւ Եփրատ, Տիգրիս ու Ճորոխ գետերը: Գտիւ Պոնտական, Տարոս, Անդրսարոս լեռնաշղթաները: Գտիւ Ասիական Թուրքիոյ քարտէսը եւ գետերը դիր իրենց տեղը:

ՄԵՐ ԵՐԵՒԵՐԸ ԻՆՉՈՒ ՄԵՐՉԱՌՈՐ ԱՐԵՒԵԼԻՔ ԵՎ ԿՈՉՈՒՄ

Մեր հայրենիքը կը գտնուի Ասիոյ արեւմտեան կողմը: Ասիան կը գտնուի եւրոպայի արեւելեան կողմը. այդ պատճառով ալ եւրոպացիք երբ Ասիոյ մասին խօսին, զայն կը կոչեն Արեւելք: Մեր երկիրը եւրոպայի աւելի մօտը գտնուելուն համար կ'ըսուի Մերձաւոր Արեւելք, իսկ Ասիոյ արեւելեան կողմի երկիրները կը կոչուին Մայրագոյն Արեւելք:

ԻՆՉՈՒ ՄԵՐ ԵՐԵՒԵՐԸ ՀԻՆԷՆ ԴԱՆՕԹ Է ԵՐՈՊԱՅԻՆԵՐՈՒՆ

Եթէ ուշադրութեամբ դիտէք քարտէսը, պիտի տեսնէք որ Փոքր Ասիոյ թերակղզին եւրոպայի ամէնէն մօտ մասն է: Երկու փոքրիկ նեղուցներ միայն կան, որ զինքը կը բաժնեն եւրոպայէն, (որոնք են) Ղուցներ միայն կան, որ զինքը կը բաժնեն եւրոպայէն:

Այս մօտիկութեան պատճառով՝ Եւրոպացիք մեր երկիրը Ասիոյ ո՛րէն է մասէն աւելի առաջ ճանչցած՝ և Թուրքիոյ մէջէն ճամբորդած են, Ասիոյ հետ իրենց առեւտուրը բնելու համար:

ՄԵՐ ԵՐԵՐԻՆ ԳԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԼՅՁՈՒՆ

Մեր հայրենիքը Թուրքերու անուշով կը կոչուի Թուրքիա և Թուրքերուն խօսած լեզուն ալ մեր երկրին կառավարութեան լեզուն է և կը կոչուի Թուրքիոյ պաշտօնական լեզուն: Այս կը նշանակէ որ Թուրքիոյ մէջ ամէն անհատ, երբ դորժ ունենայ կառավարութեան հետ, այսինքն, երբ բան մը խնդրէ անկէ և կամ, երբ դատարան երթայ, պիտի գործածէ Թուրքերէն լեզուն: Թուրքիոյ մէջ ապրող ամէն անհատ պարտաւոր է սորվիլ Թուրքերէն:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԵՒ ԱՍԻԱԿԱՆ ԹՈՒՐԿԻՈՅ

Եթէ նայինք Թուրքիոյ քարտէսին, կը տեսնէք որ իր բնական կազմութեամբ մեր երկիրը բաժնուած է հինգ մասերու: Արեւմտեան կողմը կայ Փոքր Ասիան, հարաւային արեւելեան կողմը կան Կիլիկիոյ դաշեր, գէպի Արեւելք՝ կը բարձրանանք Էրզրումի լեռնադաշտ, իսկ էրզրումի լեռնադաշտին հարաւակողմը կը գտնուին ԹրքացՄիջագետքի դաշեր: Այս բոլորը կը կոչուին Ասիական Թուրքիա: Թուրքիա Վոսիորի եւ Տարսանէի շրջակայքը, Եւրոպայի մէջ ալ ունի մաս մը տեղ, որ կը կոչուի Եւրոպական Թուրքիա:

ԹՈՒՐԿԻՈՅ ԾԱՌԱՅԻԸ ԱՆՅՈՒՆՆԵՐ ՄԷՋ

Տարիներ առաջ մեր երկիրը շատ աւելի բնդարձակ էր: Թուրք պետութիւնը կ'իշխէր Եւրոպայի, Ասիոյ եւ Ափրիկէի մէջ, շատ աւելի բնդարձակ հողերու, բայց մեր տկարութեան և Եւրոպացիներու թրջնամութեան պատճառով, անոնցմէ մեծ մասը կորսնցուցած ենք:

ԹՈՒՐԿԻՈՅ ԾԱՌԱՅԻԸ ԱՅՍՈՐ

Այսօրուան այսքան փոքրցած Թուրքիան ալ, դեռ իր ծաւալով, կրնայ բաղդատուիլ Եւրոպայի շատ մը մեծ երկիրներուն հետ: Թուրքիոյ բնդհանուր տարածութիւնը այսօր գրեթէ Ֆրանսայի եւ Գերմանիոյ տարածութեան չափն է: Ասկէ դատ, մեր երկիրը ունի շատ մը բնական առուելութիւններ, որոնցմէ մէկ քանիները հոս պիտի յիշեմ:

ՄԵՐ ԵՐԵՐԻՆ ԿԱՐԳ ՄԸ ԱՌԱՌԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ա. Մեր երկիրը կը գտնուի բարեխառն գօտիին տակ

Ո՛չ Այրեցեալ գօտիին պէս տաք է մեր երկրին կլիման և ոչ ալ Սառուցեալ գօտիին պէս պաղ: Այրեցեալ գօտիին տակ մարդիկ չեն կրնար աշխատիլ, իսկ Սառուցեալ գօտիին տակ անուշիկ չեն կրնար ճարել, որքան ալ աշխատին: Թուրքիոյ կլիման բարեխառն է և ա-

ռողջարար: Հոս մարդիկ կրնան աշխատիլ և յառաջդիմել:

Բ. ԹՈՒՐԿԻԱՆ ՈՒՆԻ ԵՄՏ ՄԸ ՋՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՐԱՆԵՐ

Իր ջրային ճամբաներու շնորհիւ, Թուրքիան կրնայ հաղորդակցիլ թէ՛ Եւրոպայի, թէ՛ Ասիոյ և թէ՛ Ափրիկէի հետ: Մանաւանդ մեր այս ծովեզերքները շատ անկանոն են. ունին շատ մը ծոցեր և խորշեր, ծովեզերքները շատ անկանոն են. առանձնագիստներ են: Մենք անցորոնք մեր երկրին համար բնական նաւահանգիստներ են: Մենք անցեալ տարի սորվեցանք թէ, այս նաւահանգիստները որքա՛ն օգտակար են երկրի մը վաճառականութեան: Մանաւանդ մեր երկրին արեւմտեան կողմը կը նայի Միջերկրական ծովուն: Այս ծովը կը գտնուի երեք եւնոք ցամաքներուն՝ Ասիոյ, Ափրիկէի և Եւրոպայի մէջտեղը, և այս երեք ցամաքներուն համար առեւտուրի ամէնէն կարճ և զիւրիւն ճամբան է. այս պատճառով ալ՝ Միջերկրականի վրայէն կը կատարուի այս երեք ցամաքներու առեւտուրին մեծ մասը: Մեր երկիրը այս ծովուն կը տիրէ եւ անոր վրայ ունի շատ մը նաւահանգիստներ: Կրնա՞նք կը տիրէ եւ անոր վրայ ունի շատ մը նաւահանգիստներ: Կրնա՞նք ցոյց տալ Միջերկրական ծովէն շինուած Թուրքիոյ քանի մը ծոցերը և անոնց վրայ շինուած նաւահանգիստները:

Գ. Մեր երկիրը բնդարձակ է և ունի ալլապան կլիմայ:

Գիտէ՞ք թէ երկրի մը պաղն ու տաքը, այսինքն կլիման շատ մեծ ազդեցութիւն ունի այդ երկրին բոյսերուն և կենդանիներուն վրայ: Նրբ երկիր մը բնդարձակ է և այդ երկրին զանազան մասերը ունին տարբեր կլիմաներ, այն ատեն այդ երկրին մէջ կ'աճին տեսակ տեսակ բոյսեր և կենդանիներ:

Թուրքիոյ արեւմտեան կողմը, ծովեզերքի մասերը, ունին մեղմ ձմեռ մը և բարեխառն ամառ մը, որովհետեւ ջուրը միշտ աւելի ուշ կը պաղի և ուշ կը տաքնայ քան ցամաքը: Ուստի, երբ ցամաքի օդը ձմեռը չուտով կը պաղի, ջուրը կը մնայ տաք և իր տաքութիւնը օդին միջոցով կուտայ ցամաքին: Այս է պատճառը որ ձմեռը, ծովէն փչող օդը տաք կ'ըլլայ, իսկ ամառը բնդհանգիստ կը լինի կը փչէ զով զեփիւռ տաք կ'ըլլայ, իսկ ամառը բնդհանգիստ կը լինի կը փչէ զով զեփիւռ տաք կ'ըլլայ, իսկ ամառը բնդհանգիստ կը լինի կը փչէ զով զեփիւռ տաք կ'ըլլայ, իսկ ամառը բնդհանգիստ կը լինի կը փչէ զով զեփիւռ տաք կ'ըլլայ:

Թուրքիոյ այս մասերուն մէջ օդը խոնավ է և անձրեւներն ալ չափաւոր են: Ծառերուն աճման համար կայ տաքութիւն և ջուր. ասոր համար, մեր երկրին այս մասերուն վրայ կ'աճին մեղմ կլիմայի յատուկ թզենիներ, ձիթենիներ և որթատունկեր:

Եթէ քիչ մը հարաւ երթանք, Կիլիկիոյ դաշտերուն մէջ օդը աւելի կը տաքնայ և անձրեւներն ալ չափաւոր են: Հոն ալ կ'աճին տաք կլիմայի յատուկ ծառեր, ինչպէս նարինջ և կիտրոն. իսկ բոյսերէն՝ բամբակ:

Ծովէն որքան հեռանանք և երթանք Փոքր Ասիոյ կեդրոնը, հոն

կը սկսի աւելի ցուրտ ձմեռը եւ տաք ամառը: Հոս անձրեւները շատ նուազ են ու մեծ ծառեր չեն կրնար աճիլ: Բայց գարնան առատ խոտեր կը բուսնին գաշտին մէջ, ուր կ'արածին բնտանի եւ կաթընտու կենդանիներ: Մեր երկրին յատուկ նշանաւոր թիֆթիկ այծերը կը գտնուին այս մասերուն մէջ:

Փոքր Ասիայէն գէպի Արեւելք հետզհետէ բարձրանալով, կը հասնինք Էրզրումի լեռնադաշտը, որուն զազաթները ծովուն մակերեսէն մինչեւ 5000 մէթր բարձր են:

Գիտէք որ ծովուն մակերէսէն որքան բարձրանանք, օդը այնքան կը ցրտէ: Այդ պատճառով ալ՝ այս լեռնադաշտը կ'ունենայ ցուրտ ձմեռ եւ զով ամառ: Այս լեռներուն վրայ կը տեղայ չափաւոր ձիւն եւ անձրեւ. ասիկա յայտնի է անկէ որ Էրզրումի լեռնադաշտը ծնունդ կուտայ քանի մը հատ մեծ եւ մնայուն գետերու: Յիշէ՛ անոնցմէ մէկ քանին: Այս լեռնադաշտին վրայ կը մշակուին ցորեն, գարի եւ մանուշակագուրտ կլիմայի յատուկ բանջարեղէններ, ինչպէս կաղամբ, չոլզամ եւն.:

Գ. Մեր լեռներն ու գետերը

Մեր երկիրը իր ընդարձակ դաշտերուն քով ունի նաեւ բարձր լեռներ: Ճիշտ է որ կարելի չէ մշակել այդ լեռները, բայց հոն կը բուսնին ընդարձակ անտառներ, որոնց փայտը կարելի է գործածել ատաղձաչինութեան: Գիտէք նաեւ որ լեռները իրենց մէջ ունին հանքեր: Թուրքիոյ լեռները ունին երկաթի, կապարի, հանքածուխի, արծաթի, պղինձի, աղի, քարիւղի եւ ուրիշ հանքեր:

Իսկ մեր գետերը, մանաւանդ Էրզրումի լեռնադաշտէն ծագում առնողները, այնքան շատ ջրային ոյժ ունին, որ կրնան դարձնել լաղմաթիւ գործարաններու մեքենաները եւ կրնան ելեքտրականութեամբ լուսաւորել շատ մը քաղաքներ եւ գիւղեր: Փոքր Ասիոյ գետերն ալ կրնան գործածուիլ ոռոգումներու: Անոնցմով կրնանք ոռոգել մեր անջրդի դաշտերը:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ.— 1. Մեր երկրին ի՞նչ անուն կուտան Եւրոպացիք.— 2. Ինչո՞ւ համար Եւրոպացիք հիմեն հանչցած են զայն.— 3. Ո՞րն է Թուրքիոյ պաշտօնական լեզուն.— 4. Ո՞րն է Եւրոպական եւ ո՞րն է Ասիական Թուրքիան.— Որո՞նք են մեր երկրին բնական առաւելութիւնները:

Ժ Է. Գ Ա Ս

Մ ԵՐ ԵՐԿՐԻՆ ԵՕԹԸ ՉԲԱՂՈՒՄՆԵՐԸ

Անցեալ դասին տեսանք որ մեր երկիրը զարգանալու եւ հարստանալու բնական ամէն յարմարութիւն ունի, բայց կթէ բազմաթիւ դժուարութիւնները ունեցող ուրիշ երկիրներու հետ, պիտի գայն նոյն առաւելութիւնները ունեցող ուրիշ երկիրներու հետ, պիտի տեսնենք որ մեր երկիրը շատ ետ մնացած է: Թուրքիոյ ժողովուրդը թէ՛ քիչ է եւ թէ՛ աղքատ: Միայն Գերմանիոյ մէջ կ'ապրին 70 միլիոն բնակիչ, մինչդեռ Թուրքիա, որ Գերմանիայէն աւելի ընդարձակ է, ունի միայն 12 միլիոն բնակիչ եւ անոնց ալ մեծ մասը աղքատ են:

Եթէ ասոր պատճառը փնտենենք, պիտի տեսնենք որ մեր մէջ չեն զարգացած մարդոց եսթը զբաղումները:

ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Այդ զբաղումներէն առաջինը հողագործութիւնն է: Անցեալ դասին տեսանք որ Թուրքիան հողագործութեան ամէնէն յարմար երկիրն է. բայց մեր երկրին մէջ հողագործութիւնը շատ ետ մնացած է, որովհետեւ գիւղացիները տգէտ են եւ հողը լաւ չեն կրնար մշակել: Իրենց տեւ գիւղացիները տգէտ են եւ հողը լաւ չեն կրնար մշակել: Իրենց գործիքները շատ հին են: Ասոր համար ալ հողը քիչ բերք կուտայ: Թուրքիոյ երկրագործները գրեթէ երկրին ամէն կողմը, ընդհանրապէս կը ցանեն ցորեն, գարի, վարսակ, եգիպտացորեն եւ ուրիշ հացահատիկներ:

Փոքր Ասիոյ արեւմտեան կողմը, Միջերկրականի եզերքներուն մօտերը, բլուրներուն վրայ կան ընդարձակ այգիներ եւ թզենիի պարտէզներ: Այգեգործները խաղողը եւ թուզը կը չորցնեն եւ կը ծախեն: Ասոնք այնքան շատ չամիչ եւ թուզ կը պատրաստեն որ մեր երկրի ժողովուրդին բաւելէն գատ, կը զրկեն նաեւ օտար երկիրներ, ծախելու համար: Այսինքն չամիչը եւ թուզը կ'արտածեն: Թուրքիոյ չամիչը շատ յարգ ունի ուրիշ երկիրներու մէջ:

Սեւ Ծովու եզերքները, ուր կլիման մեղմ է, երկրագործները կը մշակեն լաւ տեսակ ծխախոտ մը, զոր դարձեալ կ'արտածենք: Այդ ծխախոտը շատ յարգի է օտար երկիրներու մէջ: Շատ մը երկիրներու մէջ մարդիկ կը փնտենեն մեր ծխախոտը: Միջագետքի դաշտերուն, ինչպէս նաեւ երկրին կարգ մը

տաք դաշտերուն վրայ կան շատ մը թթաստաններ: Ժողովուրդը թու-
թէն կը չինէ ուսպ եւ ուրիշ անուշեղէն ու շաքարի տեղ կը գործածէ
այդ անուշեղէնները:

Այս թթաստանները շատ աւելի օգտակար կ'ըլլան մեզի, որովհետեւ
իրենց տերեւներով կը անուշանան որդ մը, որ կը կոչուի ճեւամի քրքուր:
Այս թրթուրը իր բերնէն թելեր կը հանէ և անոնցմով ձուածե խո-
ղակներ կը չինէ: Այդ խողակին վրայի թելերը, մասնաւոր գործա-
տաքսն ալ կը մանեն և հանուած թելերով կը չինեն մետաքսէ կեր-
պաններ: Թուրքիոյ մէջ չկան այդ կերպասները չինող մեծ գործարան-
ներ, ուստի հում մետաքսը կը ծախենք ուրիշ երկիրներու:

Թուրքիոյ զանազան կողմերը կը մշակուի խաշխաշ կոչուած բոյս
մը, որուն հունտը ուրիշ շատ մը պտուղներու կուտերուն նման իր մէջ
ունի իւղ մը: Ժողովուրդը կը ճղմէ խաշխաշին հունտը և անկէ ելած
իւղը կը գործածէ իբր սնունդ: Բայց խաշխաշը աւելի օգտակար կ'ըլ-
լայ մեզի, որովհետեւ անկէ

կը ստանանք աֆիոնը: Երբ
բոյսը իր ծաղիկները թափէ
և երեւան դայ պտուղը,
այն ատեն երկրագործները
մասնաւոր գործիքներով
կը քերեն անոր կեղեւը,
ուրկէ գուրս կ'ելլէ սպիտակ,
կաթնանման հեղուկի մը
կաթիլները: Քիչ վերջը,
այս կաթիլները պտուղին
վրայ կը թանձրանան և կը
սեւնան և օր մը կամ եր-
կու օր վերջ, գիւղացիները
մասնաւոր խնամքով կը
հաւաքեն զայն: Այս հա-
ւաքուածը աֆիոնն է, որ
մենք կը ծախենք Եւրո-
պայի, ուր աւելի կը մաք-
րեն և անկէ գեղեր կը չի-
նեն:

Մենք ուրիշ երկրնե-
րու կը ծախենք նաեւ խոզ-
կաղինը: Ասիկա կաղնիին

1.—Յորեն, 2—3 գարի, 4.—Վարսակ, 5.—
Կորեկ, 6.—Հանար

պտուղն է, զոր գիւղացիները կը հաւաքեն անտառներէն և կը չոր-
ցնեն: Կը գործածուի կաշիի խաղախորդութեան մէջ:

Մեր երկիրը կ'արտածէ նաեւ խէժ: Խէժը կը ստանանք փշտերեւ
բոյսի մը արմատներէն: Այդ բոյսը չի մշակուիր, այլ վայրի վիճակի
մէջ կ'աճի Թուրքիոյ շատ մը լեռներուն
և դաշտերուն վրայ:

Բամպակ

Իբր երկրագործական արտադրու-
թիւն, կ'արտածենք նաեւ բամպակ, որ
կը մշակուի մասնաւորապէս Կիլիկիոյ
տաք դաշտերուն մէջ: Բամպակը շատ կարեւոր բոյս մըն է, որովհետեւ
բամպակէն կը չինուին մեր շատ մը հագուստեղէնները. ասկէ զատ
բամպակի մշակութիւնը շատ շահարեւ է: Բամպակ մշակուած արտ մը
շատ աւելի հասոյթ կուտայ, քան նոյն մեծութեամբ ուրիշ արտ մը,
ուր ցորեն կամ ուրիշ հացահատիկ մշակուած է:

Ծխախոս

Փոքր Ասիոյ կեղրոնը, տափաստաններու
վրայ կարածին տեսակ մը այծեր, որոնց ճեր-
մակ և փայլուն մազէն Եւրոպացիք շատ ազ-
նիւ կերպասներ կը պատրաստեն. այդ մազը
կը կոչուի քիմքիկ և յատուկ է միայն մեր եր-
կրին:

Բայց այս բոլորը, բաղդատելով մեր երկ-
րին ծաւալին ու բնակիչներուն թիւին հետ,
շատ քիչ են: Երբ զարգանայ մեր երկրին հո-
ղագործութիւնը, մենք կրնանք տասնապա-
տիկ աւելի հում նիւթ արտադրել, ծախել և
հարստանալ:

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՏԱՂՁԱՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՒ ԶԱՆՈՐՍՈՒԹՅՈՒՆ

Հանքեր շատ կան Թուրքիոյ մէջ, բայց անոնցմէ շատերը դեռ

չեն քննուած, իսկ քննուածներն ալ, չառ քիչ զրամագլխով կը

Խաշխաշի առջին մեջ ափիոն կը հաւաքեն

բանեցնենք, այնպէս որ, ակնկալուած օգուտը չենք ստանար անոնցմէ։ Ատաղձաշինութիւնն ալ շատ ետ մնացած է մեր երկրին մէջ։ Թէպէտեւ անտառներ ունինք, բայց այդ անտառներուն ծառերը կը գործածենք վառելանիւթ պատրաստելու համար։ Նոր անտառներ չենք տնկեր և ստոր համար, մեր անտառները սպառելու մօտ են։

Զկնորսութիւն կայ Թուրքիոյ ծովեզերքի մասերուն մէջ, բայց շատ քիչ քանակութեամբ։

ՀԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵԱՍ

Ճարտարարուեստով հում նիւթերէն գործածելի առարկաներ կը չինենք։ Դուք ամէն օր կը տեսնէք որ մեր շուկաներուն մէջ շատ մը արհեստաւորներ կ'աշխատին, ասոնք բոլորը մեզի համար սննդեղէն և հագուստեղէն կը չինեն, բայց այդ բոլորը կը կը չինուին ձեռքով։ Այս տեսակ ճարտարարուեստը կը կոչուի ճնային նարսարուեստ։ Զարգացած երկիրներու մէջ ճարտարարուեստական ապրանքները մեծ գործաւորներու մէջ մեքենաներով կը չինեն։

Մեքենաներով չինուած ապրանքները թէ՛ աժան և թէ՛ արագ կը չինուին։ Այս տեսակ ճարտարարուեստը կը կոչուի գործարանային նարսարուեստ։

Խոզկալին

Մեր տնային ճարտարարուեստով պատրաստուած ապրանքները սուղ կ'ըլլան, ուստի մենք անոնք չենք կրնար ուրիշներու ծախել։ **ՀԱՂՈՐԴԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԵՒ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ** Մեր երկրին մէջ կանոնաւոր ծածրաներ չկան, երկաթուղիները չառ քիչ են և Փոքր Ասիոյ աւելի հեռաւոր տեղերը խճուղիներ ալ չկան։

Ճամբաները՝ Թուրքիոյ մէջ

Քիչ բան կը ծախենք և շատ ապրանք կը գնենք։ Քանի մը տեսակ հում նիւթ կը ծախենք, իսկ շատ մը ճարտարարուեստական ապրանք կը գնենք։ Մեր բոլոր հագուստեղէնները, գործիքները, մեքենաները, զարդի առարկաները, ատաղձը և նոյնիսկ իւղն ու ալիւրին մէկ մասը կը գնենք ուրիշ երկիրներէ։ Քիչ կը ծախենք և շատ կը գնենք. ասոր համար աղքատ ենք։

ՀԱՐՑԱՐԱՆ. — Ինչո՞ւ չե՞ զարգացած Թուրքիոյ հողագործութիւնը. 2. Ինչ՞ տեսակ հում նիւթ կ'արտադրէ Թուրքիա — 3. Ինչ՞ գիտես իր ձկնորսութեան, ասաղձաշինութեան, հանքագործութեան, վաճառականութեան եւ ճամբաներու մասին։

ԺԸ. ԴԱՍ
Ա Ն Դ Ր Կ Ո Վ Կ Ա Ս

1

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Թուրքիոյ արեւելակողմը կը գտնուին երեք փոքր երկիրներ, որոնք կը կոչուին Հայաստան, Վրաստան և Ատրպէյճան։ Այս երեքը

միասին, կը կոչուին Անդրկովկաս: Որովհետեւ իրենց հիւսիսային կողմը, Արեւելքէն Արեւմուտք կ'երկարի կովկասեան բարձր լեռնաշղթան: Այս երեք երկիրներն ալ, թէ՛ իրենց բնակիչներով եւ թէ՛ բնական կազմութեամբ, կը տարբերին իրարմէ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԻՐ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանը այն երկիրն է, ուր կը բնակին մեր ազգակիցները՝ Հայերը, շատ հին ժամանակները, այսինքն հազարաւոր տարիներ առաջ, էրզրումի լեռնադաշտին արեւելեան ծայրը ապրող ժողովուրդ մըն են: Անոնք անցեալին մէջ ունեցած են իրենց կառավարութիւնը, բայց վերջէն աւելի բազմաթիւ եւ ուժով ազգեր եկած են եւ Հայաստանը բաժնած են իրենց մէջ:

Մինչեւ 1917 թուականը, Հայաստանի վրայ կ'իշխէին Ռուսերը: Այդ թուականին, Վրացիք, Հայերը եւ Ատրպէյճանցիք Ռուսերէն զատուեցան եւ անկախ կառավարութիւններ կազմեցին:

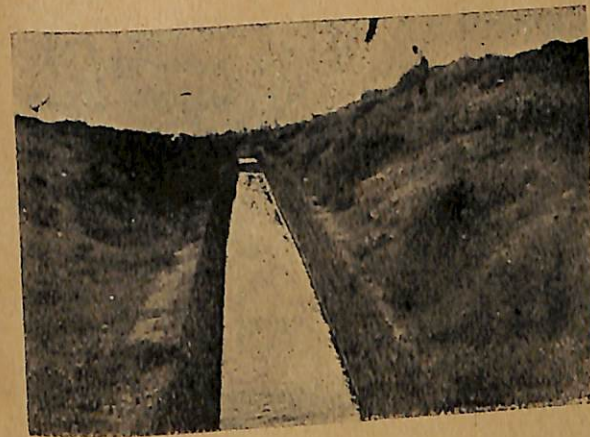
Այսօր Հայաստանը առանձին կառավարութիւն մ'ունի, որ կ'ընտրուի Հայաստանի բանուորներուն, զիւղացիներուն եւ զինուորներուն կողմէ: Հայաստանի բոլոր գաւառներուն մէջ զիւղացիները, բանուորները եւ զինուորները միանալով, ժողովներ կը կազմեն, որոնք կը կոչուին Խորհուրդ: Այս խորհուրդներու կողմէ նշանակուած մարզիկ կը հաւաքուին մայրաքաղաքին՝ Երեւանի մէջ: Անոնք օրէնք կը գնեն եւ կառավարութեան անդամները կ'ընտրեն: Ասոր համար Հայաստանի կառավարութիւնը կը կոչուի Խորհրդային Հանրապետութիւն, իսկ երկիրն ալ՝ Խորհրդային Հայաստան:

Ըսէք թէ ի՞նչ տարբերութիւն կայ մեր, եւ Հայաստանի կառավարութեան միջեւ:

ՀԱՂԱՎՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստան լեռնային երկիր մըն է, բայց լեռներուն մէջտեղ կը տարածուին նաեւ դաշտեր: Լեռնային մասերուն մէջ օդը ցուրտ է եւ ձմեռները շատ խիստ են: Բայց դաշտերուն մէջ օդը աւելի մեղմ է, ու նոյնիսկ, տաք տեղեր կան: Այս կլիմայի գանադանութեան պատճառով, Հայաստանի մէջ կը մշակուին ամէն կլիմայի յատուկ բոյսեր: Լեռներու կողերուն վրայ եւ դաշտային մասերուն մէջ, կը մշակուին հացահատիկներ, ինչպէս ցորեն, գարի, կորեկ: Իսկ դաշտային մնացած մասերուն մէջ՝ բամբակ: Կարեւորութիւն կը տրուի նաեւ, որթատունկի մշակութեան եւ չերամսպահութեան: Լեռներու վրայ կ'աճին բնտանի կենդանիներ, ինչպէս ոչխար, այծ, գոմէշ, եղն:

Հայաստանի երկրագործները շատ կը նեղուին անձրեւի պակասէն եւ ճահիճներէն: Որովհետեւ լեռները իրենք կ'առնեն հովերու ջրա-

Շիրակի Զրանցիկն Գետին ջրամար

Սակէ զատ, երկրին մէջ կան մղոններով տարածութեամբ ճահիճներ, որոնք մշակելի չեն, մինչդեռ միւս կողմէ, ժողովուրդը մշակելու հող չունի: Հայաստանի կառավարութիւնը, նոյնպէս մեծ աշխատանք կը թափէ չորցնելու համար այս ճահիճները, որպէս զի ժողովուրդը մշակելի հող ունենայ:

ՉԵՆՈՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՏԱՂԱՍԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այս երեք զբաղումներն ալ չեն զարգացած Հայաստանի մէջ: Սեւանայ լճին մէջ միայն կայ առատ ձուկ, եւ ժողովուրդէն շատ քիչեր, լճին եղերքը կը զբաղին ձկնորսութեամբ: Անտառները շատ նուազ են, ուստի տառաջաշինութիւն չի կրնար ունենալ. իսկ հանքերը գեո չեն քննուած. կան միայն պղնձի երկու հանքեր, որոնց արտադրած պղինձը շատ յարգի է:

ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

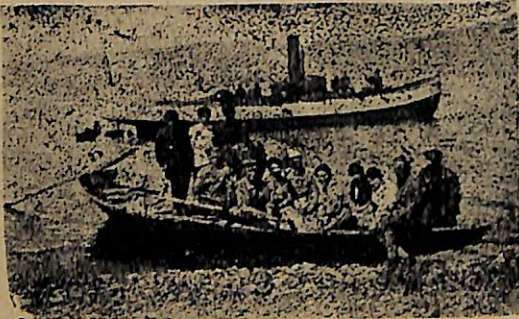
Հայաստանի ճարտարարուեստը, մեծ մասով, կը գտնուի տնային ճարտարարուեստի վիճակին մէջ: Բայց շատ նախնական ձեւերով սկսած է նաեւ գործարանային ճարտարարուեստը: Մենք գիտենք որ հանքածուխ չունի, բայց գետերը լեռներէն արագ հոսանքով մը դաշտ կ'իջնեն եւ կ'ուռնենան մեծ քանակութեամբ ջրային ուժ: Այս ուժը հիմա ճարտարարուեստի մէջ չի գործածուիր, այլ կը գործածուի լուսաւորութեան համար: Շինուած են քանի մը ելեքտրական կայաններ, ուրիշ կը լուսաւորուին քաղաքներու գիւղեր: Ջրային այս ուժը կրնայ օր մը գործածուիլ ճարտարարուեստի մէջ եւ զարկ տալ անոր յառաջգիւնութեան: Հիմա Հայաստանի մէջ կայ պանիրի, գինի—ալքոլի ու կաշիի գործարաններ:

ՎԱՃԱՌԱՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ուրեմն, Հայաստանը իր զբաղի երկիրներուն կը ծախէ իր հում

չորին եւ իրենց ետեւը գտնուող դաշտերը կը զրկեն անձրեւներէ: Այս պատճառով, դաշտերու մէջ երկրագործութիւնը, գրեթէ անկարելի է, եթէ ոտգում չըլլայ: Հիմա Հայաստանի մէջ մեծ աշխատանք կը թափեն ջրանցքներ բանալու եւ ոռոգումները ընելու համար:

նիւթերէն բամպակ և խոզակ. իսկ ճարտարարուեստական արտադրութիւններէն կը ծախէ իր պանիրը, գինին և ալքոլը, կաշին և հանքերէն հանուած պղինձը:

Իսկ կը գնէ ճարտարարուեստական ամէն տեսակ ապրանք, ինչպէս հաղուստի կերպասներ, մեքենաներ, թուղթ, և լին:

Հայաստանը հաղորդակցութեան բնական միջոցներ չունի և ասիկա շատ

կը նշանակէ իր վաճառականութեան: Ծովէն հեռու է և նաւարկելի գետ ալ չունի: Սեւանայ լճին վրայ միայն կ'երթեւեկեն քանի մը փոքրիկ նաւեր ու նաւակներ:

Հայաստանի մէջ Հայերէն զատ կ'ապրին նաև ֆիւրտեր, թաթարներ, Ասորիներ, և լին:

Ժ Թ. Կ Ա Ս

Ա Ն Դ Ր Կ Ո Վ Կ Ա Ս

2

ՎՐԱՍՏԱՆ ԵՒ ԱՏՐՊԷՅՃԱՆ

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԿԼԻՄԱՆ ԵՒ ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վրաստանը, Հայաստանի հիւսիսային կողմն է: Քանի որ աւելի Հիւսիս է, ուստի թերեւս ձեզմէ ոմանք ենթադրեն որ Վրաստանը Հայաստանէն աւելի ցուրտ երկիր մը պէտք է որ ըլլայ:

Բայց Վրաստանի բնական դիրքը եթէ բաղդատենք Հայաստանի հետ, մէկ քանի տարբերութիւններ պիտի գտնենք: Նախ՝ Վրաստանը դաշտային երկիր մըն է, մինչդեռ Հայաստան լեռնադաշտ մըն է և աւելի բարձր է: Երկրորդ՝ Վրաստան աւելի մօտ է ծովուն, քան Հայաստանը: Եւ երրորդ՝ Վրաստանի հիւսիսակողմը կայ կովկասեան լեռնաշղթան, որ պատի մը նման, կ'արգիլէ հիւսիսային ցուրտ հովերը

Վրաստանի դաշտերուն վրայ փչելէ: Արդ, իր այս բնական դիրքէն հետեւցնելով ըսէք թէ՝ ի՞նչ տեսակ կլիմայ կրնայ ունենալ Վրաստան:

Վրաստանի օդը խոնաւ է, անձրեւներն ալ չափաւոր, որովհետեւ ծովուն մօտ է և անկէ բարձրացող ջրաշողին առանց բարձր լեռներու հանդիպելու կը ջրէ Վրաստանի դաշտերը: Կուր գետը եւս կ'ոռոգէ իր հողերը: Ուրեմն, կը տեսնէք որ այս երկրին դաշտային դիրքը և մեղմ ու անձրեւոտ կլիման շատ նպաստաւոր են երկրագործութեան. առոր համար ալ, երկրագործութիւնը այս ժողովուրդին գլխաւոր զբաղումն է: Կը մշակեն ամէն տեսակ հացահատիկ, մասնաւորապէս եգիպտացորեն: Ունին ընդարձակ թթաստաններ և չերամպայանութիւնը բաւական զարգացած է Վրաստանի մէջ: Կը մշակեն նաև ծխախոտ:

ՋԼՆՈՐՍՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՆՔԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ, ԱՏԱԳԱՇՆՈՒԹԻՒՆ

Ջկնորսութիւնը շատ աննշան է. բայց Վրաստանի ցած բլուրներուն վրայ կ'աճին խիտ անտառներ, այս պատճառով ալ ատաղձայինութիւնը Վրացիներուն համար կարեւոր զբաղում մըն է: Հանքերուն մէջ նշանաւոր է Վրաստանի մանկանէղի հանքը, որ այս փոքրիկ ժողովուրդին համար հարստութեան աղբիւր մըն է: Մանկանէղը կը գործածուի դեղերու և ճարտարարուեստի մէջ:

ՀԱՐՏԱՐԱՐՈՒՄՍ ԵՒ ՎԱՃԱՌԱԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վրաստանի ճարտարարուեստն ալ Հայաստանի և Թուրքիոյ նման տնային ճարտարարուեստի շրջանին մէջ մնացած է:

Վրացիք կը ծախեն իրենց հացահատիկը, խոզակը, ատաղձը, մանկանէղը և ծխախոտը: Իսկ կը գնեն քարիւղ և ուրիշ ճարտարարուեստական ապրանք: Վրաստանի վաճառականութիւնը աւելի նպաստաւոր պայմաններու տակ կը գտնուի՝ եթէ բաղդատենք Հայաստանի հետ, որովհետեւ ծովուն աւելի մօտ է և երկրին գլխաւոր կեդրոնները երկաթուղիով կապուած են ծովուն հետ:

ԺՈՂՈՎՈՐԳ ԵՒ ԿՍՈՒՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

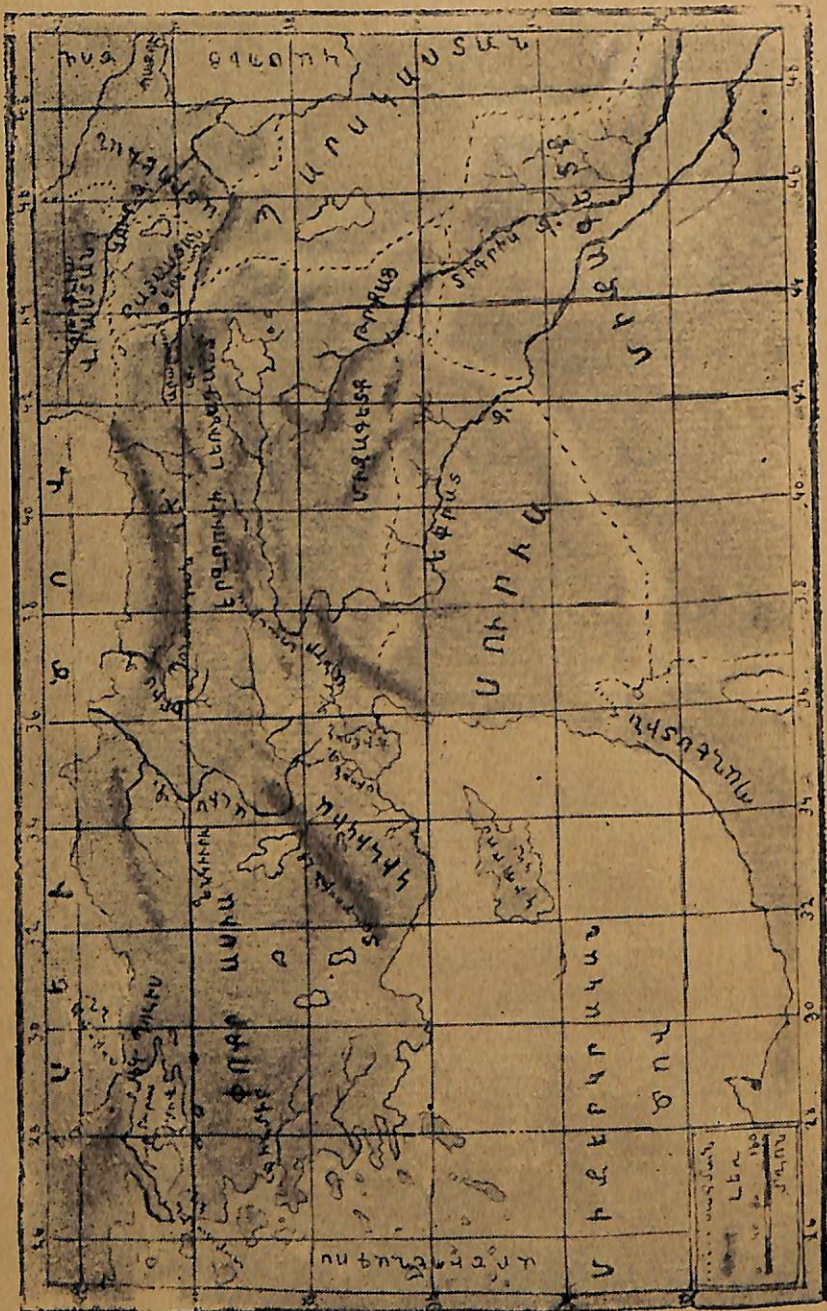
Վրաստանի ժողովուրդը հայերուն չափ հին ժողովուրդ մըն է և անոնք հինէն ի վեր Հայերուն հետ ապրած են՝ իբրեւ բարեկամներ: Իրենց այսօրուան կառավարութիւնը Հայաստանի կառավարութեան նման, խորհրդային է: Մայրաքաղաքը Թիֆլիս է:

Վրաստանի մէջ կ'ապրին բազմաթիւ Հայեր, որոնք ունին իրենց դպրոցները, եկեղեցիները և ուրիշ ազգային հաստատութիւնները:

Ա Տ Ր Պ Է Յ Ճ Ա Ն

ԻՐ ԿԼԻՄԱՆ ԵՒ ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ատրպէյճանի կլիման չոր է, այնքան չոր որ երկիրը կը նմանի անապատի: Այսքան չոր կլիմայի տակ հողագործութիւնը չի կրնար

Թուրքիոյ բնական բաժանումները եւ Անգլիական

զարգանալ: Միայն ոռոգումներով երկրին մէկ մասը մշակելի եղած է, ուր ժողովուրդը կը ցանէ բամբակ եւ հացահատիկ ու կ'ըրազի այգեգործութեամբ:

Ատրպէյճանցիք, Հայաստանի սահմանին մօտերը, կ'ըրազին խաշնարածութեամբ եւ ընդհանրապէս վաճկատուն են: Իրենց հօտերուն արօտավայր գտնելու համար, ձմեռը կ'իջնեն Ատրպէյճանի տաք դաշտադաշտները, իսկ աւաւը կը բարձրանան Հայաստանի լեռները եւ կ'ըրգեան: Իսկ աւաւը կը բարձրանան Հայաստանի լեռները եւ կ'ըրգեան: Ատրպէյճանցիք, իսկ աւաւը կը բարձրանան Հայաստանի լեռները եւ կ'ըրգեան: Ատրպէյճանցիք, իսկ աւաւը կը բարձրանան Հայաստանի լեռները եւ կ'ըրգեան:

ՍՏԱՆԲՈՒԼԻՆ, ԱՏԱՂՁԱՇԻՆՈՒԹԻՆ ԵՒ ՍՏԱՆԲՈՒԼԻՆ

Ատրպէյճանցիք ձկնորսութեամբ կ'ըրազին Կասպից ծովուն եւ զերքը, բայց անողձագործութիւն չունին, քանի որ ծառ չունին: Հանքերու կողմէ Ատրպէյճանը Անգլիական երեք հանքապետութիւններու մէջամէնէն բախտաւորն է, իր քարիւղի հորերով, որոնք աշխարհի մէջ երկրորդ տեղը կը զբաւեն:

Գիտէք որ քարիւղը կը հանենք գետինն տակէն: Մարդիկ երբ քնեն ու համոզուին որ տեղ մը քարիւղ կայ, հոն հորեր կը բահեն եւ քարիւղը կ'սկսի ջուրի պէս հաւաքուիլ: Բայց այդ քարիւղը չենք կրնար անմիջապէս գործածել, որովհետեւ ջուրով եւ ուրիշ շատ նիւթերով խառնուած կ'ըլլայ: Այս խառնուրդը մասնաւոր գործանքներով մէջ կը գտնեն եւ մեծ տակառներով կը զրկեն ամէն կողմ: Բաններու մէջ կը գտնեն եւ մեծ տակառներով կը զրկեն ամէն կողմ:

Քարիւղը շատ օգտակար է մեզի, որովհետեւ կը գործածենք լուսաւորութեան համար: Ասկէ զատ հիմա շատ մը մեքենաներ քարիւղով կը դառնան: Շատ մը տեղեր հանքածութիւն տեղ սկսած են քարիւղ գործածել: Կը տեսնէք որ քարիւղը օգտակար նիւթ մըն է նաեւ ճարտարարուեստի համար:

ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՎԱՃԱՌԱՆՈՒԹԻՆ

Ատրպէյճանը, իր զրացի երկիրներու նման շատ ետ է ճարտարարուեստի մէջ: Ուստի իր վաճառականութիւնով կը գնէ ճարտարարուեստական ամէն տեսակ ապրանք եւ կը ծախէ բամբակ, բուրդ, մորթ եւ քարիւղ:

Ատրպէյճանցիք թուրքերու ազդակից ցեղ մըն են: Հոն կ'ապրին նաեւ շատ մը Հայեր:

Կառավարութեան ձեւը խորհրդային է, Հայաստանի եւ վրաստանի կառավարութիւններուն նման, մայրաքաղաք ունենալով Պաքուն: ԱՆԳԼԻԱՆԻՍՏԱՆԻ ՍՏԱՆԲՈՒԼԻՆ ԳՈՇԵՆԱՆՈՒԹԻՆ

ԵՒ ՍՏԱՆԲՈՒԼԻՆ

Անգլիական այս երեք երկիրներն ալ իբրեւ լաւ զրացիներ բարեկամ Ասիականացուքին

ապրելու և իրարու օգնելու խոստում տուած են և իրենց տուած խոստումը կատարելու համար, երեք երկիրներէն իւրաքանչիւրը մէկ անգամ ընտրելով, կեդրոնական նոր կառավարութիւն մը կազմած են: Այս տեսակ երկիրները կը կոչուին դաւնակցային երկիրներ: Անգրք-կովկասի այս նոր կառավարութեան անունն է Անգրկովկասի Սոսիալիստ խորհրդային Դաւնակցութեան Հանրապետական կառավարութիւն:

Եթէ երեք երկիրներու մէջ վէճ մը ծագի, այդ վէճը կը կարգադրէ այս կառավարութիւնը և թոյլ չի տար որ անոնք պատերազմ ընեն: Ասկէ զատ իւրաքանչիւր երկրի մէջ տուրքերը, շինուելիք ճամբաները, ուղղումները և ուրիշ հարցեր այս կառավարութեան որոշումովը կը կարգադրուին:

ՀԱՐՑԱՐԱՆ.—1. Իրարու հետ բաղդատե Անգրկովկասի երեք երկիրներու կլիման, հողագործութիւնը, հանքագործութիւնը եւ վաճառականութիւնը: 2.—Ի՞նչ է դաւնակցային կառավարութիւնը: 3.— Ի՞նչ ո՞ւ խորհրդային կը կոչուին այս երեք երկիրները:

Ի. Գ Ա Ս

ՄԵՐՁԱԿՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԻՒՍ ԵՐԿԻՐՆԵՐԸ

ՍՈՒՐԻՍ

Այս երկիրը կը գտնուի փոքր Ասիոյ լեռնադաշտին հարաւային կողմը, Միջերկրական ծովու եզերքը: Արեւմտեան կողմը, այսինքն ծովուն եզերքը կ'երկարի Լիբանանի լեռնաշղթան, իսկ Արեւելեան կողմը՝ Անգրլիբանան լեռնաշղթան: Սուրիան այս երկու լեռնաշղթաներուն մէջ տարածուող դաշտագետին մըն է: Սուրիոյ կլիման ծովեզերքի մասերուն մէջ բարեխառն է և մեղմ (ինչո՞ւ), բայց դէպի Արեւելք օդը կը տաքնայ և չոր է: Երկրին այս մասը գրեթէ անապատ է: Անապատային մասին ժողովուրդը հաստատուն բնակութիւն չունի և վաչկատուն խաշնարածներ են: Բայց Լիբանանի ամբողջ ծովեզերքներուն վրայ ժողովուրդը ունի հաստատուն բնակութիւն և կը մշակէ հացահատիկներ, ունի նաեւ այգիներ և արմաւի պարտէզներ: Սուրիոյ մէջ կ'աճին նոյնպէս թթատառններ և ժողովուրդին մէկ մասը կ'զբաղի շերամապահութեամբ:

Ճարտարարուեստը անային չըջանի մէջ կը գտնուի. նշանաւոր են իր մետաքսէ կերպասները:

Այս երկրին բնակիչները իսլամ Արաբներ և ասոնց ազգակից քրիստոնեայ Ասորիներ են:

Այս վերջին քանի մը տարուան մէջ Սուրիա հաստատուեցան բազմաթիւ Հայեր, որոնք ընդհանրապէս կը բնակին ծովեզերքի շրջ-

ջանները, գլխաւոր քաղաքներու մէջ և կ'զբաղին արհեստներով ու վաճառականութեամբ: Ունին իրենց զպրոցները, կրօնական պետը և հայաշատ քաղաքներու մէջ ալ՝ իրենց Առաջնորդները:

Պ Ա. Ղ. Ե Ս Տ Ի Ն

Պաղեստինը Սուրիոյ շարունակութիւնն է իր դիրքով և բնական կազմութեամբ. միայն թէ Սուրիայէն բաժնուած է, Հրեաներու ազգային հայրենիք մը ըլլալուն համար: Հակառակ ասոր, բնակիչներու մեծ մասը Արաբներ են և շատ քիչ Հրեաներ կ'ապրին հոն:

Պաղեստինը կարեւոր տեղ մըն է բոլոր քրիստոնեաներու համար, որովհետեւ հոս ծնաւ և մեռաւ Քրիստոս: Երուսաղէմ քաղաքը քրիստոնէից համար նուիրական է:

Հայերն ալ ուրիշ քրիստոնեայ ազգերու պէս, հոն ունին վանք մը, Պատրիարք մը և զպրոց մը:

Մ Ի Զ Ա. Գ Ե Տ Ի Յ

Այս երկիրը կը տարածուի Թրքաց Միջագետքի հարաւային կողմը և ընդարձակ հովիտ մըն է: Եփրատ և Տիգրիս գետերը, որոնք կը բխին Էրզրումի լեռնադաշտէն, կ'իջնեն Միջագետք և կը թափին Պարսից ծոցը: Ցոյց տուր քարտէսին վրայ գետերու ընթացքը:

Մենք անցեալ տարի ստովեցանք որ գետերը օգտակար կ'ըլլան հովիտներ և հեղեղադաշտեր շինելով: Այս երկու գետերը միլիոնաւոր տարիներու ընթացքին շինած են Միջագետքի դաշտերը: Եւ քանի որ ասոնք շինուած են գետերու բերած տիղմերովը, ուստի, բնական է որ հողն ալ շատ բարեբեր ըլլայ: Միայն թէ, անձրեւները քիչ են և մշակումը կարելի կ'ըլլայ միայն ոռոգումներով:

Շատ հին ժամանակները, այս հովիտին մէջ ապրած են զօրաւոր ազգեր, որոնք շատ մը ջրանցքներ բացած, ոռոգումներ ըրած, երկրագործութիւնը զարգացուցած և հարստացած են:

Այսօր կը բնակին շատ քիչ Արաբներ, որոնց մեծ մասը կ'ապրի խաշնարածութեամբ և վաչկատուն են:

Ա. Բ Ա. Բ Ի Ս

Արաբիան Ասիոյ հարաւային կողմը մեծ թերակղզի մըն է, որուն մեծ մասը բաղկացած է անապատներէ. այս անապատներուն մէջ կան տեղեր, որ ամայի են, մարդ չի բնակիր հոն:

Այս թերակղզիին բնակիչները Արաբներ են և մեծ մասամբ կը բնակին ծովեզերքի մասերուն մէջ, ուր կան շատ բարեբեր ուղտիսներ: Թերակղզիին այդ մասը կը կոչուի Սեջանիկ Արաբիա: Հոս ժողովուրդը կ'զբաղի սուրճի և արմաւենիներու մշակութեամբ:

Պ Ա. Բ Ս Կ Ա. Ս Տ Ա. Ն

Պարսկաստանը մեր հարաւային արեւելեան կողմը, ընդարձակ լեռնադաշտ մըն է, որուն մէկ մասը անապատ է, իսկ միւս մասերուն

մէջ ալ անձրեւները շատ նուազ են: Բարձր ծառեր չեն աճիր հոն, այլ փարնան կը բուսնին խոտեր: Այդ խոտերով կը սնանին մանրէ կաթնոտ կենդանիներ: Պարսկաստանի ժողովուրդը ընդհանրապէս կ'ըզբաղի խաշնարածութեամբ: Պարսկաստանի հիւսիսային մասին մէջ կը բնակին շատ մը Հայեր: Անոնք ունին իրենց Առաջնորդը, զպրոցներն ու եկեղեցիները:

ՀԱՐՑԱՐԱՆ.—1. Որո՞նք են Մերձաւոր Արեւելի միւս երկիրները. 2. Ինչո՞ւ Միջագետքի հոյր բարեբեւ է. 3. Ո՞ր երկիրներու մէջ Հայեր կան. 4. Դիլսաւոր ի՞նչ զբաղումներ կան անոնցմէ իւրաքանչիւրին մէջ:

Ի Ա . Դ Ա Ս

ԸՆԴՀԱՆՂԻՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

ԴԱՍԻՐ ՔԱՐՏԷՍԻ ՎՐԱՅ.—Ո՞ր ջուրերով շրջապատուած է Եւրոպա: Ո՞ր թերակղզիները կան հիւսիսային, հարաւային եւ արեւմտեան կողմերը եւ ո՞ր ծովերուն մէջ կ'երկարին: Ո՞ր գոթիներուն մէջ է: Ո՞ր կողմն են իր բարձր լեռները եւ ի՞նչ ուղղութեամբ կ'երկարին:

ԴԱՍԻՆ ԵՒ ԲՆԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

Եւրոպա կը գտնուի Ասիոյ արեւմտեան կողմը, և ինչպէս տեսանք, անկէ բաժնուած թերակղզի մըն է: Աւտորարիայէն վերջ ամէնէն փոքր ցամաքն է: Ասիայէն չորս անգամ աւելի փոքր է, բայց անոր կիսուն չափ բնակիչ ունի: Ասիկա ցոյց կուտայ թէ՛ Եւրոպան ամէնէն խիտ բնակչութիւն ունեցող ցամաքն է:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ

Եւրոպացիք գիտութեան և արհեստներու մէջ ամէնէն շատ զարգացած են: Եթէ ձեր բոլորովորդ գիտէք, պիտի տեսնէք որ ձեր գործածած շատ մը առարկաները հազուադէպ կերպաները և նոյն իսկ խաղալիքները եկած են Եւրոպայէն: Եւրոպացիք գտած են հողագործութեան, ճարտարաբուհատի և հանքագործութեան մէջ շատ մը գիտեր: Երաժշտութեան, նկարչութեան և արձանագործութեան մասին զրուած շատ մը զրքեր Եւրոպայէն կուգան: Շատ մը ժողովուրդներ իրենց տղաքը Եւրոպա կը ղրկեն, անոր բարձր դպրոցներուն մէջ գիտութիւն և ուսում սորվելու: Մէկ խօսքով, Եւրոպան աշխարհի ուսուցիչը եղած է: Ի՞նչ է այսքան յառաջդիմութեան պատճառը:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԾՈՎԵՐԸ

Եթէ քարտէսին նայիք, պիտի տեսնէք որ Եւրոպան ամէնէն շատ անկանոն եզերք ունեցող ցամաքն է: Թէպէտ արեւելեան կողմը միա-

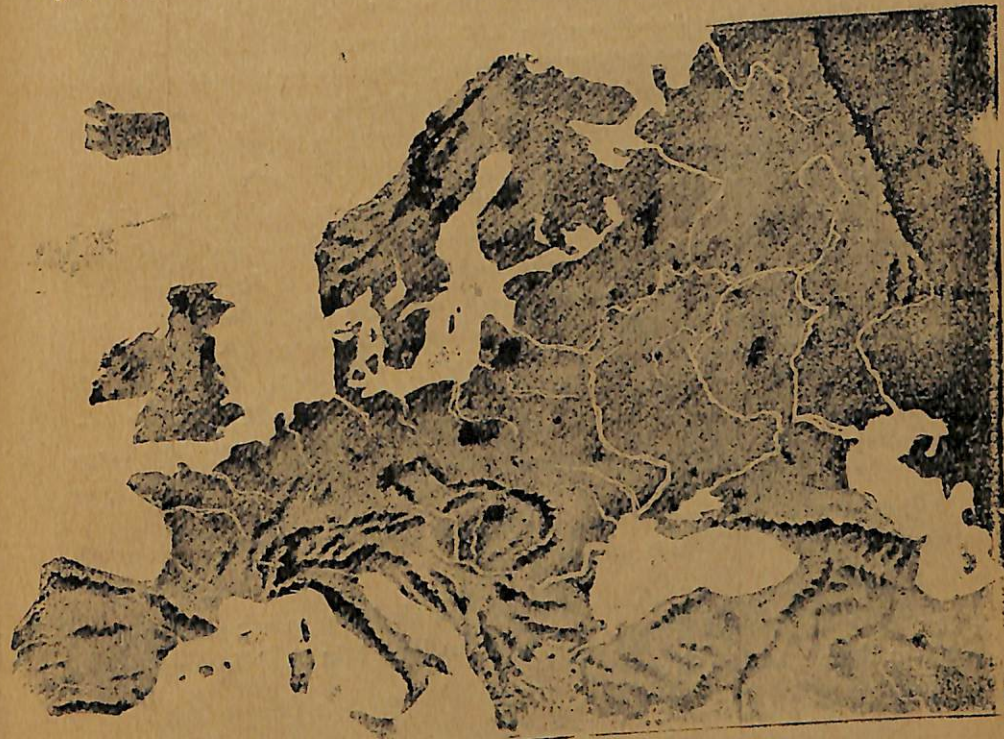
ցած է Ասիոյ, բայց միւս երեք կողմերէն ամէն ձեւով ու մեծութեամբ ցամաքներ կ'երկարին ծովուն մէջ: Կարծես թէ ամբողջ Եւրոպայի ցամաքը թերակղզիներէ շինուած է: Զուրը Եւրոպայի տեւէ մէկ կէտէն շատ հեռու չէ: Այնպէս որ Եւրոպայի ցամաքին վրայ, երկիրէ երկիր ճամբորդելու համար, պարտաւոր ես շատ անգամ ծովերէ անցնիլ:

ԾՈՎԵՐՈՒՆ ՕԳՈՒՏՆԵՐԸ

Հին իմաստուն մարդոցմէ ոմանք կ'ենթադրէին որ ամէն բարիք ջուրէն կուգայ: Տեսնենք թէ ջուրը ի՞նչ բարիք կուտայ այս ցամաքին:

Ա.— Գիտէք որ մեր անձրեւները կուգան ծովերէն և ովկիանոսներէն, այն երկիրները, որ աւելի մօտ են ծովին, աւելի անձրեւ կ'ունենան: Եւրոպայի մեծ մասը շատ մօտ կը գտնուի ծովուն և ատոր համար կ'ունենայ առատ անձրեւ:

Բ.— Դարձեալ, գիտէք որ ծովերու շնորհիւ ցամաքը կ'ունենայ մեղմ ձմեռ մը և բարեխառն ամառ մը: Եւրոպայի ցամաքին մեծ մասը կամ ծովեզերք է և կամ ծովուն շատ մօտ է: ուստի կլիման ամառը բարեխառն և ձմեռը մեղմ է: Ասկէ դատ սորվեցաք որ մեր հովերը

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԲԱՐՁՐԱՄԱՆՂԱԿ ԲԱՐՏԿԱՐ

կը փչեն ծովերու վրայէն. եթէ անոնք փչեն Հիւսիսի ծովերէն, շատ պաղ կ'ըլլան, ընդհակառակը, երբ կը փչեն Հարաւէն, կ'ըլլան տաք և անձրեւաբեր:

Եւրոպայի ցամաքին վրայ հովերը կը փչեն Ատլանտեան ովկիանոսէն և կը բերեն Հարաւի տաք շունչը: Այսպէս, ծովը ոչ միայն անձրեւ, այլ տաքութիւն ալ կուտայ Եւրոպայի:

Տեղ մը, ուր անձրեւ և տաքութիւն առատ են, հոն հողը բարեբեր կ'ըլլայ ու մարդիկ երբ ցանեն, կ'ստանան առատ բերք ու կը հարստանան:

Գ.— Գիտէ՞ք որ ծովերը հաղորդակցութեան միջոցներ են և եւրոպացիք, թէ՛ հին ժամանակները և թէ՛ հիմա, շատ օգտուած են իրենց այս բնական ճամբաներէն:

Անցեալ դասին, երբ կը կարգայիք Ասիոյ մասին, տեսաք որ այդ ցամաքին վրայ մարդիկ ամէնէն առաջ քաղաքակրթութեամբ էին: Եւրոպացիք իրենց գիտութիւնը ամէնէն առաջ անոնցմէ սորվեցան, որովհետեւ իրենց այս ջրային ճամբաներուն պատճառով՝ Ասիայէն շատեր Եւրոպա կուգային առեւտուր ընելու և այն տեղի զարգացումը կը սորվեցնէին Եւրոպացիներուն: Վերջէն Եւրոպացիք իրենց սորվածը աւելի առաջ տարին և հասան այս օրուան վիճակին:

Հիմա ալ անոնք շատ բախտաւոր են իրենց ծովային ճամբաներուն համար, որովհետեւ իրենց չինած ապրանքները աժան և առանց նեղութեան ամէն տեղ կը փոխադրեն, կը ծախեն և գրամ կը շահին:

ԵՒՐՈՊԱՍԵՒ ԼՆՈՒՆԵՐԸ

Դուք տեսաք որ կեդրոնական Ասիոյ լեռները գծախտութիւն մըն էին այդ երկրին համար, որովհետեւ իրենք կ'առնէին հովերու ջրաշողին և դաշտերը առանց անձրեւի կը ձգէին: Եթէ ուշադրութիւն ընէք Եւրոպայի քարտէսին, պիտի տեսնէք որ, հոն լեռները կ'երկարին հարաւային կողմը, Արեւմուտքէն Արեւելք, և լեռներու հիւսիսային կողմը բոլորովին դաշտադեմին է: Ատլանտեան ովկիանոսէն փչող հովերը, առանց կարեւոր արգելքի, կը հասնին Եւրոպայի մինչև արեւելեան ծայրը և իրենց ջրաշողին կը բաժնեն այս ընդարձակ դաշտին վրայ: Եւրոպայի ցամաքին վրայ անապատի չես հանդիպիր:

Եւրոպացիք զարգացեր ու յառաջդիմեր են, որովհետեւ ապրեր են այսքան նպաստաւոր ցամաքի մը վրայ:

ՀԱՐՑԱՐԱՆ.—1. Ինչո՞ւ եւրոպացիք ոե՛ւե ժողովուրդէ աւելի զարգացեր են: 2. Ծովը ի՞նչ ազդեցութիւն ունեցած է: 3. Ի՞նչ ազդեցութիւն ունեցած են լեռները:

Ի Բ. Դ Ա Ս ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ԹԵՐԱԿՂԶԻ

1.

ԹՈՒՐԿԻԱ ԵՒ ՊՈԽԼԿՈՒԹԱՆ

ԴԱՍԵՐ ԳՍՏԵՍԻՆ ՎՐՈՅ. — Եւրոպայի ո՞ր կողմն է Պալքանեան թերակղզին: Ո՞ր ծովերով շրջապատուած է: Ցոյց տուր Մարիցա, Մօրափա, Վարսար եւ Դանուբ գետերը: Գծէ Պալքանեան թերակղզիին քարտէսը եւ գետերը դիր իրենց տեղը: ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ԹԵՐԱԿՂԶԻՆ ԿԱՄՈՒՐՋ ՄԷՆ Է

Պալքանեան թերակղզին շատ մօտ է Ասիոյ. միայն Վոսփորի և Տարտանէլի նեղուցները կը բաժնեն զայն Ասիայէն: Այս մօտիկութեանը համար զայն նմանցուցած են «կամուրջ»ի մը, որ ձգուած է Ասիոյ ու Եւրոպայի մէջտեղ: Այս կամուրջին վրայէն անցած են հին ատենները Եւրոպայէն Ասիա և Ասիայէն Եւրոպա դացող ժողովուրդները:

ԵՒՐՈՊԱՍԵՒ ԹՈՒՐԿԻԱ

Թուրքերն ալ Փոքր Ասիոյ տիրէին վերջ, Եւրոպա երթալու համար անցան Տարտանէլի նեղուցէն և տիրեցին ամբողջ Պալքանեան թերակղզիին: Բայց տարիներու ընթացքին, իրարու ետեւէ թուրքիան իր եւրոպական հողերուն մեծ մասը կորսնցուց և հիմա իրեն կը մնայ Վոսփորի և Տարտանէլի եզերքը հողի փոքրիկ մաս մը, որ հինէն ի վեր կը կոչուի Արեւելեան Թրակիա:

Արեւելեան Թրակիոյ մէջ կը բնակին թուրքեր և քիչ թիւով ալ Հրեաներ: Ժողովուրդը ընդհանրապէս կ'ըբաղի երկրագործութեամբ. կը մշակէ եգիպտացորեն: Ունին այգիներ: Կը պահեն ոչխարներ և պանիրի ճարտարարուեստը զարգացած է հոն:

Կ. Պոլիս Եւրոպական Թուրքիոյ ամէնէն մեծ և կարեւոր քաղաքներէն մէկն է, չինուած է Վոսփորի նեղուցին վրայ և ասոր համար ալ շատ կարեւոր նաւահանգիստ մըն է: (*) Հայեր շատ կան Պոլսոյ մէջ, որոնք կ'ըբաղին արհեստներով և վաճառականութեամբ, ունին իրենց եկեղեցիները, դպրոցները և կրօնական պետը որ կը կոչուի Պատրիարք:

ՊՈԽԼԿՈՒԹԱՆ

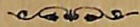
Թուրքիոյ հիւսիսային կողմը կը գտնուի Պուլկարիա: Պուլկարիոյ հիւսիսային կողմէն կ'անցնի Դանուբ գետը, մէջտեղէն կ'անցնին Պալքանեան լեռները, իսկ հարաւային մասը Մարիցա գետին հովիտն է: Կը տեսնէք որ Պուլկարիան դաշտադեմիններով հարուստ երկիր մըն է:

(*) Պոլսոյ դպրոցներու մէջ պէ՛տ է ընդարձակել այս մասը և առանձին դասով մը հղայոց սորվեցնել Պոլսոյ զանազան քաղերու հնուրիւնները և ազգային ու պետական կազմակերպութիւնները:

և չափ յարմար է երկրագործութեան : Պուրկարները հացահատիկներէն զատ կը մշակեն որթատունկեր, ծխախոտ և բամպակ : Ունին թթաւ տաններ և չերամպահութիւնը չափ զարգացած է :

Պուրկարները կը մշակեն նաև վարդենիներ, որուն տերւերէն կը հանեն հոտաւէտ և արժէքաւոր վարդի իւղ մը :

Պուրկարները չափ աշխատասէր, ճարտար, խաղաղասէր ժողովուրդ մըն են : Իրենց կառավարութիւնը սահմանադրական միապետութիւն է :

ԻԳ. Դ Ա Ս

ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ԹԵՐԱԿՂԶԻ

2

ԵՌԻԿՕ ԱՆԱԻԲԱ, ՌՈՒՄԱՆԻԱ, ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ, ԷԻ ԱԼՊԱՆԻԱ

ԵՌԻԿՕ ԱՆԱԻԲԱ

Պուրկարիոյ արեւմտեան կողմը, մինչև Ադրիական ծովուն եզերքները կը տարածուի Եռլի Սլաւիան : Այս երկիրը գեոքանի մը տարի առաջ կը կոչուէր Սերպիա : Եռլի Սլաւիա կը նշանակէ հարաւային Սլաւներու երկիր : Եւ իրաւ ալ, քանի մը տարւան մէջ, Սերպիան այնքան մեծցաւ որ իր շուրջի բոլոր հին ցեղակից ժողովուրդներուն հետ միացաւ և Պալքանեան թերակղզիին ամէնէն կարեւոր պետութիւններէն մէկը եղաւ :

Այս երկիրը լեռնոտ է : զաշտերը նեղ են : Այս զաշտերուն մէջ կը մշակեն ցորեն, կորեկ, ծխախոտ եւլն : Բայց սալորը Սերպիոյ ամէնէն շատ մշակած պտուղն է, ամէն տուն սալորի ծառերու պարտէզ մը ունի իր առջև : Բլուրներուն վրայ կան անտառներ, որոնց մէջ կ'արածին խոզեր : Խոզը այս երկրին ամէնէն մեծ արտածումն է :

Սերպերը երկայնահասակ և սիրուն ժողովուրդ մըն են : Շատ հոգ կը տանին իրենց զաւակներու դաստիարակութեան, ամէն գիւղի մէջ դպրոցներ ունին և շատ մը բարձր վարժարաններ, ուր կը սորվեցնեն հոգը լաւ մշակելու կերպերը : Իրենց կառավարութիւնը սահմանադրական միապետութիւն է :

ՌՈՒՄԱՆԻԱ

Եթէ քարտէսին նայիք, պիտի տեսնէք որ Ռումանիան մեծ մասով զաշտագետններէ բաղկացած է որոնց մէջէն կը հոսին շատ մը գետեր : Իր հարաւային զաշտերը կը ջրեն Դանուբն ու իր հարկատուները : Արեւելեան զաշտերը կ'ոռոգուին Բրուտ գետէն և Տնիէսթէրի արեւմտեան հարկատուներէն : Այս պայմաններու տակ Ռումանիան երկրագործութեան շատ յարմար երկիր մըն է : Ռումանիոյ զաշտերը կ'արտադրեն առատ ցորեն :

Առաջնաշինութիւնը զարգացած է կարպաթեան լեռներու կողերուն վրայ, ուր կան բնագրական անտառներ : Դանուբ գետին եզերքը կ'ընդլին ձկնորսութեամբ : Իսկ հանքագործութեան մէջ Ռումանիան հարուստ է իր քարիւղի հանքերով : Ճարտարարուեստը չէ զարգացած : Ուրեմն կ'արտածէ հացահատիկ, ատաղձ, քարիւղ և կը ներածէ ճարտարարուեստական ապրանք : Ռումանիոյ կառավարութիւնը սահմանադրական միապետութիւն է : Մայրաքաղաքն է Պուքէշ :

Ռումանիոյ մէջ շատ հին ժամանակներէն Հայեր գացած և ապրած են : Անոնցմէ մեծ մասը հայերէն չի կրնար խօսիլ և շատերը Հայ ըլլալին ալ չեն գիտեր : Բայց այս վերջին 20—30 տարւան ընթացքին ալ, բազմաթիւ Հայեր գացած ու հաստատուած են Ռումանիոյ մէջ, որոնք ունին իրենց դպրոցներն ու եկեղեցիները : Ունին իրենց Առաջնորդը : Հայերը Ռումանիոյ մէջ կ'ընդլին արհեստներով և վաճառականութեամբ և շատ օգտակար եղած են երկրին :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

Յունաստանը Պալքանեան թերակղզիին ծայրը, փոքրիկ պետութիւն մըն է : Այս երկիրը հինէն, հազարաւոր տարիներ առաջ, շատ նշանաւոր եղած է իր պիտութիւնովն ու զարգացումով : Դուք գալ տարի պիտի սորվիք անոնց հին պատմութիւնը և աւելի լաւ պիտի հասկնաք այս բաժնեքս :

Յունաստանը հողի կողմէ բախտաւոր չէ : Երկիրը լեռնային է, ամառը օդը տաք է և անձրեւները սակաւ : ուրեմն մշակութիւնը շատ արդիւնք չի կրնար տալ : Եւ արդէն Յունաստանի մէջ շատ քիչ հողամշակութիւն կայ : Բայց լեռներուն վրայ անասնապահութիւնը զարգացած է :

Յունաստանը ամբողջովին շրջապատուած է ջուրով : Հողի կողմէ այսքան աղքատ և ջուրի կողմէ այդքան հարուստ երկիր մը կուտայ նաւաստիներ : Յոյները հինէն ի վեր շատ կը սիրեն նաւարկութիւնը և վաճառականութիւնը : Ծովէն կ'ստանան նաև ձուկ և սպունգ :

Հիմա շատ մը Հայեր հաստատուած են Յունաստանի մէջ, որոնցմէ ոմանք գեոքաղթական են, տուն տեղ չունին : Սակայն շատերը սկսած են գործի : Ոմանք կ'ընդլին առեւտուրով և արհեստով, իսկ ոմանք ալ՝ հողագործութեամբ : Բացուած են դպրոցներ : Հոն են նաև տասը իսլամ է : Գրիստոնեայ Ամերիկեան որբանոցներու մէջ :

ԱԼՊԱՆԻԱ

Ադրիական ծովուն եզերքը փոքրիկ երկիր մըն է Ալպանիան : Ժողովուրդը խաչարածութեամբ կ'ընդլին : Տղէտ, բայց ուշիմ ժողովուրդ են : Կը հազանգի իրենց մեծերուն : Ժողովուրդին մեծ մասը իսլամ է : Քրիստոնեայ Ալպանացիներ ալ կան :

ԱՍԽԱՐԽԱԳՐՈՒՄԻՆ

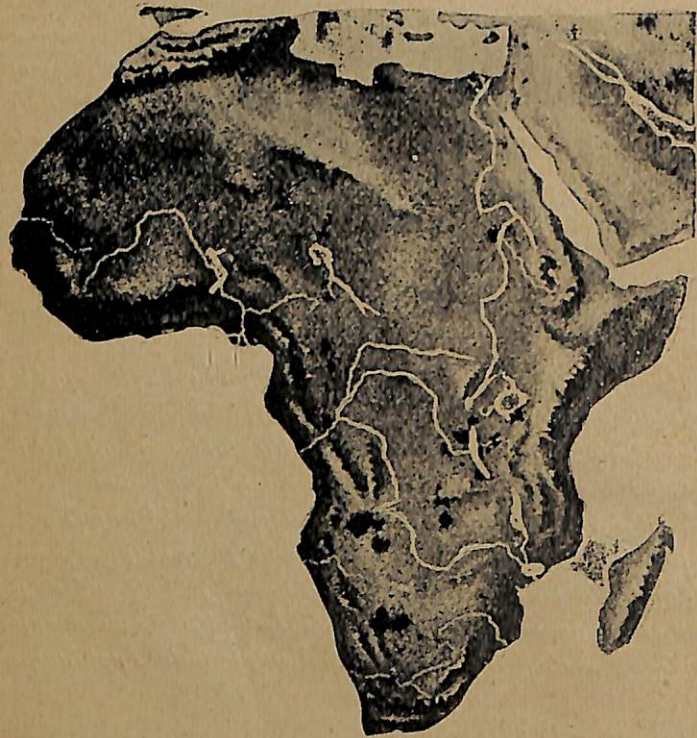
ԻԳ. ԴԱՍ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԾԱՆՈԹԱԹԻՒՆ ԱՓՐԻԿԵՒ ՄԱՍԻՆ

ԴԱՍԵՐ ՔԱՐՏԷՍԻՆ ՎՐԱՅ. — Ի՞նչ ձեռ ունի Ափրիկէն: Գլխաւոր շենքերը ո՞ր կողմը կ'երկարին: Որո՞նք են երեք մեծ գետերը: Ո՞ր գոտիներուն մէջ կը գտնուի: Իր եզերքներուն կանոնաւորութիւնը կրդա՞նք աղղղաւոր եւրոպայի եզերքներուն հետ: Ի՞նչ հետեւութիւն կրնան հանել յայտէ: Հարաւային Ափրիկէի արեւելեան կողմը ո՞ր կողմն կայ:

ԱՓՐԻԿԷՆ ԻՆՉՈՒ ՄՈՒԹ ԵՐԿԻՐ ԿԸ ԿՈՉՈՒՐ

Սովորութիւն է Ափրիկէն Մուր երկիր կոչել: Ասոր պատճառներէն մին թերեւս այն է որ, հոս կը բնակին սեւամորթ մարդիկ: Բայց

Մուր երկիր կոչուելու աւելի կարեւոր պատճառ մըն ալ կայ: Մարդիկ մինչև մօտ ատեններս այսցամաքի մասին չառ քիչ բան գիտէին:

Եւրոպայի շատ մօտ է ձիւղրալղարի նեղուցը միայն զայն կը բաժնէ Եւրոպայէն. հակառակ այսքան մօտիկութեան, Ափրիկէն անձանթ մնացած է Եւրոպայի, ինչո՞ւ արդեօք:

Ափրիկէի բարձրագոյն կարճար

Ա. ՈՐՈՎՀՅՏԵՒ ԷՒԻՍԵՍՍՏԵՐ ՄՈՒԹ ԱՆՈՎԱՍՏԱՅԻՆ Է:

Այս ցամաքին հիւսիսային մասը անապատային է: Ահարա ա-

նապատը կը տարածուի Արեւելքէն Արեւմուտք: Մենք գիտենք որ անապատներու մէջէն ճամբորդելը շատ դժուար է:

Ուրեմն մի զարմանաք որ քաղաքակիրթ մարդիկ չեն փափաքած հիւսիսային կողմէ Ափրիկէ երթալ:

Բ. ՈՐՈՎՀՅՏԵՒ ԳԵՏԵՐԸ ՆԱԻԽԱՅԻՆ ԶԵՆ

Ոմանք թերեւս մեզի ցոյց պիտի տան Ափրիկէի գետերը, իբրև ջրային ճամբաներ, աւելի ներսերը ճամբորդելու համար:

Ափրիկէն ունի հետեւեալ չորս գետերը. Նեղոս, Նիլէր, Քօնկօ և Զամպէզի:

Իրաւ ալ այս գետերը կրնային շատ օգտակար ըլլալ, եթէ չբխէին լեռնադաշտերէ: Անոնք մինչև որ ծով հասնին, կ'անցնին շատ մը ջրվէժներէ և հոսանքներէ: Ուստի նաւարկելի չեն:

Գ. ՈՐՈՎՀՅՏԵՒ ԿԼԻՄԱՆ ՎԱՏԱՌՈՂՔ Է:

Ինչպէս կը տեսնէք, ցամաքին մեծ մասը Այրեցեալ Գօտիին տակ է, ուր օդը տաք և կլիման խոնաւ է: Ընդհանրապէս չիւանջութիւններ չառ տարածուած են:

Կեդրոնական մասին լեռնադաշտերը թէպէտ աւելի նպաստաւոր են ճերմակ մարդոց բնակութեան, բայց Եւրոպացիք Ափրիկէի եզերքներու վառատոյժ կլիման տեսնելէ վերջ, չեն համարձակած աւելի ներսերը երթալ:

ԱՓՐԻԿԷՒ ԾԱՆՈԹ ԵՐԿԻՐ ԾԱՅԵՐԸ

Ձեզի թերեւս շատ զարմանալի պիտի թուի, երբ ըսեմ որ, Ափրիկէի ամէնէն ծանօթ մասը իր ամէնէն հեռու, հարաւային ծայրն է:

Որովհետև այդ կողմը Բարեխառն գօտիին տակ կը գտնուի և ապրելու յարմար է: Ասկէ զատ, մարդիկ հին ժամանակ, Եւրոպայէն կ'անցնէին անոր հարաւային ծայրէն, որ կը կոչուի Բարեխառն Գլուխ:

Այս մասը Ափրիկէի ամէնէն շատ զարգացած մասն է:

Մարդիկ շատ հինէն ճանչցած էին նաև Ափրիկէի հիւսիսային կողմը, Նեղոս գետին հովիտը, ուր ապրած են հին եգիպտացիք: Ասոնք ցած և մեծ ու զօրաւոր պետութիւն մը հիմնած են: Ասոր համար, Եւրոպայի շատ մասը շուրջը ոռոգած են իրենց բարեբեր հողերը, հարստացած և մեծ ու զօրաւոր պետութիւն մը հիմնած են: Ասոր համար, Եւրոպայի մարդոց շատ կանուխէն ծանօթ էր: Դուք Աստուածաշունչի պատմութիւններէն գիտէք որ Յակոբ Նահապետին որդիքը ցորեն բերելու համար եգիպտոս գացին: Այս երկիրը հիմա ալ անկախ պետութիւն մըն է:

ՆՈՐ ԳՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱՓՐԻԿԷՒ ՄԷՋ

Այս վերջին յիսուն տարուան մէջ միայն, Եւրոպայի մեծ պետութիւնները սկսան հետաքրքրուիլ այս ցամաքով և քննել անոր զա-

նազան կողմերը: Արդէն Եւրոպացիք Ափրիկէի մեծ մասը բաժնած են իրենց մէջ և Եւրոպայի զանազան կողմերէն բազմաթիւ մարդիկ կ'երթան բնակիլ հոն: Այդ տեղերը կը կոչուին զաղրավայր:

Ափրիկէի մէկ քանի մասերէն զատ, մնացած բոլոր տեղերը Եւրոպացիներու գաղթաւայրեր եղած են և անոնք հիմա հոն կը շինեն երկաթուղիներ, կը հաստատեն հեռագրաթելեր և կը հիմնեն քաղաքներ:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ.— 1. Ինչո՞ւ մուք երկիր կը կոչուի Ափրիկէն: 2. Ինչո՞ւ անձանօր մնացած է: 3. Որո՞նք են իր ամենեւնի ծանօթ մասերը: 4. Ի՞նչ է զաղրավայրը:

ԻՆՏ. Դ. Ա Ս

ԸՆԴՀԱՆՂԻՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ՈՎԿԻԱՆԻՈՅ ՄԱՍԻՆ ԴԱՍԻՐ ՔԱՐՏԷՍԻ ՎՐԱՅ.— Գտնուի Աւստրալիան: Ո՞ր գօտիներու տակ է: Այդ գօտիներու տակ Աւստրալիոյ կլիման ի՞նչպէս պէտք է որ ըլլայ: Աւստրալիոյ մօտերը ո՞ր գլխաւոր կղզիները կան:

ԻՐ ԾԱՆՕԹՈՒՆ

Ովկիանիան հին աշխարհի ցամաքներէն մէկն է, և ամէնէն փոքրը: Անիկա միւս ցամաքներու նման փոխ անակ մեծ ցամաք մը ըլլալու կազմուած է շատ մը կղզիներէ, որոնց ամէնէն մեծը Աւստրալիան է: ԵՍՏ ԲՆԱԿԵԼԻ ԿՈՂՄԵՐԸ

Այս կղզին բնակիչները ընդհանրապէս հաւաքուած են հարաւային և արեւելեան կողմերը. միւս մասերուն մէջ բնակիչները շատ նօսք են, որովհետեւ, ինչպէս կը տեսնէք քարտէսին վրայ, կղզին հիւսիսային կողմը Այրեցեալ գօտիին տակ է և կլիման նպաստաւոր չէ բնակութեան, իսկ կեդրոնը և արեւմտեան մասերը բոլորովին չոր են և անապատային: Պատճառը սա է որ այս կղզին անձրեւաբեր հովերը կը փչեն հարաւային-արեւելքէն և կը հանդիպին կղզին ամէնէն բարձր լեզնաշղթային՝ Կապոյս լեռներուն ու հոն կը թափեն իրենց խոնավութիւնները: Արեւմտեան կողմը կլիման այնքան չոր է որ կղզին երկու կարեւոր գետերը՝ Տարլինկ և Մուրրէյ երբ գետաբերան հասնին, բոլորովին փոքրցած կ'ըլլան, փոխանակ մեծնալու, որովհետեւ հարկատու չեն ընդունիր և իրենց ջուրն ալ կը չողիացնեն:

Այս է պատճառը որ կղզին մշակելի դաշտերը կը գտնուին հարաւային կողմը և մեծ քաղաքներն ալ հոն են:

ԲՆԱԿԵԼԻՆԵՐԸ

Կղզին բնիկ ժողովուրդները սև են: Բոլորովին աղէտ ու վայրի

ժողովուրդ մըն են: Հարիւր տարի առաջ այս կղզին գրաւեցին Անգլիացիք և հիմա բաւական թիւով Եւրոպացիներ կը բնակին հոն:

ՈՎԿԻԱՆԻՈՅ ՄԱՍԻՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐԸ

Աւստրալիոյ հարաւային արեւելեան կողմը կան երկու կղզիներ, որոնք կը կոչուին Նոր Զելանդա: Ասիոյ և Աւստրալիոյ մէջտեղը կան շատ մը կղզիներ, որոնց գլխաւորներն են Ճաւա և Պօրնէօ: Այս կղզիները, ամբողջը միասին կը կոչուին Արեւելեան Հնդկաստան: Աւելի արեւելք՝ Խաղաղական Ովկիանոսին մէջ կան Նոր Կուէնիա և Փիլիպինները:

ՀԱՐՅԱՐԱՆ.— 1. Ի՞նչ գիտես Աւստրալիոյ կլիմային նկատմամբ: 2. Ո՞ր կողմն են բազմամարդ բազմաթիւ: 3. Որո՞նք են բնակիչները: 4. Ուրի՞նչ ի՞նչ կղզիներ կան Ովկիանիոյ մէջ:

Աւստրալիոյ բարձրագոյնագիտական կարեւորագոյն

ԻԶ . Դ Ա Ս

ԱՄԵՐԻԿԱՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ը Ն Դ Ն Ա Ն Ո Ւ Ր Թ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԴԱՍԵՐ ՔՈՐՏԷՍԻՆ ՎՐԱՅ.— Ո՞ր ովկիսականներով շրջապատուած են Ամերիկացիները: Ո՞ր գոտիներուն տակ են: Ո՞ր մեծ գետերը կան անոնց մէջ: Ո՞ր կողմն են իրենց ամենեւնի բարձր լեռները:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԲԱՃԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Ամերիկացիները կը գտնուին Արեւմտեան կիսագունդին վրայ և կը բաժնուին գլխաւոր երկու մասերու. վերի մասը կը կոչուի Հիւսիսային Ամերիկա, իսկ վարի մասը՝ Հարաւային Ամերիկա: Այս երկու Ամերիկաները իրարու միացնող ցամաքի նեղ մաս մը կայ, որ կը կոչուի Կեղւոնական Ամերիկա:

ԳԼԽԱՎՈՐ ԵՐԿԻՐՆԵՐԸ

Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ գլխաւոր երկու երկիրներ կան. Գաւառան և Միացեալ Նահանգները, իսկ Հարաւային Ամերիկայի շատ մը պետութիւններուն մէջ նշանաւորներն են Պրագիլիան և Արժանթինը: Կեղրոնական Ամերիկան ալ բաժնուած է քանի մը փոքր պետութիւններու:

ԵՐԿՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱՆԵՐՈՒ ԲԱՂԿԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Այս երկու Ամերիկաները ունին քանի մը նմանութիւններ: Ա. նոնք ունին միեւնոյն ձեւը: Բ. երկուքին ալ բարձր լեռները արեւմտեան կողմը կ'երկարին Հիւսիսէն Հարաւ: Գ. երկուքն ալ ունին ընդարձակ և բարեբեր դաշտեր: Դ. երկուքն ալ ունին մեծ և նաւարկելի գետեր: Յիշէ անոնցմէ գլխաւորները:

Այս նմանութիւններէն զատ, Հարաւային Ամերիկա ունի հետեւեալ շատ որոշ առաւելութիւնները: Ա. իր սեւէ մասը Սառուցեալ գոտիին տակ չէ, մինչդեռ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ Գաւառայի մեծ մասը Սառուցեալ գոտիին տակ է: Բ. իր անձրեւները ամէն տեղ շատ առատ են, մինչդեռ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ շատ մը չոր տեղեր կան: Գ. Հարաւային Ամերիկայի մէջ շատ աւելի կանուխ գտնուած են ոսկիի և արծաթի հանքեր:

ԻՆՁՈՒ ՀԻՄՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՇՍՏ ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԻ

Հակառակ այս բոլոր նմանութիւններուն և առաւելութիւններուն, Հարաւային Ամերիկան աւելի քիչ բնակչութիւն ունի, քան Հիւսիսային Ամերիկան:

Ա. Որովհետեւ Հարաւային Ամերիկան մեծ մասով Այրեցեալ գոտիի տակ է և կլիման վառաւոր է:

Բ. Որովհետեւ Հարաւային Ամերիկան հանքածուխ չունի, մինչդեռ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ, Միացեալ Նահանգները ունին հանքածուխի շատ մը հանքեր: Գիտէ՞ք որ ճարտարարուեստի զարգացման համար ամէնէն շատ հանքածուխ պէտք է, իսկ տեղ մը, ուր զարգացած է ճարտարարուեստը, հոն գործ շատ կ'ըլլայ և մարդիկ հոն կ'երացած է ճարտարարուեստը, հոն գործ շատ կ'ըլլայ և մարդիկ հոն կ'երացած է ճարտարարուեստը և աշխարհի ամէն կողմէն մարդիկ հոն կը գաղթեն և կը բազմացնեն այդ երկրին բնակչութիւնը: Գ. Որովհետեւ Հարաւային Ամերիկան լաւ նաւահանգիստ չունի:

Դ. Որովհետեւ Հարաւային Ամերիկան կայ այս երկու Ամերիկաներու ծովեզերքներուն միջև:

Գ. Այս երկու Ամերիկաներու Հարաւային Ամերիկաները գտաւ Գաւրերութիւն կայ: Կեղրոնական և Հարաւային Ամերիկաները գտաւ Գաւրիմարիոս և գրաւ զանոնք Սպանիոյ թագաւորին իշխանութեան տակ: Հիմա Սպանիացիներու իշխանութիւնը վերջ գտած է և անոր տեղ կազմուած են կարգ մը պետութիւններ. Սպաներէնը միայն կը խօսուի այդ պետութիւններէն ոմանց մէջ:

Գոլոմարիոս երբ Ամերիկան գտաւ, հոն կը բնակէին արդէն տեսակ մը ժողովուրդ, որոնք Գոլոմարիոս ճնդիկ անուանեց: Հարաւային Ամերիկայի մէջ բազմաթիւ են ատոնք, միեւնոյն ատեն տղէտ, անուս և կոուստէր են: Այս տեսակ ժողովուրդներու մէջ եւրոպացիք չեն ուղեր երթալ և գործ ընել. ասոր համար հոն բնակիչները չեն շատնար:

Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ առաջին անգամ զացող Անգլիացիք, բնիկներէն զգոյշ եղած են և կամաց կամաց գաւառներ հեռացուցած են երկրէն: Այսօր անոնց թիւը շատ քիչ է հոն: Ժողովուրդին մեծ մասը եւրոպացիներ են որոնք զարգացած են: Այս տեսակ երկիր մը ամէն մարդ կը փափաքի երթալ. ասոր համար է որ Հիւսիսային Ամերիկայի բնակիչները տարուէ տարի կ'աւելնան ու կը բազմանան:

ՀԱՐՑԱՐԱՆ.— 1. Քանի՞ մասի բաժնուած է Ամերիկան: 2. Ուրո՞ց են Ամերիկացիները գլխաւոր երկիրները: 3. Ի՞նչ նմանութիւններ ունին երկու Ամերիկաները: 4. Ի՞նչ առաւելութիւններ ունի Հարաւային Ամերիկան: 5. Ինչո՞ւ աւելի շատ բնակիչ ունի Հիւս. Ամերիկան:

Վ Ե Ր Զ

Գիրքը գործածելի առաջ կը խնդրուի ուղղել հետեւեալ սխալները

Էջ	սուլ	Սխալ	Ուղիւ
3	12	փուք	բուք
7	4	պատրաստե	պատրաստել
8	30	իբ	իրենց
10	6	մէջ	վրայ
10	20	օրեր	ժամեր
10	24	եռներ	լեռներ
25	15	կրնար	կրնան
57	6	անձրեւները	ձիւները

ԳԻՆ 35 ՂՐՇ.

0003403

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0003403

